

Politologie en onderwijs als beroep

23 lesontwerpen maatschappijleer voor HAVO en VWO



Politologie en onderwijs als beroep

23 lesontwerpen maatschappijleer
voor HAVO en VWO

**Faculteit der Managementwetenschappen
Radboud Universiteit**

Heyendaalseweg 141
6525 AJ Nijmegen
T: 024 361 21 18
E: communicatie@fm.ru.nl
www.ru.nl/fm

Vormgeving

Gloedcommunicatie

Fotografie

Pexels, Pixabay

Tekstvoorbereiding

Isa Emmen

Redactie

Gerry van der Kamp-Alons

Drukwerk

DPNRikken Print Nijmegen

Copyright © 2022 Sectie Politicologie | Radboud
Universiteit

De lesontwerpen in deze uitgave mogen vrij worden
gebruikt voor educatieve doeleinden.

Nijmegen, januari 2022

Voorwoord

Voor u ligt een boek met lesontwerpen die door studenten Politicologie van de Radboud Universiteit in samenwerking met docenten Maatschappijleer zijn ontwikkeld.

Dit boek is het resultaat van een project waarin studenten in het kader van loopbaanoriëntatie en docenten Maatschappijleer in het kader van professionalisering samen de cursus 'Politicologie en Onderwijs als Beroep' volgden. Binnen de cursus hielden zij zich naar keuze bezig met het thema 'Europa', 'Klimaatrechtvaardigheid', of 'Representatie'. Docenten Politicologie en vakdidactici Maatschappijwetenschappen van de Radboud Docenten Academie sloegen hierbij de handen ineen om vak inhoud en didactiek optimaal te combineren.

Het resultaat mag er zijn. Studenten hebben een 'reality check' gehad van wat het werken als docent in het voortgezet onderwijs inhoudt; docenten maatschappijleer waardeerden de inhoudelijke professionalisering en de uitwisseling met studenten; en ú kunt nu allen genieten – en hopelijk ook gebruik maken – van de lesontwerpen die uit het project resulteren. Zijn deze lessen perfect? Nee, ze zijn onderdeel van een opleidingstraject waarin leren centraal staat. Zijn de lessen enthousiasmerend en innovatief? Ja, dat zeker: studenten hebben er gemotiveerd aan gewerkt en hun creativiteit aangeboord om er interessante en uitdagende lessen van te maken. We hopen dat u zich hierdoor laat inspireren.

Graag wil ik een aantal organisaties en mensen die aan dit project hebben meegewerkt bedanken. De cursus werd mede mogelijk gemaakt door een Comenius Teaching Fellowship van het Nationaal Regieorgaan Onderwijsonderzoek, en wordt nu na de succesvolle ervaringen voortgezet en bekostigd door de opleiding Politicologie en de Docentenacademie van de Radboud Universiteit. Graag bedank ik de Radboud docenten en (vak)didactici – Marcel Wissenburg, Koen Vossen, Frouke de Wijs, Rob van den Boorn en Tamara van Woezik – voor hun enthousiasme bij het ontwikkelen en uitvoeren van de cursus. Rik van der Elst, bedankt voor de gastles 'Presenteren en Improviseren in de Les': ik heb er zelf ook veel van geleerd. Een belangrijke succesfactor in het project was de deelname van gemotiveerde docenten Maatschappijleer die niet alleen inhoudelijk wilden leren, maar ook met veel plezier hun kennis en ervaringen deelden met studenten: Carianne Fooij, Koen Dogerom, Olivier van Doorne, en Elizabeth Louter-Portillo, jullie inzet werd door zowel het docententeam als de studenten enorm gewaardeerd. Scholieren van het Stedelijk Gymnasium Nijmegen en het Candea College in Duiven waren zo vriendelijk om 'proefflessen' van onze studenten te volgen en daar opbouwende feedback op te geven. Tenslotte bedank ik graag de studenten die aan de cursus hebben deelgenomen. Jullie openheid en enthousiasme waren hartverwarmend en zorgen ervoor dat wij als docenten zoveel plezier hebben in ons werk. Isa in het bijzonder ook bedankt voor de hulp bij de samenstelling en de opmaak van dit boek. We zijn er met z'n allen trots op!

Heel veel leesplezier gewenst.

Gerry van der Kamp-Alons

Universitair Docent Internationale Betrekkingen, Radboud Universiteit.

Inhoud

Thema 1: Klimaat

Lessenreeks 1

Meer dan alleen handtekeningen	6
Klimaatbeleid in een land onder zeeniveau	10
De Europese Unie en haar klimaatbeleid	13
Op weg naar een klimaatakkoord	18

Lessenreeks 2

Klimaatrechtvaardigheid	31
Intergenerationele rechtvaardigheid	38
De sluier van onwetendheid	45
Ecologisch burgerschap	51

Thema 2: Binnenlandse politiek en maatschappij

Sociale ongelijkheid en de verzorgingsstaat	58
Het bestuur van Nederland	61
Waarden van de parlementaire democratie	66
Het parlement binnen de trias politica	73
Politieke participatie: demonstreren	76
Politieke participatie: electoraal en non-electoraal	81
De participatieladder	85
Ideologieën en politieke stromingen	93
Het Nederlandse politieke landschap	97
Hoe pas je legitimiteit toe op de wereld om je heen?	102

Thema 3: Internationale politiek en maatschappij

Visies op globalisering	108
Migratie: een beladen onderwerp in Nederland	113
EU-instellingen en besluitvorming	118
De Europese Raad	121
De verschillende ismes binnen de internationale betrekkingen	126

Thema 1:

Klimaat



Meer dan alleen handtekeningen

Auteur: Dagmar van Duuren

Thema

Het thema van deze les, klimaatverandering, overstijgt de vier thema's van maatschappijleer en kan daardoor onder verschillende domeinen vallen. Allereerst het politiek-juridisch domein. Onder dit domein valt het klimaatakkoord en de verschillende nationale wetten die daarbij komen kijken. Het thema valt eveneens onder het sociaal-culturele domein, omdat klimaatverandering een maatschappelijk probleem is. Bij dit domein hoort het thema pluriforme samenleving: in een pluriforme samenleving heb je namelijk een grote variatie aan culturen, meningen en identiteiten die samen het maatschappelijk debat vormgeven omtrent klimaatbeleid.

Deze les is de eerste les uit een lessenreeks over klimaatverandering. De andere lessen staan in het teken van klimaatverandering in Nederland, voor- en tegenstanders van het klimaatdebat en een simulatie over een klimaatakkoord. Deze andere lessen, getiteld 'Op weg naar een klimaatakkoord', 'De Europese Unie en haar klimaatbeleid' en 'Klimaatbeleid in een land onder zeeniveau', zijn ook te vinden in deze bundel.

Lesdoelstellingen

De leerdoelen van deze les luiden als volgt:

1. De leerling kan verklaren welke factoren een rol spelen in het gezamenlijk aanpakken van klimaatverandering.
2. De leerling kan uitleggen wat het Parijs-akkoord inhoudt.
3. De leerling kan verklaren welke belanghebbers er zijn in de strijd tegen klimaatverandering en waarom zij een rol spelen bij het gezamenlijk aanpakken van klimaatverandering.
4. De leerling kan met andere leerlingen een onderbouwde dialoog voeren over klimaatveranderingen en alle factoren en belanghebbers die hierbij komen kijken.
5. De leerling kan argumenten van andere leerlingen aanhoren en respectvol behandelen.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor 5 vwo maatschappij-leer klassen.

Lesplan

Fase 1: Leerlingen interesseren voor het onderwerp (10 minuten)

De les begint met een luchtige opening waarbij de leerlingen een filmpje te zien krijgen en ze hier vragen over moeten beantwoorden. Het filmpje betreft een fragment uit de Netflix documentaire van David Attenborough, *A Life on Our Planet* (42:50 – 42:25). Het fragment dat we laten zien is vrij kort, om te zorgen dat de leerlingen hun aandacht bij de les houden. Na het fragment bespreekt de docent met de leerlingen wat ze net gezien hebben en stelt hierbij vragen als 'Wat wordt er gedaan om klimaatverandering tegen te gaan?' of 'Wie doen er iets tegen klimaatverandering?'. Door vervolgens te vragen naar wat er moet gebeuren als we klimaatverandering tegen willen gaan en wie dit kan doen wordt een opzet gegeven naar de volgende fase van de les. De docent geeft willekeurige leerlingen de beurt, zodat alle leerlingen actiever mee zullen doen.

Fase 2: Uitleg (10 minuten)

De uitleg zal gaan over het klimaatakkoord van Parijs. De docent legt uit hoe dit akkoord tot stand is gekomen en welke doelen erin staan. Daarna wordt de huidige stand van zaken toegelicht. Tussendoor probeert de docent de leerlingen bij de les te houden door vragen te stellen. Deze fase draagt bij aan het bereiken van het tweede leerdoel.

Fase 3: Opdracht (15 minuten)

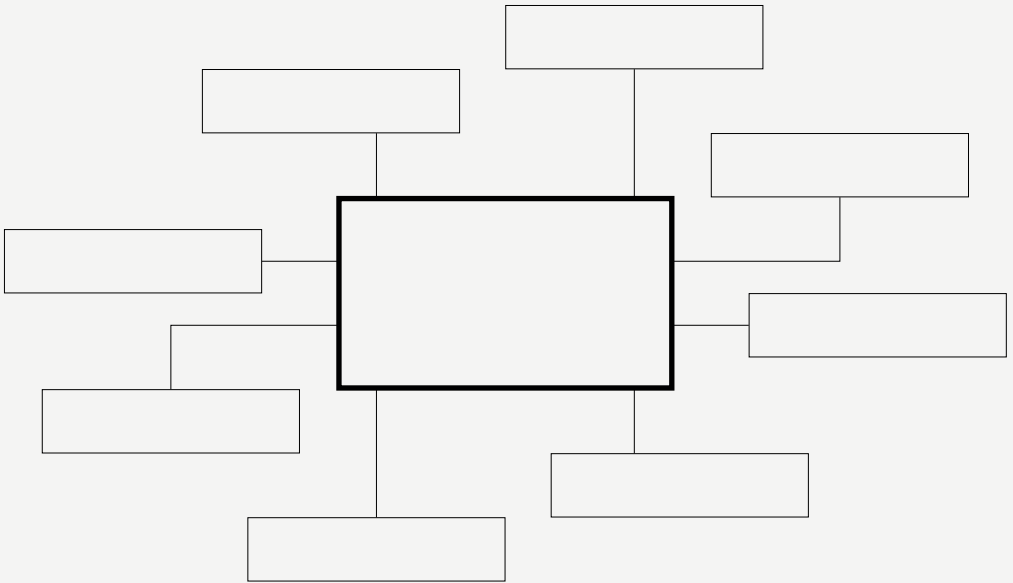
In deze fase gaan de leerlingen een woordweb maken over twee verschillende componenten van klimaatverandering: de verschillende factoren en de belanghebbenden. Deze opdracht draagt bij aan het bereiken van het eerste en derde leerdoel. De docent deelt de werkbladen uit (zie bijlage 1) en loopt tijdens het zelfstandig werken van de leerlingen door de klas voor eventuele vragen. Op de helft van de tijd (7,5 minuut) worden de leerlingen in tweetallen gezet, om tot zoveel mogelijk antwoorden te kunnen komen. Als er leerlingen eerder klaar zijn, kunnen zij hun antwoorden rangschikken van 'meest belangrijk' naar 'minst belangrijk'. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het eerste en derde leerdoel.

Fase 4: Evaluatie en groepsdialoog (15 minuten)

In deze laatste fase wordt de eerder gemaakte opdracht klassikaal besproken. De leerlingen mogen om de beurt antwoorden opschrijven op het bord. De docent deelt vervolgens de antwoorden samen met de leerlingen op in verschillende categorieën, waarna een groepsdialoog volgt. Deze zal gaan over wat de leerlingen geleerd hebben en over hun visie op wat er aan klimaatverandering gedaan kan worden. Deze fase draagt bij aan het behalen van het vierde en vijfde leerdoel van de les.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Interesse wekken bij de leerlingen <i>10 minuten</i>		Het bord, de Netflix documentaire 'A life on our planet' van David Attenborough	Opletten tijdens het fragment, vragen van de docent beantwoorden	Het fragment bespreken door vragen te stellen aan de leerlingen
Uitleg <i>10 minuten</i>	De leerling kan uitleggen wat het Parijs-akkoord inhoudt.	Het bord, PowerPointpresentatie	Opletten tijdens de uitleg, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen aan de leerlingen
Opdracht <i>15 minuten</i>	De leerling kan verklaren welke factoren een rol spelen in het gezamenlijk aanpakken van klimaatverandering. De leerling kan verklaren welke belanghebbenden er zijn in de strijd tegen klimaatverandering en waarom zij een rol spelen bij het gezamenlijk aanpakken van klimaatverandering.	Werkbladen, het bord	De opdracht maken, samenwerken met andere leerlingen	De opdracht uitleggen, werkbladen uitdelen, de leerlingen ondersteunen tijdens het zelfstandig werken, de leerlingen in tweetallen opdelen
Evaluatie en groepsdialoog <i>15 minuten</i>	De leerling kan met andere leerlingen een onderbouwde dialoog voeren over klimaatverandering en alle factoren en belanghebbenden die hierbij komen kijken. De leerling kan argumenten van andere leerlingen aanhoren en respectvol behandelen.	Het bord	Antwoorden op het bord schrijven, meedoen aan de dialoog	De opdracht bespreken, de dialoog leiden, de les afsluiten

Bijlage 1.





Klimaatbeleid in een land onder zeeniveau

Auteur: Anna van Rooijen

Thema

Het onderwerp van de les is het klimaatbeleid in Nederland. In deze les kijken we specifiek naar hoe Nederland zich aan de afspraken met de EU houdt, hoe klimaatverandering ons land beïnvloedt en welke afspraken en wetten er in ons land zijn op het gebied van klimaat. Deze les is onderdeel van een lessenreeks over klimaat. De inleidende les van die reeks getiteld *'Op weg naar een klimaatakkoord'*, waarin leerlingen geleerd hebben over verschillende aspecten van klimaatbeleid in de EU en haar lidstaten, is ook te vinden in deze bundel, evenals de twee andere lessen getiteld *'Meer dan alleen handtekeningen'* en *'De Europese Unie en haar klimaatbeleid'*.

Het thema klimaatverandering past niet direct in één van de thema's van maatschappijleer, maar de afspraken en wetten die gemaakt moeten worden om klimaatverandering tegen te houden, op nationaal én internationaal niveau, passen wel in het thema van parlementaire democratie.

Doelgroep

Dit lesontwerp is bedoeld voor een klas van 4 vwo-leerlingen. Voor 5 of 6 vwo klassen maatschappijwetenschappen kan nog verder ingegaan worden op de beleidsvorming en lange termijn gevolgen van klimaatverandering.

Lesdoelstellingen

Bij deze les hoort een zestal leerdoelen:

1. De leerling kan een vergelijking maken tussen Nederland en andere landen wat betreft het al dan niet behalen van klimaatdoelen.
2. De leerling kan verklaren welke verschillende industrieën en concepten impact hebben op de bijdrage van Nederland aan het klimaatprobleem.
3. De leerling kan uitleggen wat de klimaatdoelen binnen Nederland zijn.
4. De leerling kan verkregen informatie uit de uitleg omzetten naar eigen standpunten.
5. De leerling kan argumenten verwoorden om de eigen mening te verklaren in een discussie met anderen.
6. De leerling kan argumenten van andere leerlingen aanhoren en waarderen.

Lesplan

Fase 1: Opening (2,5 minuut)

In deze fase heet de docent leerlingen welkom bij de les, wordt er gezorgd voor een werksfeer in de les en vestigt de docent de aandacht op mezelf.

Fase 2: Ophalen van bestaande kennis (5 minuten)

Bij de tweede fase wordt verkregen kennis van de vorige lessen uit de lessenreeks opgehaald. De docent laat de leerlingen termen roepen die ze zich kunnen herinneren van de vorige lessen en kan hier dieper op ingaan door de leerlingen te vragen wat deze concepten inhouden. De docent kan controleren wat de leerlingen onthouden hebben en tegelijkertijd gaat de aandacht klassikaal naar het onderwerp van de les.

Fase 3: Uitleg van de docent (25 minuten)

De docent geeft uitleg en laat voorbeelden zien in een PowerPointpresentatie. De leerlingen luisteren en stellen en beantwoorden vragen. De docent legt uit hoe Nederland zich aan de klimaatafspraken van de EU houdt en hoe dat zit ten opzichte van de andere lidstaten. Vervolgens vertelt de docent meer over de specifieke klimaatdoelen en maatregelen in Nederland en de verschillende standpunten die over het klimaatbeleid bestaan. Dit wordt gerelateerd aan politieke partijen en personen die de leerlingen kennen. Het eerste, tweede en derde leerdoel moeten met dit segment behaald worden en worden nog verder verwerkt in de volgende fase.

Fase 4: Discussie (25 minuten)

Tijdens deze fase verwerken de leerlingen de kennis uit de uitleg door te discussiëren over drie stellingen die door de docent opgesteld zijn over het klimaatbeleid in Nederland. De tweede en derde stelling hebben mogelijk wat context nodig (belasting op vlees betekent vleesconsumptie ontmoedigen en dat zou goed zijn voor het milieu en hetzelfde geldt voor de vliegbelasting); het is aan de docent om in te schatten of dit nodig zal zijn bij de klas. De drie stellingen zijn:

Stelling 1: In Nederland wordt er genoeg gedaan aan klimaatverandering tegengaan

Stelling 2: Er moet extra belasting komen op het kopen van vlees

Stelling 3: Er moet een vliegbelasting ingevoerd worden op korte vluchten

De leerlingen krijgen telkens kort de tijd om te bedenken wat hun standpunt ten aanzien van die stelling is. Hierbij zitten de leerlingen die het 'eens' met de stelling zijn aan de linkerkant van het lokaal en de leerlingen die het 'oneens' zijn zitten rechts. Tijdens de discussie mogen de leerlingen overlopen als ze overtuigd raken door andermans mening. De docent let op dat men elkaars argumenten respecteert en geeft leerlingen spreekbeurten, zodat iedereen aan het woord komt en men niet door elkaar praat. In deze fase worden het vierde, vijfde en zesde leerdoel behaald.

Fase 5: Afsluiting (2,5 minuut)

De docent sluit de discussie af en de leerlingen gaan terug op hun plek zitten. De docent vat de les kort samen en sluit de les af.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening <i>2,5 minuut</i>			Luisteren	De les starten, zorgen voor een goede werksfeer
Ophalen van bestaande kennis <i>5 minuten</i>			Actief meedoen	De leerlingen prikkelen hun oude kennis op te halen
Uitleg <i>25 minuten</i>	Leerdoelen 1, 2 en 3	PowerPoint-presentatie	Luisteren, vragen stellen en beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen aan de leerlingen
Discussie <i>25 minuten</i>	Leerdoelen 4, 5 en 6	Het bord	Standpunten vormen tegenover de stellingen, discussiëren	De discussie starten en begeleiden
Afsluiting <i>2,5 minuut</i>			Luisteren	De les samenvatten en afsluiten



De Europese Unie en haar klimaatbeleid

Auteur: Mark Bunschoten

Thema

Deze les gaat over de Europese Unie (EU) en de rol die de EU speelt bij het maken van klimaatbeleid. De les is deel van een lessenreeks over klimaat. De andere lessen, getiteld *'Op weg naar een klimaatakkoord'*, *'Meer dan alleen handtekeningen'* en *'Klimaatbeleid in een land onder zeeniveau'*, zijn ook te vinden in deze bundel. Het thema klimaatverandering overstijgt de vier thema's van maatschappijleer en het kan dus onder verschillende domeinen vallen, bijvoorbeeld het politiek-juridisch domein als gekeken wordt naar alle wetten die komen kijken bij (het opstellen van) het klimaatbeleid. Een subdomein dat bij alle thema's terugkomt is internationale verhoudingen en internationale vergelijkingen. Deze les zelf heeft specifiek als doel om de leerlingen te laten zien hoe gevoelig de klimaatdiscussie ligt (ook internationaal) en hoe de discussie zich de afgelopen jaren heeft ontplooid. De leerlingen maken kennis met de verschillende meningen die meespelen in de discussie, op nationaal en Europees niveau.

Lesdoelstellingen

1. De leerling kan verschillende argumenten in de discussie over klimaatverandering benoemen en herkennen in een bron.
2. De leerling kan de boodschap van een filmpje in zijn eigen woorden samenvatten en vertellen.
3. De leerling kan de betekenis van de begrippen 'polarisatie' en 'vrijheid van meningsuiting' noemen.
4. De leerling kan een geschreven argumentatie in een bron herkennen en de verschillende argumenten uit de bron apart benoemen.
5. De leerling kan een argument uit een bron verbeteren/aanpassen op basis van eigen kennis.
6. De leerling kan een eigen mening vormen over een gegeven argumentatie en deze mening onderbouwen met eigen argumenten.
7. De leerling kan argumenten van anderen (auteurs en medeleerlingen) aanhoren en waarderen.

Doelgroep

De les is ontworpen voor vwo 4 klassen.

Lesplan

Fase 1: Opening (5 minuten)

De docent heet de leerlingen welkom en vraagt de leerlingen of zij nog weten wat er vorige les behandeld is, om zo hun oude kennis weer naar de voorgrond te halen. Vervolgens vertelt de docent wat de leerlingen deze les te wachten staat.

Fase 2: Introductie van het onderwerp (10 minuten)

De docent laat vervolgens een filmpje zien waarin de leerlingen kennis maken met de verschillende meningen die een rol spelen in de klimaatdiscussie. De docent stelt de leerlingen vragen om te controleren of ze het filmpje begrepen hebben, zoals 'wat zien we hier?' en 'waarom sluit dit aan bij onze les?'. Deze fase van de les heeft betrekking op het tweede leerdoel.

Fase 3: Theorie (5 minuten)

In dit deel van de les worden de concepten die van belang zijn voor de discussie geïntroduceerd en uitgelegd, zoals 'polarisatie' en 'vrijheid van meningsuiting'. De docent grijpt tijdens de uitleg terug op het filmpje, zodat de nieuwe concepten worden toegepast. Tegelijkertijd wordt het grotere geheel van klimaatverandering en de klimaatdiscussie besproken. Tussendoor stelt de docent vragen aan de leerlingen om ze bij de les te houden. Deze fase draagt bij aan het behalen van het derde leerdoel.

Fase 4: Opdracht (20 minuten)

In deze fase gaat het om de toepassing van de nieuwe kennis. De leerlingen gaan in tweetallen een bron met argumentatie lezen en verwerken (zie bijlage 2). De docent laat de leerlingen zelf tweetallen maken en deelt vervolgens de opdracht uit (zie bijlage 1). De bedoeling is dat zij zoveel mogelijk losstaande argumenten uit de bron halen en deze verbeteren/versterken aan de hand van hun eigen kennis. Vervolgens vormen zij hun eigen mening ten opzichte van deze argumenten (met eigen argumenten). De docent ondersteunt de leerlingen waar nodig.

Als de docent merkt dat de opdracht voor sommige leerlingen te makkelijk zal zijn (door het eerdere peilen van het niveau van de klas) kan de docent extra uitdaging creëren door bijvoorbeeld extra vragen toe te voegen of moeilijkere bronnen uit te kiezen. Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste, vierde, vijfde en zesde leerdoel.

Fase 5: Klassikale bespreking (15 minuten)

In deze fase wordt de opdracht klassikaal besproken. Van de leerlingen wordt een actieve houding verwacht tijdens de bespreking. De leerlingen delen hun eigen mening over de argumentatie (uit de opdracht) wanneer hierom gevraagd wordt en onderbouwen deze. Als de docent merkt dat de argumentatie van een leerling nog niet helemaal waterdicht is, gaat de docent doorvragen om zo te komen tot een betere argumentatie. Deze fase heeft betrekking op het laatste leerdoel.

Fase 6: Afsluiting (5 minuten)

Deze fase van de les dient als een samenvatting van de les: wat hebben we vandaag gedaan? Wat is er geleerd? Wat vonden de leerlingen ervan? Door deze vragen ook aan de leerlingen te stellen kan de docent controleren of de leerdoelen behaald zijn.

Deze les laat zien hoe gevoelig de klimaat-discussie ligt, ook internationaal.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening 5 minuten			Luisteren	De les starten, de vorige les samenvatting
Introductie van het onderwerp 10 minuten	De leerling kan de boodschap van een filmpje in zijn eigen woorden samenvatten en vertellen	Het bord, YouTube filmpje	Het filmpje kijken, vragen van de docent beantwoorden	Het filmpje aanzetten, vragen stellen over het filmpje
Theorie 5 minuten	De leerling kan de betekenis van de begrippen ‘polarisatie’ en ‘vrijheid van meningsuiting’ noemen	Het bord	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen
Opdracht 20 minuten	Leerdoel 1, 4, 5 en 6	De opdracht (bijlage 1 en 2)	Tweetallen maken, zoveel mogelijk argumenten uit de bron halen en deze zelf verbeteren, eigen mening vormen tegenover deze argumenten	De opdracht uitleggen en uitdelen, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht
Bespreking 15 minuten	De leerling kan argumenten van anderen (externe auteurs en medeleerlingen) aanhoren en waarderen.		Hun antwoorden bespreken, actief meedoen met de bespreking	De opdracht bespreken, leerlingen helpen hun argumentatie te versterken
Afsluiting 5 minuten			Vragen van de docent beantwoorden	De les samenvatten, vragen stellen

Bijlage 1: De opdracht

Klimaatverandering en wat we als mensen daaraan zouden moeten doen is al een paar jaar een groot onderwerp van discussie en debat. Zoals we net in de les gezien hebben, is het debat er de afgelopen jaren ook niet vriendelijker op geworden. Politici, wetenschappers, experts en mensen zoals jij en ik hebben elk hun eigen mening en delen die ook graag op elke mogelijke manier. Op TV, in de krant en op sociale media: overal kom je de meningen van verschillende mensen tegen over wat we nou juist wel of juist niet tegen klimaatverandering zouden moeten doen.

Je kunt dagelijks veel mening lezen en veel verschillende indrukken krijgen wat mensen van alle dingen die gebeuren rondom het debat over klimaat. Soms zijn die meningen niet goed onderbouwd en ontbreken goede argumenten waardoor het meer geschreeuw is dan inhoud. In deze opdracht is het aan jullie om een aantal meningen goed te bekijken en aan te vullen met goede argumenten zodat het geen geschreeuw meer is, maar een goede argumentatie (ongeacht of je het er mee eens bent of niet!).

Wat moet je doen?

- Voor deze opdracht heb je 15 minuten
- Vorm een tweetal met iemand uit de klas. Probeer zoveel mogelijk samen te werken en samen problemen op te lossen. Kom je er echt niet uit, vraag dan pas je docent om hulp!
- Per tweetal krijg je een blaadje met daarop een mening van iemand die een rol speelt in de klimaatdiscussie. Dit kan dus iedereen zijn en die mening kan voor of tegen zijn. Lees dit samen goed door
- Ga op zoek naar de mening van de mensen die genoemd worden of de auteur van de tekst. Wat vindt hij/zij eigenlijk? Onderstreep/highlight deze mening
- Benoemt deze auteur of persoon in de tekst argumenten voor zijn/haar mening?
 - Is het antwoord ja? Highlight/onderstreep deze argumenten. Schrijf op wat je van deze argumenten vindt. Vind je ze goed of zijn ze te zwak? Als je ze goed vindt, leg dan uit waarom. Als je ze te zwak vindt, probeer ze dan zodanig te verbeteren dat je ze wel goed vindt. Dit mag op basis van je eigen kennis, maar je mag ook informatie opzoeken op je telefoon om je argument nog sterker te maken.
 - Is het antwoord nee? Bedenk zelf argumenten die de gevonden mening zouden ondersteunen. Bedenk er minstens 2 en zorg ervoor dat ze zo sterk zijn dat je ze zelf zou kunnen verdedigen voor de klas. Dit mag op basis van je eigen kennis, maar je mag ook informatie opzoeken op je telefoon om je argument nog sterker te maken.
- Maak samen een korte samenvatting van alles wat je gevonden en gedaan hebt zodat je dit voor de klas zou kunnen presenteren en uitleggen wat je precies gedaan hebt.

Bijlage 2: Bronnen van de opdracht

Bron 1: Man-op-de-maanmoment voor de Europese Unie?

De Europese Green Deal moet van Europa in 2050 het eerste klimaat neutrale continent maken. Commissievoorzitter Ursula von der Leyen noemt de plannen het *“man-op de-maanmoment van de EU”*. Samen met Eurocommissaris Frans Timmermans (Klimaat) presenteerde ze de ambitieuze deal woensdagmiddag aan het Europees Parlement (EP).

“De Green Deal wordt onze groeistrategie. Een strategie die niet alleen verbruikt, maar juist meer teruggeeft. Een strategie die zorg draagt voor alles en iedereen”, zei von der Leyen tegen de Europarlementariërs. Ze benadrukte dat het nieuwe pact - het stokpaardje van de Commissie - ook meer kansen moet creëren in heel Europa.

Het parlement reageerde overwegend positief op deze eerste plannen. (...) Uiteindelijk moeten het parlement en de regeringsleiders instemmen met alle hervormingen en wetten. Er is dus nog een lange en zware weg te gaan en het is ambitieus om nu al te spreken van een *“man-op de-maanmoment van de EU”*. In juni van dit jaar bogen de regeringsleiders zich ook al eens over de ambitie voor een klimaatneutraal Europa in 2050. Estland, Hongarije, Polen en Tsjechië lagen toen dwars. Inmiddels is Estland overstag gegaan, maar moet Timmermans de andere drie lidstaten nog overtuigen van zijn Green Deal. (...) Von der Leyen benadrukt sterk dat *“niemand mag achterblijven”* en zet vol in op het steunen van de landen die nog achterlopen wat betreft een duurzame samenleving.

<https://www.nu.nl/klimaat/6017150/europese-green-deal-gepresenteerd-man-op-de-maanmoment-voor-de-eu.html>

Bron 2: Oud-rector van de KU Leuven, Rik Torfs:

“Ik heb sympathie voor de spijbelende scholieren en hun idealisme”, maakt professor Rik Torfs duidelijk. *“Het klimaat is belangrijk voor iedereen. En daarom mag daar actie rond gevoerd worden. Maar we moeten ook blijven nadenken en wetenschappelijk onderzoek verrichten.”* Zo kaart hij aan dat er nog genoeg onderzoek gedaan kan worden naar de impact van de mens op het klimaat en stelt hij ook de vraag hoe we op technologisch vlak een oplossing kunnen bieden voor de problematiek.

Torfs is ook van mening dat als scholieren spijbelen voor het klimaat, ze ook de kans moeten krijgen om te spijbelen voor andere maatschappelijke kwesties, zoals bijvoorbeeld armoede of het VN-migratiepact. *“Want hoe moet je anders bepalen welk thema wel waardig is om actie voor te voeren en welk thema niet”,* aldus de professor.

N-VA-Kamerfractie leider, Peter De Roover: Voor Peter De Roover ligt de zaak *“bijzonder gevoelig”* omdat hij *“als oud-leraar de gevolgen van spijbelen te veel heeft moeten vaststellen”,* klinkt het. *“De spijbelproblematiek mogen we op geen enkele wijze minimaliseren. Ik wil de gelegenheid graag gebruiken om te herhalen dat veel leerlingen ernstig geschaad worden in hun ontwikkeling door spijbelen. Als volksvertegenwoordiger en oud-leraar kan en wil ik niet meedoen aan het verder verlagen van die drempel door leerlingen tijdens lesuren en buiten een schoolactiviteit in Brussel te ontmoeten. Het ene probleem - klimaatverandering - aanklaarten door een ander - spijbelen - te veroorzaken, is totaal verkeerd.”*

<https://www.hln.be/home/het-debat-is-spijbelen-voor-het-klimaat-een-goede-zaak-a87ca110?referrer=https://www.google.nl/>



Op weg naar een klimaatakkoord

Auteurs: Mark Bunschoten, Dagmar van Duuren, Anna van Rooijen

Thema

Het thema dat deze les centraal staat is het klimaat. De les is deel van een lessenreeks over het klimaat en klimaatverandering. De andere lessen uit deze reeks, getiteld '*Meer dan alleen handtekeningen*', '*De Europese Unie en haar klimaatbeleid*' en '*Klimaatbeleid in een land onder zeeniveau*' zijn ook te vinden in deze bundel.

In de strijd tegen klimaatverandering bekijken we de Europese Unie (EU) en de rol die zij spelen bij het maken van klimaatbeleid. Het thema klimaatverandering overstijgt de vier thema's van maatschappijleer en kan dus onder verschillende domeinen vallen, zoals het politiek-juridisch domein als er gekeken wordt hoe het klimaatbeleid van de EU er precies uitziet in termen van wetten, verordeningen en andere regels. Een subdomein dat bij alle thema's terugkomt is internationale verhoudingen en internationale vergelijkingen. Dit subdomein komt naar voren in de interactieve werkvorm die we hebben bedacht, waarbij leerlingen hun eigen klimaatakkoord moeten vormen. Zij zullen zich moeten verplaatsen in andere landen en leren daardoor veel over internationale verhoudingen.

Lesdoelstellingen

In deze les staan zeven leerdoelen centraal:

1. De leerling kan uitleggen wat een ecologische voetafdruk is.
2. De leerling kan verklaren wat het effect is van iemands ecologische voetafdruk op het klimaat en klimaatverandering.
3. De leerling kan uitleggen welke instanties binnen de EU invloed hebben op klimaatbeleid.
4. De leerling kan informatie uit gegeven bronnen omzetten naar belangen van het land dat ze representeren.
5. De leerling kan aan de hand van deze belangen argumenten formuleren die ze in de dialoog in kunnen brengen.
6. De leerling kan samen met anderen oplossen creëren om samen tot een consensus over een klimaatakkoord te komen.
7. De leerling kan argumenten van andere leerlingen aanhoren en waarderen.

Doelgroep

Deze les is bedoeld voor een 4 vwo klas.

Lesplan

Fase 1: Introductie: ecologische voetafdruk (10 minuten)

De docent opent de les en legt uit wat de leerlingen vandaag gaan doen en leren. Daarna introduceert de docent het begrip 'ecologische voetafdruk' en deelt de docent een link van de WWF-website¹ zodat leerlingen zelf hun ecologische voetafdruk kunnen berekenen. Als iedereen klaar is, bespreekt de docent de resultaten om vervolgens meer uitleg te geven over de verschillen tussen de voetafdrukken en wat voor invloed dat heeft op het klimaat en klimaatverandering. Deze fase van de les draagt bij aan het eerste en tweede leerdoel.

Fase 2: Theorie Europese Unie

(10 minuten)

De docent legt de theorie uit aan de hand van een PowerPoint. In bijlage 1 staat een uitwerking van de theorie. De docent stelt tussendoor vragen om de voorkennis van de leerlingen te

testen, om de leerlingen bij de les te houden en om te kijken of de leerlingen de theorie snappen en volgen. Deze fase draagt bij aan het behalen van het derde leerdoel.

Fase 3: Simulatie klimaatakkoord - voorbereiding (20 minuten)

De leerlingen zullen in de simulatie de Europese Raad nadoen. Verdere uitleg van de simulatie is te vinden in bijlage 2. De leerlingen worden in groepjes van twee ingedeeld die elk een land representeren die de docent hun toewijst. De docent deelt een blad met informatie over de landen uit (zie bijlage 3) en een eerste versie van 'het klimaatakkoord' (zie bijlage 4). De informatie is zo opgesteld dat de leerlingen alle nodige informatie kunnen vinden, maar ze moeten de informatie wel zelf analyseren en hoofd- en bijzaak van elkaar onderscheiden om zo tot relevante informatie te komen voor hun land. Met deze informatie vormen ze vervolgens een standpunt en kijken ze of hun land het eens is met de voorstellen in het klimaatakkoord. De landen die in de simulatie zijn vertegenwoordigd zijn Zweden, Oostenrijk, Duitsland, Italië, Tsjechië en Hongarije. De leerlingen krijgen twintig minuten om in duo's de gekregen informatie te verwerken, het klimaatakkoord door te lezen en te kijken of ze vóór of tegen zijn (en of ze een amendement willen voorstellen). Een laatste hulpmiddel deze en de volgende fase is het invulblad dat te vinden is in bijlage 5: hier kunnen de groepjes argumenten uitschrijven die ondersteuning bieden voor het vormen van hun standpunt. De docent loopt rond en kijkt of de leerlingen goed bezig zijn. Deze fase draagt bij aan het behalen van het vierde en vijfde leerdoel.

Fase 4: Simulatie klimaatakkoord - de simulatie zelf (20 minuten)

Na de twintig minuten voorbereidingstijd begint de simulatie en onder begeleiding van een voorzitter discussieert en stemt de klas over alle drie de voorstellen in het klimaatakkoord.

De docent/voorzitter zorgt ervoor dat alle groepjes aan het woord komen. Deze les is ontworpen om te geven met drie docenten, waarbij elke docent één van de volgende rollen bekleedt: iemand is voorzitter, de tweede is politiek expert en de laatste is klimaatexpert. Als de les door maar één docent gegeven wordt, is

¹ <https://voetafdruktest.wwf.nl>

de docent alle drie de rollen tegelijk. De bedoeling is dat er aan het eind van deze fase een klimaatakkoord op tafel ligt waar alle landen het mee eens zijn. Deze fase draagt bij aan het zesde en zevende leerdoel.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie: ecologische voetafdruk <i>10 minuten</i>	De leerling kan uitleggen wat een ecologische voetafdruk is De leerling kan verklaren welke invloeden iemands ecologische voetafdruk vormen	PowerPoint presentatie, WWF website	Luisteren, hun ecologische voetafdruk uitleggen	Uitleg geven, de link van de website delen
Theorie Europese Unie <i>10 minuten</i>	De leerling kan uitleggen welke instanties binnen de EU invloed hebben op het klimaatbeleid	PowerPoint	Luisteren, vragen beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen
Vorbereiding simulatie <i>20 minuten</i>	De leerling kan informatie uit bronnen omzetten naar belangen van het land dat ze representeren De leerling kan aan de hand van deze belangen argumenten formuleren die ze in de dialoog in kunnen brengen	PowerPoint, informatie over de landen, de eerste versie van het klimaatakkoord (bijlage)	Alle informatie lezen en analyseren, argumenten bedenken, vragen stellen aan de docent	De leerlingen indelen in groepjes, landen toewijzen, informatie over de landen uitdelen, de leerlingen ondersteunen tijdens de voorbereiding
Simulatie <i>20 minuten</i>	De leerling kan samen met anderen oplossingen creëren om samen tot een consensus over een klimaatakkoord te komen De leerling kan argumenten van anderen aanhoren en waarderen		De eigen argumenten presenteren, luisteren naar de andere groepjes	De simulatie leiden, evt. inspringen als klimaatexpert of als politiek expert, de les afsluiten

Bijlage 1: Uitwerking theorie EU

Zoals al gezien door het delen van de verschillende voetafdrukken, hebben leerlingen als het goed is door dat er een grote verscheidenheid is en dat er grote verschillen zijn tussen verschillende mensen. Die verschillen zijn er niet alleen hier in het klaslokaal, maar op de gehele universiteit, in de hele gemeente Nijmegen, in de provincie Gelderland; dus laat staan landelijk en internationale verschillen tussen landen. Omdat er zulke grote verschillen zijn tussen landen heeft de EU als onderdeel van haar beleid om een gemeenschappelijk klimaatbeleid te maken voor de lidstaten.

Er zijn binnen de EU 2 instituties die belangrijk zijn voor het klimaatbeleid:

- De Europese Commissie, in het bijzonder de Commissaris voor de European Green Deal en Klimaat (Frans Timmermans)
- De Europese Raad

De Europese Commissie bestaat uit 27 leden. De Commissie is het wetgevende orgaan van de EU. Dit betekent dat zij wetsvoorstellen mogen doen. Elke lidstaat draagt een lid af. Elk lid heeft zeggenschap over een specifiek beleidsterrein. Dit betekent dus ook dat er een beleidsterrein is voor klimaat en klimaatverandering. De commissaris die hier de leiding over heeft, is toevallig de Nederlandse Commissaris Frans Timmermans. Hij houdt zich bezig met de zogenaamde Green Deal. De Green Deal is het ambitieuze klimaatplan van de Europese Commissie met als speerpunt dat Europa en de EU in 2050 geen broeikasgassen meer uitstoten. Dit is een dus een heel ambitieus plan, zeker als je bedenkt dat Nederland in 2050 pas de helft (50%) wil uitstoten.

Als tweede instituut is er de Europese Raad. Er zijn twee soorten Raden: de Europese Raad en de Raad van de Europese Unie. In de Europese Raad zitten alle regeringsleiders van Europa. Leden van deze raad zijn dus Mark Rutte, Angela Merkel en Emmanuel Macron. In de Raad van de Europese Unie zitten de ministers van een bepaald terrein bij elkaar. Zo zitten dus alle ministers van financiën in een raad, maar ook bijvoorbeeld alle ministers van handel, de ministers van justitie etc. Het is voornamelijk de Europese Raad die van belang is. Het is namelijk leuk dat de Commissie een plan verzint, maar het is vaak aan de regeringsleiders om die plannen in hun eigen landen uit te voeren. Daarom hebben de regeringsleiders in de Europese Raad ook veel te zeggen over de plannen. Als de leiders dus niet akkoord gaan met de plannen bedacht door de Commissie komen de plannen er niet. Er wordt dus gestemd over de plannen in de raad. Als hoofdprincipe gaan de leiders uit van een consensus: iedereen moet het dus eens zijn over de plannen. Soms lukt het niet altijd en dat is vaak bij terreinen die gevoelig liggen zoals klimaat. In dat geval wordt er gewoon gestemd door middel van een meerderheid. Dit is geen normale meerderheid. Afhankelijk van meerdere factoren (BBP, inwoneraantal, aandeel in de Europese economie) krijgen staten een gewicht aan stemmen. Zo hebben Duitsland en Frankrijk dus een groter gewicht dan bijvoorbeeld Zweden en Slovenië. Afhankelijk dus van het gewicht van je stem kan je dus ook een meerderheid krijgen zonder dat je een echte meerderheid hebt. Dit heet de zogenaamde gekwalificeerde meerderheid. Dit systeem wordt vaak gebruikt als het zoeken naar een meerderheid heel moeilijk is en er geen consensus gevonden kan worden. Een consensus heeft namelijk altijd de voorkeur, maar dat is niet altijd even makkelijk zoals jullie gaan ondervinden.

Bijlage 2: Uitleg simulatie

In deze opdracht spelen jullie met de klas de Europese Raad. In groepjes van twee vertegenwoordigen jullie een land, dat je van ons toegewezen krijgt. Je ontvangt een blaadje met informatie over dit land én de eerste versie van het klimaatakkoord.

Het is de bedoeling dat jullie deze informatie gebruiken om te bedenken wat jouw land belangrijk vindt en wat de standpunten van jouw land in deze discussie zijn. (Let op: je hoeft niet alles uit de bronnen te gebruiken.) Vanuit de belangen van jouw land (en dus niet vanuit je eigen mening) kan je dan vervolgens kijken of je het eens bent met het klimaatakkoord óf zogenaamde amendementen (wijzigingen) wil maken. Ook al je denkt dat de doelen niet haalbaar zijn voor jouw land, kan je een wijziging maken, want je wil natuurlijk wel dat ieder land de doelen ook daadwerkelijk kan halen. Als je een wijziging wil maken en je wil zorgen dat de meerderheid van de andere landen daar ook voor stemt, moet je natuurlijk goede argumenten hebben! Probeer dus wijzigingen voor te stellen waarmee je denkt dat je de andere landen kan overtuigen.

Jullie krijgen 20 minuten om met de gekregen informatie over je land, het klimaatakkoord door te lezen en te kijken of je vóór of tegen de afspraak bent. Als je ertegen bent, mag je een wijziging voorstellen. Na die 20 minuten gaan we over ieder voorstel discussiëren en vervolgens stemmen, zodat we op het eind een klimaatakkoord bereiken.

Als je ergens niet uitkomt mag je vragen stellen aan de politiek expert en aan de klimaatexpert, zij hebben ook informatie over andere landen.



Bijlage 3: Informatie over de landen

Zweden

Algemene informatie:

het land heeft een oppervlakte van 450.295 km² en 10. 230. 000 inwoners.

Economische situatie:

Bruto binnenlands product (bbp)	\$518 miljard	2,9% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	1.6%	
Bijdrage van industrie aan bbp	33%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	65.4%	
Werkloosheid	6.78%	

- BBP per hoofd van de bevolking: 45.088 euro
- Zweden is een van de rijkste, welvarendste en meest ontwikkelde landen ter wereld. Zweden staat veertiende in de Index van de menselijke ontwikkeling van de Verenigde Naties en eindigde in 2008 als eerste in de democratie-index van het blad The Economist.

Politieke situatie:

- de grootste partij van Zweden is de sociaaldemocratische arbeiderspartij SAP (Sveriges sociaaldemocratisch arbetareparti of kortweg Socialdemokraterna). Zij vormt samen met de Vänsterpartiet (V) en Miljöpartiet de Gröna (MP) een rood-groene coalitie (De rödgröna). De Vänsterpartiet (Linkse partij) is de voormalige communistische partij en is te vergelijken met de Nederlandse SP. De MP is te vergelijken met GroenLinks.

Klimaat situatie:

- Het elektriciteitsnet in de Zweedse hoofdstad Stockholm en in andere steden in dat land kan de enorme groei van het aantal elektrische auto's niet meer aan. Door gunstige subsidieregelingen zijn er in Zweden dit jaar 2,5 keer zo veel EV's verkocht als vorig jaar.
- Zweden heeft als groot voordeel dat zij grote waterkrachtcentrales heeft en daarmee veel duurzame energie kan opwekken. Samen met kernenergie wekken deze twee energiebronnen 83 procent van alle duurzame energie op. De grootste waterkrachtcentrale is Harsprånget van Vattenfall (waar Nuon ook onder valt).
- Dit een duidelijk geval van flygskam, vliegschaamte, de term dook eind 2017 op toen steratleet Björn Ferry bekendmaakte zich niet langer meer per vliegtuig te verplaatsen. De vliegschaamte is onderdeel van een langere Zweedse psychologisering van de milieuproblematiek: ver voordat het woord flygskam zijn intrede deed, raakte het woord klimaatångest in zwang. Klimaatangst: de bezorgdheid over de opwarming van de aarde, variërend van een gezonde onrust tot een klinische stoornis.

Duitsland*Algemene informatie:*

- het land heeft een oppervlakte van 357.386 km² en 83. 020.000 inwoners.

Economische situatie:

- De Duitse staatsschuld bedroeg in 2014 meer dan 2 biljoen euro (2.049 miljard). In 2009 heeft Duitsland een schuldenplafond opgenomen in de grondwet, de zogenoemde Schuldenbremse. In 2014 lukte het Duitsland voor het eerst een sluitende begroting te presenteren.

Bruto binnenlands product (bbp)	\$4,199 biljoen	23,1% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	0.7%	
Bijdrage van industrie aan bbp	30.7%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	68.6%	
Werkloosheid	4.98%	

- BBP per hoofd van de bevolking- 39.304 euro

Politieke situatie:

- de aanhang van de Groenen in Duitsland blijft maar groeien. Bij de nieuwste peiling van weekblad Stern en omroep RTL komt de partij bijna als grootste uit de bus. Als er nu verkiezingen zouden zijn, liggen de Groenen nog maar 3 procentpunt achter bij de CDU/CSU van bondskanselier Angela Merkel.

Klimaat situatie:

- De Duitsers zijn goed bezig, maar behoren nog wel tot de duurzame middenmoot. Ze zitten nu in de zogenaamde energiewende waarbij ze overgaan naar duurzame energie. De ontplofing bij de kerncentrale in Japan heeft ervoor gezorgd dat Duitsland de energiewende wil versnellen. Kerncentrales moeten zo snel mogelijk dicht en duurzame energiebronnen zoals wind en zon moeten de benodigde energie opvangen. Bovendien krijgt groene stroom altijd voorrang op het energienet; energieleveranciers zijn verplicht om groene energie van duurzame producenten over te kopen voor een minimaal bedrag per kWh.
- Duitsland is geen voor de hand liggende markt voor elektrische voertuigen. Het is de bakermat van de brandstofauto, het land is groot en de laadinfrastructuur is relatief beperkt. Toch lijken de Duitsers aan de stekerauto te wennen. Duitsland telt een kleine 25.000 laadstations, minder dan de helft van het aantal in Nederland. En dat terwijl het land ruim achtmaal zo groot is.
- De Duitse regering heeft vrijdagmiddag een reeks maatregelen aangekondigd om de uitstoot van broeikasgassen tegen te gaan. Wie koolstofdioxide uitstoot in het verkeer of via gebouwen, moet daarvoor gaan betalen via certificaten. Brandstoffen zoals benzine, diesel, gas en stookolie zullen daardoor geleidelijk duurder worden.

Leerlingen moeten zich verplaatsen in andere landen en leren daardoor veel over internationale verhoudingen.

Hongarije

Algemene informatie:

- Oppervlakte: 93.024 km²; 9.771.827 inwoners

Economische situatie:

- In de periode 2000-2005 was de jaarlijkse groei van gemiddeld 4% hoger dan die in de oude EU-landen en de stijging van de inkomens lag aanzienlijk boven het EU-gemiddelde. Verwacht mag worden dat de achterstand op het westen geleidelijk verder zal worden ingelopen, maar zeker niet alle Hongaren gaan erop vooruit. Geschat wordt dat ca. 15% van de bevolking in armoede leeft
- Het grote overheidstekort is een risicofactor. (...) Een belangrijke oorzaak dat de overheidsfinanciën niet op orde kwamen is de concurrentie tussen de beide politieke blokken, die de overheidskas hebben gebruikt om kiezers te winnen

Bruto binnenlands product (bbp)	\$289,6 miljard	1,6% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	3,9%	
Bijdrage van industrie aan bbp	31,3%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	64,8%	
Werkloosheid	3,45%	

Inkomen per hoofd van de bevolking: € 10,445

- Politieke situatie: Het is gebruikelijk dat de partijen de parlementsverkiezingen ingaan met een kandidaat-premier. Na de verkiezingen kiest het parlement de kandidaat van de winnende coalitie tot premier. De macht van de premier is in Hongarije vrij groot, hij draagt kandidaat-ministers voor aan het parlement en heeft de bevoegdheid onwelgevallige kabinetsleden te ontslaan. Sinds 2010 is Victor Orbán de premier van Hongarije. Zijn partij Fidesz heeft 117 van de 199 zetels en is een partij aan de rechterkant van het politieke spectrum. De liberaal-groene partij LMP (Lehet Más a Politika) kreeg bij de verkiezingen slechts 8 van de 199 zetels

Klimaat situatie:

- Onlangs kondigde premier Victor Orbán het klimaatbeschermingsplan aan. Dit plan omvat zeven brede beloften, die als volgt zijn opgesomd: overgang naar 90% koolstofvrije energieproductie tegen 2030, stappen ondernemen tegen illegale vuilstortplaats en een verbod op plastic voor eenmalig gebruik, bescherming van de Hongaarse rivieren tegen buitenlands afval, multinationale bedrijven dwingen om klimaatvriendelijker te zijn, 10 bomen per pasgeborene planten, de komende tien jaar zes keer zo veel zonne-energie produceren dan nu, het gebruik van elektrische auto's ondersteunen en vanaf 2022 overstappen op elektrische bussen, en een nieuwe groene overheids-obligatie invoeren.
- Hongarije heeft één kernenergiecentrale, aan de Donau bij Paks. De kerncentrale Paks is de belangrijkste stroomleverancier van het land, gascentrales vormen de tweede pijler onder de stroomvoorziening. Hongarije is voor zijn energievoorziening sterk afhankelijk van Rusland. In februari 2012 sloot Orbán met Vladimir Poetin een belangrijk maar door de Europese Unie fel gecontesteerd politiek akkoord over de verlenging van het bestaande gasleveringscontract. Een jaar eerder had Rusland ook al een lening van 10 miljard Euro aan Hongarije toegekend voor de bouw van twee bijkomende kernreactoren in Paks.
- Na publiek protest over de gevolgen voor het landschap, werd de bouw van een met Slowakije geplande grote waterkrachtcentrale in de Donau bij Gabčíkovo-Nagymaros afgezien. Wel is er hoop om aardwarmte op grote schaal als alternatieve energiebron te gaan gebruiken. Olie en kolen spelen een beperktere rol.

Tsjechië*Algemene informatie:*

het land heeft een oppervlakte van 78.866 km² en 10.702.498 inwoners.

Economische situatie:

- Tsjechië heeft een ontwikkelde economie. Hun bruto nationaal product is na Slovenië en Estland het hoogste van alle voormalige communistische landen.
- Het algemene werkloosheidspercentage bereikte in 2018 een historisch laagterecord van 2,2%. De zeer lage werkloosheid leidde tot loongroei. De Tsjechische Republiek werd hét leidende land van de EU in termen van werkloosheid (inclusief de jeugdwerkloosheid).

Bruto binnenlands product (bbp)	\$375,9 miljard	2,1% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	2,3%	
Bijdrage van industrie aan bbp	36,9%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	60,8%	
Werkloosheid	2,8%	

- Inkomen per hoofd van de bevolking: € 18.994

Politieke situatie:

- Bij de verkiezingen van oktober 2017 werd de populistische centrumpartij ANO de grootste, en verloor de sociaaldemocratische CSDD fors. In juni 2018 lukt het ANO om een minderheidsscoalitie te vormen met de CSDD. De minderheidsregering krijgt gedoogsteun van de communistische partij. Het is de eerste keer sinds het uiteenvallen van de Sovjet-Unie in 1989 dat de communistische partij meedoet in de regering. De huidige minister-president van Tsjechië is Andrej Babiš van de partij ANO.
- Voor het eerst heeft een groene partij in een van de oostelijke lidstaten van de Europese Unie op eigen kracht parlementszetels gewonnen. Bij de verkiezingen van afgelopen weekeinde haalden de Tsjechische Groenen 6,3 procent van de stemmen, goed voor zes zetels.

Klimaatbeleid

- De energiebronnen zijn vooral fossiel (59%) en nucleair (27%). Deze bronnen leveren niet genoeg voor de energievoorziening. Het land importeerde daarom meer fossiele brandstof meer dan het exporteerde.
- Tsjechië pleit ervoor om kernenergie als serieuze optie te zien als energievorm, bij het streven naar nul CO₂-uitstoot in 2050. Tsjechië is nu voor ongeveer de helft van zijn energieverbruik afhankelijk van kolen en wil de komende decennia nieuwe kerncentrales bouwen als alternatief.

Italië

Algemene informatie:

het land heeft een oppervlakte van 301.339 km² en 62.402.659 inwoners (13,8% van de EU-bevolking woont in Italië).

Politieke informatie

- Premier: Giuseppe Conte
- Kabinet bestaat uit 4 partijen:
 - Vijfsterrenbeweging – populistisch, anti-corruptie, eurosceptisch, ecologisch
 - Partito Democratico – centrum-links
 - Liberi e Uguali – linkse beweging
 - Italia Viva – liberalen
- Groene partijen hebben op dit moment geen zetel in het Italiaanse parlement
- Italië is een politiek instabiel land. De regeringen volgen elkaar snel op: het land heeft sinds 1993 19 verschillende regeringen gehad.
- Italië heeft verschillende provincies. In deze provincies worden vaak de meeste plannen en wetten gemaakt, terwijl de nationale regering in Rome vaak minder te zeggen heeft.

Economische informatie

- Italië is een trots land met verschillende producten die het tot een bron van handel en toerisme maken
- Denk hierbij aan Fiat, pizza, Toscane, mode etc.
- Italië heeft de op twee na grootste economie van de EU (na Duitsland en Frankrijk)
- Italië heeft veel verschillende regels voor bedrijven en personen en kent veel en hoge belastingen
- De Italiaanse staatsschuld is de afgelopen jaar enorm gegroeid en Italië kent ook een werkloosheid van bijna 12% (juni 2020)

Bruto binnenlands product (bbp)	\$2,317 biljoen	12,8% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	2.1%	
Bijdrage van industrie aan bbp	23.9%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	73.9%	
Werkloosheid	9.88%	

- BBP per hoofd van de bevolking: 28.471 euro

Klimaat-informatie

- Italië kent geen nationaal klimaatbeleid. Het beleid wordt gemaakt op lokaal niveau, specifiek gezien op het niveau van de provincies.
- Een wet uit 1991 verplicht grote Italiaanse steden (steden met meer dan 50.000 inwoners) om een plan te hebben voor de vermindering van energieverbruik.
- Sinds 2015 hebben 74 Italiaanse steden een plan aangenomen waarin ze de ambitie uitspreken om in 2030 55% van hun uitstoot te verminderen
- Het klimaatbeleid verdeelt het land in tweeën:
- In het Noorden, waar de meeste steden zijn en jongeren wonen, willen mensen een actiever en progressiever klimaatbeleid.
- In het Zuiden, waar de industrie belangrijk is en meer ouderen wonen, pleiten mensen juist voor minder inmenging van de overheid over klimaat

Oostenrijk*Algemene informatie:*

Het land heeft een oppervlakte van 83.871 km² en 8.859.449 inwoners.

Politieke informatie:

- Bondskanselier: Sebastian Kurz
- Het Oostenrijkse kabinet bestaat uit 2 partijen:
 - De Österreichische Volkspartei (ÖVP)
 - De Groenen
- De President is Alexander van der Bellen en is hij ook lid van de Groenen
- Oostenrijk kent een relatief rustig politiek klimaat

Economische situatie:

- Oostenrijk is een zeer rijk land: het behoort tot de top 15 rijkste landen van de wereld.
- De Oostenrijkse economie profiteert vooral van het winter-toerisme (wintersport en kerst), maar ook van de grote dienstensector in grote, internationale steden als Wenen, Salzburg en Graz.

Bruto binnenlands product (bbp)	\$441 miljard	2,4% van de EU
Bijdrage van landbouw aan bbp	1,3%	
Bijdrage van industrie aan bbp	28,4%	
Bijdrage van dienstensector aan bbp	70,3%	
Werkloosheid	7,35%	

- BBP per hoofd van de bevolking: 42.489 euro

Klimaat-situatie:

- Het nieuwe kabinet van de ÖVP en de Groenen hebben in hun regeerakkoord de volgende doelen opgenomen over het klimaat:
- In 2040 wil het land klimaatneutraal zijn
- In 2030 moet alle elektriciteit uit duurzame bronnen komen
- Vliegen wordt duurder, terwijl de trein goedkoper wordt
- Bedrijven gaan een prijs betalen voor de uitstoot van broeikasgassen: hoe meer schadelijke gassen ze uitstoten, hoe hoger de belasting wordt die ze moeten betalen.

Bijlage 4: Klimaatakkoord

Brussel, dd-mm-jj

Voorstel gemeenschappelijk Europees klimaatakkoord

Op dit moment is de uitstoot van broeikasgassen groot en hierdoor stijgt de temperatuur op aarde. De gevolgen van deze opwarming zijn enorm. Vandaag zijn wij met de Europese Raad bijeen om een akkoord te sluiten over de maatregelen die we moeten treffen. Het doel van dit akkoord is de opwarming van de temperatuur op aarde beperken tot 2 graden Celsius, maar liever nog tot 1,5 graad. Om dit te bereiken moeten alle deelnemende landen meewerken aan het beleid. De volgende drie voorstellen betreffen binnenlands beleid om ons doel te bereiken.

- I. In 2035 moet alle energie uit duurzame bronnen komen, en worden er dus geen fossiele brandstoffen zoals aardgas of steenkool meer gebruikt om elektriciteit op te wekken.

Eventueel amendement:

- II. In 2035 stoot het verkeer en alle transport geen schadelijke uitlaatgassen meer uit. Hiervoor moet elk vervoer dus elektrisch worden, geen brandstof verbruiken (zoals bijvoorbeeld fietsen) óf met duurzame waterstof aangedreven worden.

Eventueel amendement:

- III. Om armere landen te ondersteunen, zullen alle landen met een BBP per hoofd van de bevolking van meer dan 20.000 euro elk jaar 5 miljard euro moeten bijdragen aan een fonds. Ook moeten alle landen financieel bijdragen aan onderzoek naar innovatieve klimaatontwikkelingen.

Eventueel amendement:

Ondertekend door:

Voorzitter Europese Raad

Vertegenwoordigers Duitsland

Vertegenwoordigers Hongarije

Vertegenwoordigers Italië

Vertegenwoordigers Oostenrijk

Vertegenwoordigers Tsjechië

Vertegenwoordigers Zweden

Bijlage 5: Invulblad argumenten

Drie argumenten voor het klimaatakkoord die jouw land belangrijk vindt.

1.

2.

3.



Klimaatrechtvaardigheid

Auteurs: Eva Groenier, Wietske Krijgsheld, Dieke Westerink

Thema

Klimaatrechtvaardigheid is een term die gebruikt wordt om de ethische, politieke en juridische aspecten van klimaatverandering aan te duiden. De effecten van klimaatverandering leggen sociale ongelijkheid binnen en tussen samenlevingen bloot, maar ook internationale betrekkingen (zoals die tussen het globale noorden en zuiden) veranderen door de effecten van klimaatverandering¹. De focus van klimaatrechtvaardigheid ligt bij het gegeven dat de groepen die het minste bijdragen aan klimaatverandering hier veelal juist de meeste lasten van ervaren. In deze les gaan de leerlingen leren wat klimaatrechtvaardigheid betekent en hoe dit onderwerp zich verhoudt tot sociale ongelijkheid. Om dit te begrijpen moeten de leerlingen eerst weten wat de concepten (on)rechtvaardigheid en sociale (on)gelijkheid inhouden. Aan de hand van casussen wordt geoefend met de concepten en de leerlingen worden uitgedaagd tot hogere denkvaardigheden rond het onderwerp klimaatrechtvaardigheid. Er wordt in de eerste plaats een beroep gedaan op de vaardigheden van de scholieren in het verzamelen, verwerken en beargumenteren van bruikbare informatie (subdomein A1) en het gebruiken van verschillende benaderingswijzen om relaties tussen maatschappelijke vraagstukken uit te leggen (subdomein A2). De specifieke casussen die in de les behandeld worden raken, afhankelijk van de richting die de leraar eraan geeft, aan meerdere van de domeinen in het examenprogramma maatschappijleer, met name domein B (rechtstaat) en E (pluriforme samenleving). Zo komt het onderwerp van klimaatvluchtelingen naar voren, waarbij de vraag gesteld kan worden of Nederland als vervuiler de morele plicht heeft om klimaatvluchtelingen op te vangen.

¹ Schlosberg, D. & Collins, B. L. (2014). From environmental to climate justice: climate change and the discourse of environmental justice. WIREs Climate Change (pp 359-374).

Lesdoelstellingen

Dit lesontwerp is gebaseerd op het didactische model van taalgericht vakonderwijs en het model van betekenisvol leren. Op basis van de concepten rechtvaardigheid, sociale ongelijkheid en klimaatrechtvaardigheid zijn drie leerdoelen geformuleerd:

1. De leerling kan de vaktermen rechtvaardigheid, sociale ongelijkheid, en klimaatrechtvaardigheid uitleggen en er een (tegen) voorbeeld van geven.
2. De leerling kan de vaktermen gebruiken om een onderbouwd oordeel te formuleren of er sprake is van klimaatrechtvaardigheid in een casus.
3. De leerling kan beschrijven wat de relatie is tussen klimaatrechtvaardigheid en sociale ongelijkheid in de samenleving aan de hand van een casus.

Doelgroep

Dit lesontwerp is bedoeld voor 4 vwo klassen maatschappijleer. De ideale grootte van de klas is 13 tot 16 leerlingen.

Lesplan

Fase 1: Motivatie (5 minuten)

De docent vertelt eerst wat de leerlingen deze les te wachten staat. Daarna laat de docent een filmpje zien over klimaatverandering en waarom dat voor meer vluchtelingen zorgt. Aan de hand van dit filmpje stelt de docent een vraag: wat denken jullie dat klimaatrechtvaardigheid is?

Fase 2: Kennis verwerven en integreren (15 minuten)

Het doel van deze fase is dat de leerlingen de concepten sociale ongelijkheid, rechtvaardigheid en klimaatrechtvaardigheid begrijpen. Deze concepten worden uitgelegd aan de hand van een onderwijs-leergesprek. Hiervoor is er basisinformatie die sowieso verteld moet worden en extra informatie die erbij gehaald kan worden als er vragen komen vanuit de klas (bijlage 1). De docent benadrukt dat de leerlingen deze concepten nodig zullen hebben tijdens de opdracht en dat het daarom belangrijk is dat ze goed opletten en meeschrijven.

Over rechtvaardigheid is het de bedoeling dat leerlingen minimaal meenemen dat er verschillende opvattingen zijn over wat rechtvaardigheid is en dat twee hiervan het utilitarisme en 'rechtvaardigheid als eerlijk delen' zijn. Voor sociale ongelijkheid is het doel dat de leerlingen begrijpen dat sociale ongelijkheid gaat om de ongelijke verdeling van, en toegang tot, materiële en immateriële middelen die waarde hebben binnen een samenleving. Bij klimaatrechtvaardigheid is het de bedoeling om de begrippen sociale ongelijkheid en rechtvaardigheid aan elkaar te verbinden. Het is belangrijk dat de leerlingen begrijpen dat klimaatrechtvaardigheid gebruikt wordt om klimaatverandering aan te duiden als een politiek en ethisch vraagstuk in plaats van enkel een vraagstuk over milieu. De mate waarin sociale ongelijkheid al dan niet als rechtvaardig wordt gezien is zeer bepalend voor hoe het debat over klimaatrechtvaardigheid gevoerd wordt.

Na het uitleggen van de concepten door middel van een onderwijs-leergesprek worden de concepten klassikaal ingeoefend door de casus van orkaan Irma¹ te behandelen aan de hand van een aantal vragen (zie bijlage 3). Tijdens deze fase en door de les heen wordt er gebruik gemaakt van een classroomscreen.

Fase 3: Bestaande kennis verbreden en verdiepen + kennis toepassen in betekenisvolle situaties (15 minuten)

Het doel van deze fase is dat de leerling een rechtvaardigheidsoordeel kunnen vormen over een casus die te maken heeft met klimaatrechtvaardigheid. Er worden twee nieuwe casussen uitgereikt (zie bijlage 2). In groepjes van drie of vier leerlingen beantwoorden de leerlingen dezelfde vragen als die van de voorbeeldcasus. Leerlingen mogen het internet gebruiken voor deze opdracht en de docent loopt rond om vragen van leerlingen te beantwoorden en groepjes te helpen als ze vastlopen. De leerlingen krijgen het werkblad (bijlage 3) als hulpmiddel bij deze vragen en om voor henzelf het overzicht te houden.

¹ <https://youtu.be/laUj8hkgi8k>

Fase 4: Reflectie (10 minuten)

Bij de reflectie is het belangrijk dat de leerling ervaart dat hij of zij iets geleerd heeft tijdens de les. Daarom vraagt de docent een aantal leerlingen om hun casus te presenteren na de groepsopdracht. Na de presentaties kan de docent enkele reflectievragen stellen als ‘wat vond je lastig aan deze opdracht?’ of ‘wat neem je mee als leerpunt voor de volgende keer?’ De docent sluit de les af en vraagt de leerlingen wat nieuw voor hen was en wat ze meenemen uit de les.

De groepen die het minste bijdragen aan klimaatverandering, ervaren hier veelal juist de meeste lasten van.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motivatie <i>5 minuten</i>		Filmpje klimaatverandering	Filmpje kijken, vraag van de docent beantwoorden	Filmpje aanzetten, introductievraag stellen
Kennis verwerven en integreren <i>15 minuten</i>	Leerdoel 1	Informatie onderwijs-leergesprek (bijlage 1), YouTube filmpje orkaan Irma, classroomscreen	Meedoen met het onderwijs-leergesprek, meeschrijven	Het onderwijs-leergesprek leiden, de voorbeeldcasus behandelen
Bestaande kennis verbreden en verdiepen + kennis toepassen <i>15 minuten</i>	Leerdoelen 2 en 3	Casussen (bijlage 2), werkblad (bijlage 3)	In groepjes van vier de casus(sen) behandelen	Groepjes maken, de leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht
Reflectie <i>10 minuten</i>			Antwoorden op de casus presenteren	Leerlingen hun antwoorden laten presenteren, reflectievragen stellen, de les afsluiten

Bijlage 1: Concepten

Bij de uitwerking van de concepten is er een onderscheid tussen de informatie die de leerlingen nodig hebben om de concepten goed te begrijpen zodat ze de groepsopdracht goed kunnen maken en de informatie die aanvullend is. De aanvullende informatie is schuingedrukt weergegeven.

Rechtvaardigheid

Rechtvaardigheid is een begrip wat jullie vast al vaak voorbij hebben horen komen, zeker in jullie jaar maatschappijleer. Het wordt vaak gebruikt als argument, zoals 'dit is niet rechtvaardig'. Maar wat is rechtvaardigheid precies? Wat denken jullie (vraag aan de klas)?

– *Oppikken wat de klas zegt, anders, je zou kunnen zeggen dat het een vorm van eerlijkheid is.*

Hoewel het begrip vaak gebruikt wordt, verschilt de interpretatie ervan. De vraag wat rechtvaardig is raakt aan de vraag wat goed is, en daarmee aan de ethiek. Een lang heersende stroming binnen de ethiek was het utilitarisme, dat stelde dat de meest ethische, of dus de meest rechtvaardige optie die optie is die het meeste geluk voor de meeste mensen betekende.

– *Of: in leerlingentaal het verschil uitleggen tussen utilitarisme en Rawls' theory of justice:*

Er is een stroming in de ethiek (het utilitarisme) die stelt dat de ethische keuze altijd datgene is wat de grootste hoeveelheid nut voor het grootste deel van de mensen oplevert (Bentham, 1789).

– *Aan de klas: Staan jullie achter deze definitie van rechtvaardigheid? Of zien jullie er ook problemen in? (Eventueel herhalen: een rechtvaardige keuze is er een die het meeste geluk voor de meeste mensen betekent)*

Er zijn zeker problemen met deze definitie van rechtvaardigheid. Het kan voor minderheden betekenen dat er over hen heen wordt gewald in de naam van het geluk voor de meerderheid. Voorbeeld: vaccinatieplicht.

Een belangrijke filosoof uit de 20e eeuw, John Rawls, heeft geprobeerd een alternatieve definitie aan rechtvaardigheid te geven. In zijn boek 'A Theory of Justice' beschrijft hij rechtvaardigheid als een vorm van eerlijkheid, waarbij het belangrijk is goederen eerlijk te verdelen naar behoeften van het individu en niet naar het nut van de gemeenschap te kijken (Rawls, 1971).

Sociale ongelijkheid

Definitie: De ongelijke verdeling van, en toegang tot, materiële en immateriële middelen die waarde hebben binnen een samenleving. Voorbeelden van middelen zijn geld/inkomen, een vaste woon/verblijfplaats, vervoer en transport, maar ook kennis, sociale status, macht.

Je kunt kijken naar de sociale ongelijkheid binnen een land, zoals Nederland. Nederland is een relatief welvarend land, maar er is toch sprake van ongelijkheid. Zo was in Nederland in 2014 86% van het totale vermogen in handen van de rijkste 20% (<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/26/welvaart-in-nederland-2016>). Je kunt ook kijken naar ongelijkheid tussen landen of zelfs wereldwijd. Volgens Forbes Magazine hadden in 2018 de 26 rijkste personen op aarde evenveel vermogen als de armste helft van de wereld. En deze verschillen blijven groeien. Ongelijkheid gaat niet alleen over geld.

– *Voorbeeld van ongelijke verdeling van kennis, macht?*

Link met rechtvaardigheid:

- Utilitarisme: Kapitaalverdeling, de rijkste mensen weten hoe ze geld moeten besteden. Ongelijkheid stimuleert inzet/productiviteit.
- 'Rechtvaardigheid als eerlijk delen' van Rawls: Gaat kortgezegd over verdeling naar behoefte.

Verschillende theorieën uit sociale wetenschappen stellen dat sociale ongelijkheid binnen een samenleving wordt blootgelegd wanneer er sprake is van een crisis (economische crisis, milieuramp, oorlog, etc.). De meest kwetsbare groepen in een samenleving worden tijdens zo'n crisis het hardst geraakt omdat ze minder middelen hebben die ze weerbaar maken (bijvoorbeeld verzekeringen, spaargeld, een breed netwerk, etc.). Voorbeelden van kwetsbare groepen zijn etnische minderheden, inheemse volken en vrouwen (meer voorbeelden?). In Nederland worden de meest kwetsbaren dan opgevangen door een sociaal vangnet, de verzorgingsstaat, maar in de meeste ontwikkelingslanden is er niet of nauwelijks sprake van een verzorgingsstaat.

Klimaatrechtvaardigheid

Definitie: Klimaatrechtvaardigheid wordt gebruikt om klimaatverandering aan te duiden als een politiek en ethisch vraagstuk, in plaats van dat het enkel een vraagstuk over milieu is. De oorzaken en gevolgen van klimaatverandering worden gelinkt aan rechtvaardigheid; onder andere aan gelijkheid, mensenrechten, collectieve rechten, historische verantwoordelijkheid, en de verdeling van lasten en lusten tussen huidige en toekomstige generaties.

We hebben net de begrippen rechtvaardigheid en sociale ongelijkheid uitgelegd. Deze begrippen komen samen in het begrip klimaatrechtvaardigheid. Klimaatrechtvaardigheid wordt gebruikt om van klimaatverandering een vraagstuk over rechtvaardigheid te maken, dus niet alleen over milieu. Dit wordt gedaan door politiek te betrekken en de vraag te stellen of het eerlijk/ethisch is (Schlosberg & Collins, 2014).

Een voorbeeld is de gaswinning in Groningen. Heel Nederland profiteert van de gaswinning in Groningen, het is een grote inkomstenbron. Maar wie dragen de lasten? De mensen die in Groningen wonen. Vinden jullie dat rechtvaardig?

– *Doorvragen waarom ze het wel/niet rechtvaardig vinden.*

– *Evt. kleine nuancering: het levert wel werk op. Er zijn nu bijvoorbeeld bedrijven om huizen te bouwen die nu meer werk krijgen om huizen aardbevingsbestendig te maken.*

– *Vragen of het een probleem is als het wel/niet rechtvaardig is.*

Eventueel tweede voorbeeld: de dijken. Heel Nederland betaalt mee aan de dijken, iedereen draagt de lasten. Profiteert ook iedereen van de dijken?

Interessante kaart om te laten zien: <https://juliampuaschunder.com/mapping-climate-justice/>.

Bijlage 2: Casussen

Casus: Het Amazonewoud

Het Amazonewoud wordt door veel klimaatwetenschappers als vitaal gezien in het bestrijden van de opwarming van de aarde. Het is het grootste regenwoud en één van de laatste oerbossen ter wereld. Sinds 1960 is al bijna 20 procent van het Amazonewoud ontbost.

Hoewel de regering het leger inzet om illegale kap tegen te gaan, is president Jair Bolsonaro een groot voorstander van het cultiveren van de grond. Hij denkt dat landbouw of mijnbouw beter is voor de economie. De soja-telers en veeboeren die van de nieuwgewonnen landbouwgrond gebruik maken zijn blij dat er volop wordt geïnvesteerd in asfalt en overslaghavens om de soja naar onder andere Europa te vervoeren voor de productie van veevoer. Het beleid van president Bolsonaro stelt steeds economische belangen boven de natuur, het klimaat en mensenrechten. Met alle gevolgen van dien voor de Inheemse bevolking, die afhankelijk zijn van het regenwoud. Echter volgens president Bolsonaro heeft de internationale gemeenschap geen recht van spreken. De Europese oerbossen zijn namelijk eeuwen geleden al gekapt. Het laatste Europese oerbos staat in Polen en wordt ook bedreigd.

Ondertussen is ook Nederland verantwoordelijk voor de boskap van het Amazonewoud; via de havens van Rotterdam importeren bedrijven gigantische hoeveelheden soja om onze koeien, varkens en kippen in Europa te voeren. Die soja-snelweg is er om Nederlandse veevoerbedrijven te voorzien van soja voor veevoer. Uiteindelijk belandt dit via supermarkten en zuivelbedrijven bij jou als melk, ei of vlees op je bord, zodat jij – indirect – ook bijdraagt aan de verwoesting van dit unieke regenwoud...

Casus: Strijd om de Noordpool

Het is een Russisch commercieel schip in februari gelukt om door een doorgaans onbegaanbaar deel van de Noordelijke Ijszee te varen. Uniek. Normaal is dat rond deze tijd niet te doen vanwege het ijs. Doordat de ijslaag dit jaar dunner was, konden Russische ijsbrekers er eenvoudiger doorbeuken. Het ijs in het Noordpoolgebied wordt door de opwarming van de aarde dunner en dunner. En door die ecologische ramp, komen ook economische kansen bloot te liggen. Door het terugtrekken van het ijs zal de visserij naar het noorden opschuiven; olie- en gasvoorraden zullen in het noordpoolgebied worden uitgebuit; het toerisme breidt zich al uit; tegelijk met de uitvoer van Arctische grondstoffen zal de scheepvaart vermoedelijk toenemen. Daar willen veel landen zoals de VS, Canada, Noorwegen en Rusland (de Arctische naties) van mee profiteren. De verscheidene Arctische naties concurreren met elkaar om de controle te verkrijgen over deze grondstoffen, territoria en scheepvaartroutes.

De mogelijkheid van een warmer noordpoolgebied afwegen tegen de risico's (zoals olielekken en milieueffecten) is een forse uitdaging, die veranderingen vergt in de manier waarop het noordpoolgebied wordt beheerd. Maar van wie is de Noordpool? Het grootste gedeelte is nog van niemand. In 1996 is de Arctische Raad opgericht met als doel het beheren en beschermen van de Noordpool. Want iedereen wil olie en gas, maar iedereen lijdt ook onder de opwarming van de aarde.

Bijlage 3: Werkblad casussen

Welke actoren zijn er betrokken?	• • • • •
Welk belangen hebben de verschillende actoren?	• • • • •
Welke gevolgen ervaren de actoren?	• • • • •
Is er sprake van sociale ongelijkheid tussen de actoren? Waarom wel/niet?	• • • • •
Is deze casus rechtvaardig/ onrechtvaardig volgens het utilitarisme en waarom?	• • • • •
Is deze casus rechtvaardig/ onrechtvaardig volgens Rawls' 'rechtvaardigheid als eerlijk delen' en waarom?	• • • • •



Intergenerationele rechtvaardigheid

Auteur: Wietske Krijgsheld

Thema

Deze les gaat over klimaatrechtvaardigheid tussen generaties: het vraagstuk of we iets verplicht zijn aan toekomstige generaties en wat deze verplichtingen dan zijn. De leerlingen zullen aan het eind van de les in debat gaan over intergenerationale rechtvaardigheid. Dit met het doel om de voor- en tegenargumenten over de stelling 'de huidige generaties hebben verplichtingen aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat' helder te kunnen verwoorden. De les sluit aan bij subdomein A1 en A2 in het programma maatschappijleer, informatievaardigheden en argumentatievaardigheden. Verder komen de concepten rechtstaat en pluriforme samenleving terug in de les (domein B en E). Deze les maakt deel uit van een lessenreeks over klimaatrechtvaardigheid. De andere lessen, getiteld 'Klimaatrechtvaardigheid', 'Ecologisch burgerschap' en 'De sluier van onwetendheid', zijn ook te vinden in deze bundel.

Lesdoelstellingen

1. De leerling kan twee argumenten voor en twee argumenten tegen noemen/weerleggen waarom we wel of niet iets verplicht zijn aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat.
2. De leerling kan een onderbouwd oordeel geven of en wat we verplicht zijn aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat.
3. Leerlingen kunnen relevante argumenten voor of tegen een stelling geven en met argumenten reageren op een ander standpunt.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor vwo-klassen maatschappijleer. De ideale groepsgrootte van de klas is 13 tot 16 leerlingen.

Lesplan

Het lesplan is gebaseerd op de vijf dimensies van betekenisvol leren van Marzano en Miedema.

Fase 1: Motivatie (5 minuten)

Aan het begin van de les worden de leerlingen welkom geheten. De docent legt uit hoe de les eruit gaat zien. Vervolgens vraagt de docent aan de klas of ze nog weten wat klimaatrechtvaardigheid inhoudt en of iemand kan uitleggen wat het is. Als laatste wordt het nieuwe concept ingeleid. De docent vraagt de leerlingen of ze het idee hebben dat hun belangen worden meegenomen in politieke en maatschappelijke keuzes. De docent legt vervolgens uit wat de generatietoets is (zie bijlage 1).

Fase 2: Kennis verwerven en integreren (5 minuten)

Tijdens deze fase leren de leerlingen nieuwe kennis. Het doel is dat de leerlingen in ieder geval weten dat intergenerationele rechtvaardigheid gaat om het vraagstuk of huidige generaties verplichtingen hebben aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat. Het concept wordt uitgelegd aan de hand van taalgericht vakonderwijs. Er wordt een herkenbare context gegeven door de herhaling van de



vorige les en door te vragen of de leerlingen het idee hebben dat hun belangen worden meegenomen. De docent interacteert met de leerlingen door middel van vragen en onderwijs-leergesprekken. Taalsteun wordt gegeven door het gebruik van een classroomscreen. De uitwerking van het concept is te vinden in bijlage 1.

Fase 3: Kennis toepassen: het Lagerhuisdebat (25 minuten)

In deze fase gaan de leerlingen debatteren over de stelling 'De huidige generaties hebben verplichtingen aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat.'. De leerlingen worden opgedeeld in teams: één team is voor, één team tegen en het derde team vormt de jury. De docent wijst de rollen toe. De leerlingen krijgen de benodigde informatie van de docent (zie bijlage 2.1). De leerlingen mogen het internet gebruiken als ze zelf nog verdere informatie willen opzoeken. Verder zijn de beoordelingscriteria door de docent gemaakt (zie bijlage 2.2). De leerlingen krijgen 15 minuten de tijd om het debat voor te bereiden. De teams die moeten debatteren krijgen een discussiekaart (zie bijlage 2.3). Hier kunnen ze de voor- en tegenargumenten op schrijven. Ook krijgen de teams de beoordelingscriteria zodat ze weten waar de jury op let tijdens het debat. De jury krijgt een beoordelingsformulier (zie bijlage 2.4) waarop ze aantekeningen kunnen maken van het debat. Tijdens de voorbereiding verdiept de jury zich ook in de voor- en tegenargumenten van het debat.

Vervolgens is er maximaal 10 minuten de tijd voor het debat zelf. De docent is hierin de gespreksleider en legt voorafgaand aan het debat de spelregels en het beoordelingsformulier uit. De spelregels zijn als volgt:

- Laat de ander uitpraten
- Ga staan als je praat
- Respecteer je medeleerlingen
- Houd je aan de debattechnieken die je geleerd hebt, ga niet een medeleerling persoonlijk aanvallen bijvoorbeeld

De docent let tijdens het debat goed op de spelregels, om heftige discussies te voorkomen. Aan het eind van het debat bepaalt de jury wie het Lagerhuisdebat gewonnen heeft en licht de keuze voor het winnende team toe. Tijdens deze fase wordt gewerkt aan alle drie de leerdoelen.

Fase 4: Reflectie (5 minuten)

Aangezien de focus bij een Lagerhuisdebat snel kan liggen op het winnen van het debat, is het belangrijk om na het debat te reflecteren. De docent noemt eerst een aantal dingen die goed gingen en vraagt vervolgens de leerlingen hoe ze het debat vonden gaan. De docent vraagt de leerlingen of ze zelf voor of tegen de stelling zijn. Daarna vraagt de docent welke argumenten voor en tegen de stelling genoemd zijn en maakt een overzicht (met behulp van het classroomscreen). Op deze manier wordt gewerkt aan het eerste leerdoel, namelijk dat de leerlingen twee voor- en tegenargumenten kunnen noemen. Als de leerlingen belangrijke argumenten gemist hebben, kan de docent de lijst nog aanvullen. Aan het eind vraagt de docent wat de leerlingen hebben geleerd tijdens de les.

Zijn we iets verplicht aan toekomstige generaties en wat zijn deze verplichtingen dan?

Schematische weergave van de les

Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motivatie <i>5 minuten</i>		Uitwerking van de uitleg (bijlage 1)	Vragen van de docent beantwoorden	De les uitleggen, vragen stellen, uitleg geven
Kennis verwerven en integreren <i>5 minuten</i>		Classroomscreen, uitwerking uitleg (bijlage 1)	Vragen van de docent beantwoorden	Uitleg geven over intergenerationele klimaat-rechtvaardigheid
Lagerhuis-debat <i>25 minuten</i>	Alle leerdoelen	Uitleg en informatie over het debat (bijlage 2.1 t/m 2.4)	Het debat voorbereiden, aantekeningen maken tijdens het debat	Het debat, criteria en spelregels uitleggen, groepjes maken, rollen verdelen, het debat begeleiden
Reflectie <i>5 minuten</i>		Classroomscreen	Vragen van de docent beantwoorden	Het debat bespreken, vragen stellen

Bijlage 1: Uitwerking intergenerationele rechtvaardigheid

In de uitwerking wordt het concept intergenerationele rechtvaardigheid uitgelegd. De schuingedrukte delen zijn facultatief; deze informatie is dus niet per se nodig voor het debat. Die informatie kan gebruikt worden op het moment dat leerlingen er een vraag over stellen.

Intergenerationele rechtvaardigheid gaat om het vraagstuk of en hoe toekomstige generaties inspraak moeten hebben op huidige (klimaat)vraagstukken, of we verplichtingen hebben aan de toekomstige generaties. Het gaat om zowel de jonge generaties als de generaties die nog niet geboren zijn. In de huidige debatten over het klimaat wordt vaak gefocust op het hier en nu, politici zijn vaak bezig met herkozen worden en zijn daardoor minder bezig met de lange termijn (<https://www.intergenerational-justice.org/>).

Generatietoets: Een jongerenplatform heeft ervoor gepleit dat de effecten van beleid op jongere generaties moeten worden meegenomen wanneer beleid ontwikkeld wordt. Het kabinet is het eens met het jongerenplatform.

(<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/02/17/kabinet-jongerenperspectief-structureel-betrekken-bij-beleid>)

Vragen aan de klas:

- Denken jullie dat wij invloed hebben op de mensen die nog niet geboren zijn?
- Moeten we daarmee rekening houden als we keuzes maken?

De docent legt uit dat we invloed hebben op de toekomstige generaties, bijvoorbeeld door te kiezen om wel of geen kinderen te nemen. Veel jongeren komen in actie voor het klimaat. Zo ging Greta Thunberg in schoolstaking. De docent concludeert dat huidige generaties invloed hebben op toekomstige generaties. De vraag blijft of de huidige generaties verplichtingen hebben aan toekomstige generaties. Hiermee wordt vervolgens het Lagerhuisdebat ingeleid.

Rentmeesterschap: In de Bijbel wordt de opdracht gegeven om goed voor de aarde te zorgen. Veel christenen zullen hierom vinden dat we rekening moeten houden met toekomstige generaties. Mogelijk niet per se om de toekomstige generaties zelf, maar om de opdracht van God.

Bijlage 2: Het Lagerhuisdebat

2.1 Informatie

Jullie hebben 15 minuten de tijd om het Lagerhuisdebat voor te bereiden. In de volgende artikelen zijn voor- en tegenargumenten te vinden over de stelling: 'De huidige generaties hebben verplichtingen aan toekomstige generaties als het gaat om het klimaat.'. Jullie mogen het internet gebruiken om eventueel meer informatie op te zoeken. Succes!

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2020/02/17/kabinet-jongerenperspectief-structureel-betrekken-bij-beleid>

<https://www.groene.nl/artikel/wie-dan-leeft-wie-nu-zorgt>

<https://www.intergenerationaljustice.org/>

<https://www.ad.nl/economie/politici-laten-zich-vooral-leiden-door-de-korte-termijn~ad2e77db/>

<https://www.trouw.nl/politiek/welke-partij-is-het-best-voor-het-klimaat~bf8a11d8/>

<https://www.brainwash.nl/bijdrage/klimaatverandering-het-gaat-niet-om-toekomstige-maar-om-deze-generatie>

<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/4852426/meerderheid-tweede-kamer-generatie-toets-nieuw-beleid-d66>

https://www.standaard.be/cnt/dmf20210316_93981684

Beoordelingscriteria

Argumenten

- Welk team heeft de meest relevante argumenten?
- Welk team onderbouwt de argumenten het sterkst?
- Welk team weerlegt de argumenten van het andere team het beste?
- Originaliteit van de argumenten

Presentatie

- Welk team verwoordt haar argumenten het beste?
- Humor

Welk team is non-verbaal het sterkst (denk aan lichaamstaal, oogcontact)?

- Teamwork
- Welk team ondersteunt elkaar het beste?
- Welk team brengt het juiste argument op het juiste moment in?
- Komt iedereen van het groepje aan het woord?

2.3 Discussiekaart			
Argumenten voor	Weerlegging	Argumenten tegen	Weerlegging

Beoordelingsformulier			
Beoordelingscriteria	Team voor	Team tegen	Aantekeningen
Argumentatie			
Relevante argumenten			
Onderbouwing			
Originaliteit			
Weerlegging			
Presentatie			
Verwoording			
Humor			
Non-verbaal			
Teamwork			
Ondersteuning			
Timing			
Iedereen aan het woord geweest?			
Winnaar			
Belangrijkste reden			



De sluier van onwetendheid

Auteur: Dieke Westerink

Thema

Het thema van de les is klimaatrechtvaardigheid. Deze verdiepende les is onderdeel van een lessenreeks over klimaatrechtvaardigheid, samen met de lessen 'Klimaatrechtvaardigheid', 'Intergenerationele rechtvaardigheid' en 'Ecologisch burgerschap', ook aanwezig in deze bundel. De les sluit aan bij domein A (vaardigheden) en B (rechtsstaat) van het examenprogramma van maatschappijleer. De les sluit aan bij domein B vanwege het stukje rechtvaardigheid. Rechtvaardigheid komt niet expliciet terug in het examenprogramma maatschappijleer, maar is wel een onderliggende factor in het domein van de rechtstaat.

Lesdoelstellingen

De leerdoelen van deze les zijn als volgt:

1. De leerling kan het verschil benoemen tussen eigenbelang en algemeen belang.
2. De leerling kan een oordeel vellen over een specifieke casus betreffende klimaatrechtvaardigheid vanuit het algemeen belang.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor 4 vwo klassen maatschappijleer.

Lesplan

Voor deze les is gebruik gemaakt van het vaardighedenmodel van Lindeman en Spijkerboer.

Fase 1: Motiveren (10 minuten)

De eerste fase is het motiveren van de leerlingen. Omdat deze les een verdieplingsles is op de les over klimaatrechtvaardigheid, kan de docent eerst nog even aan de leerlingen vragen of ze de definities van de concepten die in die les zijn behandeld nog kunnen herhalen. Wanneer de leerlingen dit niet meer weten, herhaalt de docent deze. Om de leerlingen te laten nadenken over de tegenstelling eigenbelang en algemeen belang en hen te laten ervaren waarom dit onderscheid relevant is wordt de les begonnen met een onderwijsleergesprek, waar bijvoorbeeld de volgende vragen in kunnen voorkomen:

- Wanneer jij keuzes maakt, welke belangen weeg jij dan mij? Denk je puur aan je eigenbelang? Denk je aan de belangen van mensen om je heen? Denk je aan de belangen van de samenleving/ de planeet?
- Wanneer jij zou mogen stemmen voor de tweede Kamerverkiezingen, zou je dan stemmen in je eigenbelang of in het belang van de samenleving, het algemeen belang?
- Zou iedereen op zijn eigen belang moeten stemmen volgens jullie, of juist iedereen in het algemeen belang?

Het doel van deze vragen en het onderwijsleergesprek is dat de leerlingen door krijgen dat er pakweg twee beweegredenen zijn om politieke

keuzes op te baseren, eigenbelang en algemeen belang. Met deze conclusie sluit de docent het onderwijsleergesprek af. Hierna legt de docent kort uit wat de leerlingen gaan doen in de les, namelijk oefenen met politieke keuzes maken vanuit het algemeen belang. Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Fase 2: Instrueren van de vaardigheid

(5 minuten)

De tweede fase van de les is het instrueren van de vaardigheid oordelen over een maatschappelijk probleem vanuit het algemeen belang. De docent begint met een korte herhaling van de concepten rechtvaardigheid en klimaatrechtvaardigheid die behandeld zijn in de les over klimaatrechtvaardigheid aan de hand van een onderwijsleergesprek. Uiteindelijk moet hier het volgende uitkomen:

- **Rechtvaardigheid:** er zijn twee benaderingen behandeld over wat rechtvaardigheid is: het utilitarisme en Rawls' 'rechtvaardigheid als eerlijk delen'. Het utilitarisme stelt dat rechtvaardigheid het grootste nut voor het grootste aantal mensen is. 'rechtvaardigheid als eerlijk delen' legt de nadruk op de eerlijke verdeling van goederen, waarbij gekeken wordt naar de behoefte van het individu.
- **Klimaatrechtvaardigheid:** de klimaatproblematiek levert niet alleen vragen op voor de exacte wetenschappen, maar brengt ook een rechtvaardigheidsvraag met zich mee. Is het bijvoorbeeld rechtvaardig dat sommige mensen disproportioneel lijden onder klimaatverandering, terwijl zij misschien niet de grootste veroorzakers hiervan zijn?

Vervolgens geeft de docent een instructie over de 'sluier van onwetendheid' van de filosoof John Rawls, zoals de onderstaande:

- In de vorige les hebben jullie een definitie van rechtvaardigheid gekregen die was opgesteld door de filosoof John Rawls, namelijk 'rechtvaardigheid als eerlijk delen'. Om deze vorm van rechtvaardigheid uit te werken gebruikt Rawls de sluier van onwetendheid. De sluier van onwetendheid is een gedachte-experiment om mensen op een bijzondere manier te laten nadenken over de inrichting van de maatschappij. Het kan echter ook gebruikt worden om een rechtvaardigheidsoordeel te vormen over maatschappelijke

problemen. Het gedachte-experiment gaat als volgt: zie een groep mensen voor je die om een tafel zitten. Zij denken samen na over hoe rechtvaardig een bepaalde casus is. Hun wordt verteld dat zij zelf de actoren zijn in de casus, ze weten alleen nog niet welke actor ze zijn.

Het mooie van dit experiment is dat de mensen om de tafel nog steeds vanuit hun eigenbelang denken, omdat ze betrokken zijn in de casus. Ze weten alleen nog niet wie precies ze zijn in het probleem, waardoor ze tegelijkertijd ook in het algemeen belang denken. Jullie gaan net als de mensen in het gedachte-experiment ook met zijn allen spreekwoordelijk om een tafel zitten om een rechtvaardigheidsoordeel te vellen over een casus over klimaatrechtvaardigheid. Om dit gedachte-experiment wat duidelijker te maken, zal ik nu een voorbeeld geven.

Fase 3: Begeleid inoefenen van de vaardigheid (10 minuten)

In deze fase krijgen de leerlingen een voorbeeld van de vaardigheid, begeleid door de docent. De docent behandelt met de klas een voorbeeld van nadenken over een maatschappelijk probleem onder de sluier van onwetendheid, bijvoorbeeld de casus van de stikstofcrisis (zie bijlage 1). Deze casus is uitgewerkt in de bijlage. De vraag die de docent samen met de klas uiteindelijk beantwoordt is: *Is deze casus, gedacht vanuit de sluier van onwetendheid, rechtvaardig of onrechtvaardig?* De docent doorloopt hiervoor de volgende stappen (en tekent/schrijft eventueel mee op het bord):

- Kort uitleggen van de casus
- Vaststellen welke actoren hierbij betrokken zijn
- Vaststellen wat de belangen zijn van de actoren
- Nadenken over of de casus rechtvaardig of onrechtvaardig is wanneer je niet weet welke actor je bent in de casus (onder de sluier van onwetendheid zit)

Fase 4: Oefenen en toepassen (20 minuten)

In deze fase gaan de leerlingen met de vaardigheid aan de slag, aan de hand van een vergelijkbare opdracht als het voorbeeld. De leerlingen gaan nu zelf een casus uitwerken door middel

van de sluier van onwetendheid (zie bijlage 2 voor de casus). De leerlingen gaan klassikaal (max. 15 leerlingen, anders twee groepen) in een soort cirkel zitten (het liefst met een tafel in het midden om het idee van de sluier der onwetendheid te vergroten) en worden nog eens allemaal verteld dat ze een actor zijn in het probleem, maar niet weten welke ze zijn en dat ze dit goed in hun achterhoofd moet houden wanneer ze het gaan hebben over hoe rechtvaardig of onrechtvaardig de casus is. Ze gebruiken hiervoor dezelfde stappen als de docent zojuist heeft voorgedaan:

- Korte uitleg over de casus door de docent
- Vaststellen welke actoren hierbij betrokken zijn
- Vaststellen wat de belangen zijn van de actoren
- Nadenken over of de casus rechtvaardig of onrechtvaardig is wanneer je niet weet welke actor je bent in de casus (onder de sluier van onwetendheid zit)

De docent fungeert als voorzitter van het gesprek. Hij/zij stelt een notulist aan, geeft de leerlingen een voor een het woord en let erop dat alle leerlingen een keer aan het woord zijn. De docent kan eventueel de belangrijkste punten meeschrijven op het bord. Ook houdt hij/zij zicht op de tijd en geeft aan wanneer het tijd is voor de volgende stap. Het doel van deze simulatie van de sluier der onwetendheid is dat de leerlingen tot een consensus komen over wat in het algemeen belang rechtvaardig of onrechtvaardig is en waarom. Deze fase draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

Fase 5: Reflectie (5 minuten)

Het doel is dat de leerlingen tijdens de reflectie kunnen vertellen wat ze hebben geleerd. De reflectie kan ingevuld worden door leerlingen te vragen wat ze vonden van deze simulatie en de manier van nadenken vanuit de sluier van onwetendheid. Ook kan de docent de leerlingen vragen of ze nu denken goed een rechtvaardigheidsoordeel te kunnen vormen over een casus en of ze nu beter kunnen denken vanuit het algemeen belang.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motiveren <i>10 minuten</i>	De leerling kan het verschil benoemen tussen eigenbelang en algemeen belang	De vragen voor het onderwijsgesprek	Vragen van de docent beantwoorden	Het onderwijsgesprek leiden, bespreken wat we deze les gaan doen
Instrueren van de vaardigheid <i>5 minuten</i>		Onderwijs-leergesprek	Meedoen met het onderwijs-leergesprek	Het onderwijsgesprek leiden, uitleg geven over de sluier van onwetendheid
Begeleid inoefenen <i>10 minuten</i>		Voorbeeldcasus (bijlage 1), het bord	Samen met de docent de casus doorlopen	Samen met de leerlingen de casus doorlopen
Oefenen en toepassen <i>20 minuten</i>	De leerling kan een oordeel vellen over een specifieke casus betreffende klimaat-rechtvaardigheid vanuit het algemeen belang	De casus (bijlage 2), cirkel opstelling van de tafels	Meedoen met de simulatie achter de sluier van onwetendheid	De opdracht uitleggen, voorzitter van het gesprek zijn, een notulist aanstellen, de simulatie leiden
Reflectie <i>5 minuten</i>			Vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen



Bijlage 1: Voorbeeldcasus: stikstofcrisis

Kort uitleggen van de casus

De stikstofcrisis is geen nieuw probleem, maar het is recent weer opnieuw in de aandacht gekomen. De gevolgen van het grote overschot aan stikstof wat in de natuur terecht komt zijn steeds beter zichtbaar. De landbouwsector is voor het overgrote deel verantwoordelijk voor dit overschot aan stikstof in de natuur. De boeren zijn echter van mening dat zij al genoeg achtergesteld worden op allerlei gebieden (en vooral milieugebied) door de overheid en de Europese Unie, en dat het overschot aan stikstof nou eenmaal niet anders kan bij landbouw die rendabel voor hen is (NOS, 2019). Is het onrechtvaardig dat zoveel van de blaam bij de boeren wordt gelegd?

Vaststellen welke actoren hierbij betrokken zijn

De minister van landbouw, de overheid in het algemeen, de boeren, de boerenbond, natuur- en belangenorganisaties, de EU, consumenten van de landbouwproducten ect.

Vaststellen wat de belangen zijn van de actoren

Natuur- en belangenorganisaties: terugdringen van de stikstofuitstoot. Overheid en minister van landbouw: stikstofuitstoot terugdringen maar ook de belangen van de boeren in acht nemen + financiële belangen. Boeren en boerenbond: financiële belangen, gevoel van achterstelling. EU: Terugdringen van stikstofuitstoot maar ook de Europese landbouwsector op de been houden. Consumenten: producten van gelijke kwaliteit en prijs behouden.

Nadenken over of de casus rechtvaardig of onrechtvaardig is wanneer je niet weet welke actor je bent in de casus (onder de sluier van onwetendheid zit)

Vooraf vragen aan de klas- anders kan de docent hier zelf een invulling geven

Bijlage 2: Oefencasus: gaswinning in Groningen

Kort uitleggen van de casus

In 1959 werd de gasbubbel in Groningen ontdekt. In tien jaar was driekwart van de Nederlandse bevolking aangesloten op aardgas. In 2012 alleen is er 11,5 miljard verdiend voor de staatskas van het Groningse gas. Bijna alle huishoudens in Nederland halen inmiddels hun gas uit Groningen. Voor de Groningers zelf levert deze gaswinning echter nadelige gevolgen op. De gaswinning veroorzaakt aardbevingen, die schade toebrengen aan de huizen en bezitten van de Groningers. In 2013 waren er ongeveer 1500 schademeldingen binnengekomen. Stoppen met de gaswinning is echter makkelijker gezegd dan gedaan, vanwege de grote financiële belangen van de overheid en de afhankelijkheid van de Nederlandse bevolking van het Groningse gas (NOS, 2013).

Vaststellen welke actoren hierbij betrokken zijn

Doen de leerlingen, maar sowieso moeten genoemd worden de Groningers die last ondervinden van de gaswinning, de Nederlandse overheid en de Nederlandse gasgebruikers.

Vaststellen wat de belangen zijn van de actoren

Doen de leerlingen, maar iets in de trant van financieel belang voor de overheid, belang van gas voor de Nederlandse bevolking en belang voor de Groningers om een staand huis te hebben.

Nadenken over of de casus rechtvaardig of onrechtvaardig is wanneer je niet weet welke actor je bent in de casus (onder de sluier van onwetendheid zit)

Doen de leerlingen, de docent probeert ze tot een consensus te leiden in het gesprek.



Ecologisch burgerschap

Auteur: Eva Groenier

Thema

Deze les is deel van een lessenreeks over klimaatrechtvaardigheid. De andere lessen van deze reeks, getiteld 'Klimaatrechtvaardigheid', 'Intergenerationele rechtvaardigheid' en 'De sluier van onwetendheid' zijn ook aanwezig in deze bundel. In deze lessen hebben de leerlingen geleerd wat klimaatrechtvaardigheid betekent en hoe dit onderwerp zich verhoudt tot sociale ongelijkheid. In deze afsluitende les gaan we het geleerde toepassen op het concept van burgerschap en gaan de leerlingen zelf op een creatieve manier aan de slag om vorm te geven aan ecologisch burgerschap in Nederland. Deze les past binnen subdomein A1 (informatievaardigheden) omdat de leerlingen zowel zelfstandig als in groepjes informatie verzamelen en verwerken en bij subdomein A2 (benaderingswijzen) omdat er beroep gedaan wordt op de argumentatieve vaardigheden van de leerlingen. Verder sluit de les aan bij domein B, de rechtsstaat.

Lesdoelstellingen

De concepten burgerschap, sociale ongelijkheid en klimaatrechtvaardigheid staan centraal in de les. Op basis van de concepten zijn drie leerdoelen geformuleerd, die voortborduren op de voorgaande lessen uit de reeks:

1. De leerling kan de vaktermen burgerschap en ecologisch burgerschap uitleggen in de Nederlandse context en deze vergelijken met een specifiek ontwikkelingsland.
2. De leerling kan uitleggen wat sociale ongelijkheid en burgerschap te maken hebben met het vraagstuk over klimaatrechtvaardigheid en hier een (tegen)voorbeeld van geven.
3. De leerling kan beargumenteren of door het vraagstuk over ecologisch burgerschap belangrijke waarden van de rechtsstaat in het geding zijn.

Doelgroep

Dit lesontwerp is bedoeld voor 5 vwo klassen maatschappijleer.

Lesplan

Het lesplan is opgebouwd aan de hand van de vijf dimensies van betekenisvol leren van Marzano en Miedema. Hoewel er wel overlap zal zijn tussen de verschillende fases wordt deze indeling globaal aangehouden.

Fase 1: Motivatie (5 minuten)

De les begint met een motivatie in de vorm van het korte verhaal van Nirmala (zie bijlage 1). Aan de hand van het verhaal grijpen we kort terug op de afgelopen lessen van deze reeks, waarbij we de concepten rechtvaardigheid en sociale ongelijkheid nog eens herhalen en deze toepassen in een vergelijking tussen de levensstandaard van de leerlingen en die van Nirmala. Vervolgens legt de docent uit hoe de les er uit gaat zien. De docent benadrukt dat dit een ingewikkeld vraagstuk is waar niet zomaar een oplossing voor klaarligt, maar wij kunnen vast een stap in de goede richting zetten door na te denken over wat wij zelf kunnen doen.

Fase 2: Kennis verwerven en integreren (5-10 minuten)

Deze fase begint met een opfrisser over het concept burgerschap. De leraar vraagt de klas wat burgerschap in Nederland is en werkt dit uit op het bord tot er een complete definitie ontstaat. Vervolgens wordt er klassikaal een definitie van ecologisch burgerschap uitgewerkt op het bord. Bijlage 2 bestaat uit definities van burgerschap en ecologisch burgerschap, die dienen als ondersteuning bij deze fase van de les.

Fase 3: Bestaande kennis verbreden en verdiepen (10 minuten)

Als de leerlingen een beeld hebben van wat ecologisch burgerschap inhoudt wordt deze definitie vergeleken met onze eigen situatie als Nederlandse burgers. De leerlingen krijgen hierbij de opdracht om op hun eigen telefoon hun ecologische voetafdruk te berekenen, via www.voetafdruktest.wwf.nl. De leerlingen krijgen hier maximaal 5 minuten de tijd voor. Deze uitkomsten worden daarna vergeleken met cijfers over Nederland, om gezamenlijk tot de conclusie te komen dat Nederland misschien niet de grootste vervuiler is, maar het zeker ook niet goed doet als het gaat om klimaat en duurzaamheid (bijv.: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-duurzaamheid>). Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Fase 4: Kennis toepassen in betekenisvolle situaties (15 minuten)

In dit gedeelte van de les krijgen de leerlingen de opdracht om in groepjes van vier (door de leraar ingedeeld) op zoek te gaan naar voorbeelden van ecologisch burgerschap initiatieven in Nederland. Denk bijvoorbeeld aan eco-gemeenschappen, moestuininitiatieven, lokale kledingproductie, fossiel-vrij leven. Hierbij mag weer het internet gebruikt worden. De leerlingen krijgen hier 5 minuten de tijd voor. Vervolgens worden deze voorbeelden klassikaal besproken. Bij elk van de voorbeelden die de leerlingen aandragen vraagt de leraar om twee argumenten waarom dit wél werkt en twee argumenten waarom dit niet werkt op een landelijk niveau. De informatie wordt gestructureerd op het classroomscreen. Hierna wordt er gekeken naar de mogelijkheden en beperkingen van een samenleving die meer gericht is op ecologisch burgerschap. Hier wordt

weer een vergelijking gemaakt met Nirmala's verhaal. De leerlingen komen hier tot het inzicht dat de inrichting van de Nederlandse samenleving het, door onze levensstandaarden, patronen en verwachtingen, best lastig maakt om 'ecologisch' te leven (met de auto of scooter naar je werk gaan, de keuze in kleding die bijna allemaal in een ver en arm land geproduceerd is, etc.). Deze fase heeft betrekking op het derde leerdoel.

Fase 5: Reflectie (5-10 minuten)

In de afsluiting van de les wordt de leerlingen gevraagd welke van de besproken voorbeelden zij zouden kunnen toepassen op hun eigen leven (of dat misschien al doen). Hier wordt ruimte gecreëerd voor leerlingen om hun persoonlijke mening te delen met vragen als "Hoe ver vinden jullie dat ecologisch burgerschap zou moeten gaan?" en "Op welke manieren zijn jullie anders gaan denken over jullie rol in het klimaatdebat na deze lessenreeks?". Het doel van deze afsluiting is dat de leerlingen reflecteren op wat zij geleerd hebben en dat ze uitgedaagd worden om wat zij geleerd hebben toe te passen op hun eigen context.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motivatie 5 minuten		Verhaal van Nirmala (bijlage 1)	Luisteren	Het verhaal van Nirmala vertellen, terugrijpen op vorige lessen, deze les uitleggen
Kennis verwerven en integreren 5-10 minuten		Bijlage 2, het bord	Meedoen met de uitleg	Uitleg geven over (ecologisch) burgerschap, definities uitwerken op het bord
Bestaande kennis verbreiden en verdiepen 10 minuten	De leerling kan de vaktermen burgerschap en ecologisch burgerschap uitleggen in de Nederlandse context en deze vergelijken met een specifiek ontwikkelingsland	Website WWF, evt. het duurzaamheids-dossier van Nederland van het CBS	Eigen ecologische voetafdruk uitrekenen	Voetafdruk cijfers Nederland vergelijken met die van andere landen
Kennis toepassen 15 minuten	De leerling kan beargumenteren of door het vraagstuk over ecologisch burgerschap belangrijke waarden van de rechtsstaat in het geding zijn		In groepjes zoeken naar voorbeelden van ecologisch burgerschap in Nederland, argumenten bedenken voor en tegen deze initiatieven	Groepjes maken, de opdracht uitleggen en klassikaal bespreken
Reflectie 5-10 minuten			Meedoen met de reflectie	Vragen stellen aan de leerlingen

Bijlage 1: Nirmala

Nirmala (foto beneden) woont in het Nepalese dorpje Serachour, aan de voet van het Himalaya gebergte. Zij was een sleutelinformant in mijn afstudeeronderzoek naar vrouwenemancipatie in Nepal en ik noem haar een echte power-vrouw. Nirmala is moeder van 2 tieners, van jullie leeftijd, die allebei naar school gaan. De echtgenoot van Nirmala zit in het Indiase leger en is weinig thuis. Naast moeder en echtgenote is Nirmala ook boerin en de penningmeester van de lokale vrouwengroep. Nirmala begint haar dag met het verzorgen van haar gewassen, waterbuffel en twee geiten, en eten koken voor haar gezin voor die dag. Na het ontbijt gaat Nirmala water halen bij de waterput in het dorp. Het dorp heeft twee waterputten die werken met een handmatige pomp. Het grootste deel van het jaar komt er voldoende water uit de putten, maar aan het eind van de zomer, wanneer het grondwaterpeil zakt, kan het voorkomen dat er geen water meer uit de putten komt. Wanneer dit gebeurt moet Nirmala, net als de andere vrouwen (en soms ook mannen) uit het dorp, naar de rivier onderin de vallei lopen. Naar beneden lopen over de steile bergpaadjes duurt als ze stevig doorloopt ongeveer een half uur. Terug naar boven lopen met een volle bus met zo'n twintig liter water op haar hoofd duurt soms wel meer dan een uur. Dit kost dus ontzettend veel tijd en energie, wat ten koste gaat van de tijd die aan het verbouwen van voedsel besteed kan worden.



In de afgelopen jaren is de periode waarin er geen water meer uit de putten omhoog komt steeds langer geworden. In het dorp was dit tijdens mijn onderzoek een veelbesproken onderwerp en een grote zorg van de dorpsbewoners. Wat Nirmala niet weet is dat er, door verandering van het klimaat, gemiddeld elk jaar wat minder sneeuw op het Himalaya gebergte ligt en dat de neerslagpatronen veranderen. Wat weer als gevolg heeft dat er elk jaar minder smeltwater door de rivieren langs dorpen als Serachour loopt.

Nirmala leeft onder de armoedegrens en haar bijdrage aan klimaatverandering is minimaal: ze rijdt geen auto, gaat niet op vakantie, gebruikt nauwelijks elektriciteit, verbouwt haar eigen voedsel en als ze al spullen kan kopen zijn die veelal lokaal geproduceerd. Als wij onze ecologische voetafdruk zouden vergelijken met die van Nirmala zien we dat onze afdruk vele malen groter is (4,1 hectare voor de gemiddelde Nederlander, tegenover minder dan 1 hectare voor de gemiddelde Nepalees). Toch lijdt Nirmala veel sterker onder de effecten van klimaatverandering dan wij.

Bijlage 2: Definities en uitleg burgerschap en ecologisch burgerschap

Definities burgerschap:

“Burgerschap heeft betrekking op het lidmaatschap van een samenleving of gemeenschap die gebaseerd is op het uitgangspunt van gelijkwaardigheid van de leden onderling ten opzichte van elkaar en gedeelde verantwoordelijkheid van de leden ten opzichte van de lotgevallen van de samenleving of gemeenschap waartoe zij behoren.” (Wilschut & Nieuwelink, 2016)¹

“Burgerschap verwijst normaal gesproken naar een status (en praktijk) van individuen die voortvloeit uit het lidmaatschap van een staatsbestel dat een reeks wederzijdse rechten en verantwoordelijkheden aan leden verleent.” (Wolf, Brown & Conway, 2009)²

Ecologisch burgerschap is simpel gezegd ontstaan uit de globalisering van milieuproblemen en reikt op vier manieren verder dan de gangbare definities van burgerschap:

- Het benadrukt verantwoordelijkheden boven rechten
- We zijn deze verantwoordelijkheden onvoorwaardelijk verschuldigd
- Het omvat niet alleen de publieke, maar ook de privésfeer
- Het reikt verder dan de staatsgrenzen en is dus niet-territoriaal

Uitleg ecologisch burgerschap:

De nadruk ligt op de vier manieren waarop ecologisch burgerschap verder reikt dan “traditioneel” burgerschap:

1. Verantwoordelijkheden boven rechten: De vraag die centraal staat is of het rechtvaardig is dat wij onze levensstandaard behouden als dat betekent dat het gros van de wereld dit niet kan. Volgens schatting worden ruim 80% van alle natuurlijke bronnen (olie, water, hout, metalen, etc.) nu gebruikt door 20% van de wereldbevolking en wij zijn onderdeel van die 20%.
2. Het dragen van deze verantwoordelijkheden brengt ons op dat de lusten en lasten eerlijker verdeeld zijn. Wij zullen er dus op achteruit gaan en kunnen daar niets voor terugvragen.
3. Deze vorm van burgerschap gaat niet alleen meer om de publieke sfeer, maar ook steeds meer om de privésfeer. Bijvoorbeeld doordat bepaald wordt hoeveel iedereen maximaal per jaar mag vliegen, autorijden, nieuwe telefoons kopen.
4. Het feit dat klimaatverandering een wereldwijd probleem is vraagt om een vorm van burgerschap die over nationale grenzen reikt. Het probleem is dan al snel dat nationale overheden niet zo makkelijk kunnen meebewegen en dus zullen we moeten kijken naar inter-/transnationale organisaties (VN/EU/NAVO/?). Hierbij kan wel benoemd worden dat deze instituties hiervoor (nog) niet voldoende zeggenschap hebben.

¹ Wilschut, A., & Nieuwelink, H. (2016). Definitie van burgerschap. Hogeschool van Amsterdam, Kenniscentrum Onderwijs en Opvoeding

² Wolf J., Brown K. & Conway D. (2009) *Ecological citizenship and climate change: perceptions and practice, Environmental Politics*, 18:4, 503-521



GRANDLYON
communa

pininfarina

e-car

01

vely



Thema 2:

Binnenlandse politiek en
maatschappij



Sociale ongelijkheid en de verzorgingsstaat

Auteur: Mathijs Roddenhof

Thema

Sociale ongelijkheid is een groot thema binnen het vak maatschappijleer omdat het bepalend is voor veel maatschappelijke problemen. De leerlingen zullen aan de hand van de maatschappelijke ladder leren hoeveel invloed sociale ongelijkheid heeft op de structuur van onze samenleving. Het eerste deel van de les zal gaan over sociale ongelijkheid en in het tweede deel van de les zal uitgelegd worden hoe sociale ongelijkheid bestreden wordt door de Nederlandse staat. Het onderwerp sociale ongelijkheid past onder twee centrale thema's van maatschappijleer, namelijk pluriforme samenleving en verzorgingsstaat.

Lesdoelstellingen

1. De leerling kan met een voorbeeld uitleggen wat sociale verschillen zijn en hoe deze veroorzaakt worden.
2. De leerling kan voorbeelden noemen van overheidsingrijpen die kenmerkend zijn voor de verzorgingsstaat.
3. De leerling kan beargumenteren waarom een bepaald beroep van belang is voor de samenleving.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor 4 of 5 havo of vwo-klassen maatschappijleer.

Lesplan

Fase 1: Introductie (10 minuten)

De docent begint de les met een fragment uit de documentaire Wit is ook een kleur¹ van Sunny Bergman (van 1:50 tot 4:21). Hier is een experiment te zien waarbij mensen antwoord moeten geven op vragen over hun achtergrond door een stap naar voor of naar achteren te zetten. In de eindsituatie van het experiment zie je dat de mensen over de hele zaal verdeeld zijn. De docent vraagt de leerlingen hetzelfde als de documentairemaakster: denken jullie dat jullie op een of andere manier een voordeel of een nadeel hebben, waar je zelf niets aan kan doen, ten opzichte van andere mensen? De docent hoopt zo een discussie over sociale ongelijkheid aan te wakkeren. Zodra de leerlingen geen antwoord weten of durven te geven geeft de docent een voorbeeld van een privilege waar hij of zij zelf profijt van heeft. Aan de hand van de antwoorden van de leerlingen probeert de docent de discussie gaande te houden door te vragen in wat voor situaties ze denken bevoordeeld of benadeeld zijn ten opzichte van anderen.

Fase 2: Uitleg sociale ongelijkheid (10 minuten)

In deze fase van de les legt de docent uit dat de samenleving opgedeeld kan worden in sociale groepen en dat dat sociale stratificatie heet. De factoren die je sociale status bepalen zijn inkomen, kennis, sociaal milieu, geslacht, etnische afkomst en talent. Aan de hand van beroeps categorieën gaat de docent verder in op de status van een persoon op de maatschappelijke ladder. De universiteit van Maastricht doet al sinds 1982 onderzoek naar welke beroepen een belangrijke status hebben of niet en hier laat ik enkele cijfers van zien. Zo voert de chirurg al decennialang het lijstje van beroepen met een hoge status aan en bungelt de vuilnisman onderaan². De docent benadrukt nog dat deze rangschikking alleen een sociale structuur is en verder niets zegt over de noodzaak of waarde van het beroep voor de samenleving. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Fase 3: Uitleg verzorgingsstaat (10 minuten)

In deze fase van de les stapt de docent over naar het thema verzorgingsstaat en legt de docent uit wat de verzorgingsstaat is en dat deze er niet altijd zo heeft uitgezien in Nederland. Vervolgens vertelt de docent dat er veel landen zijn in de wereld waar sociale ongelijkheid nog problematischer is dan hier. De leerlingen zullen een beeld hebben bij wat solidariteit betekent. Om het begrip verzorgingsstaat te introduceren krijgen de leerlingen de vraag: wat betekent solidariteit of solidair zijn? Dit is een goed startpunt omdat de verzorgingsstaat gebaseerd is op het solidariteitsprincipe. De docent vertelt verder over de maatregelen die bij een verzorgingsstaat horen. Denk hierbij aan het faciliteren van gratis onderwijs, gezondheidszorg en goede arbeidsomstandigheden. Na het noemen van enkele voorbeelden vraagt de docent de leerlingen of zij nog meer voorbeelden kunnen noemen van overheidsacties die bij de verzorgingsstaat passen. Als laatste geeft de docent uitleg over de herkomst van de verzorgingsstaat en daarmee ook de uitleg van wat een nachtwakersstaat is. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

¹ <https://youtu.be/uJPz5GBtQH8>

² <https://www.jobat.be/nl/art/welke-beroepen-hebben-het-meesteminste-aanzien>

Fase 4: Het ballondebat (20 minuten)

In deze fase gaan de leerlingen een ‘ballondebat’ voeren. Het idee van een ballondebat is dat een groepje personen zich in een luchtballon bevindt. Deze luchtballon dreigt tegen een hoge toren aan te vliegen en er moet gewicht uit de ballon door een van de personen te offeren en uit de ballon te gooien. Deze personen moeten beargumenteren voor een jury waarom zij in de ballon mogen blijven. De leerlingen worden opgedeeld in groepjes van 4 à 5 personen en krijgen een beroep die zij moeten ‘verdedigen’. Ze moeten tijdens hun speech beargumenteren waarom zij het meest belangrijk zijn voor de samenleving en daarom niet uit de ballon gegooid mogen worden. De beroepen die worden verdedigd zijn: rechter, vuilnisman, boer, wetenschapper, muzikant en politicus. Elk groepje stuurt een vertegenwoordiger die een speech van maximaal een minuut zal geven. Aan

het eind van de speeches moet de klas stemmen welke drie ‘uit de ballon gegooid worden’ en er zal een finale gespeeld worden door de overige drie beroepen. Tijdens de stemming zal de docent enkele leerlingen vragen waarom ze voor een bepaald beroep hebben gestemd. Hier leren de leerlingen hun mening te onderbouwen en worden ze geprikkeld om niet zomaar voor hun beste vriend of vriendin te stemmen.

Aan het eind van het debat zal er tijd zijn voor een reflectie, waar de docent reflecteert op de vergelijking tussen het ballondebat en hoe wij in de maatschappij beroepen verschillend waarderen en waardoor dat komt. De reflectie is bedoeld om leerlingen te laten nadenken over de maatschappelijke status van beroepen. Deze fase draagt bij aan het behalen van het derde leerdoel.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie 10 minuten		Fragment Wit is ook een kleur	Filmpje kijken, meedoen met de discussie	Filmpje laten zien, de discussie aanwakkeren
Uitleg sociale ongelijkheid 10 minuten	De leerling kan met een voorbeeld uitleggen wat sociale verschillen zijn en hoe deze veroorzaakt worden		Luisteren, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven
Uitleg verzorgingsstaat 10 minuten	De leerling kan voorbeelden noemen van overheidsingrijpen die kenmerkend zijn voor de verzorgingsstaat		Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen aan de leerlingen
Ballondebat 20 minuten	De leerling kan beargumenteren waarom een bepaald beroep van belang is voor de samenleving		In groepjes hun beroep verdedigen, een vertegenwoordiger aanwijzen, speeches geven	De leerlingen opdelen in groepjes, beroepen toewijzen, ‘jury’ aanwijzen, debat leiden



Het bestuur van Nederland

Auteur: Emma van Heeswijk

Thema

Na deze les is het de bedoeling dat leerlingen meer begrijpen van de parlementaire democratie en dan met name hoe ons land op verschillende niveaus bestuurd wordt. Deze les past bij subdomein C2 van het examenprogramma van maatschappijleer, namelijk de praktijk van de parlementaire democratie. In deze les wordt er gefocust op ons politieke stelsel en op hoe de fasen in het proces van politieke besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal en nationaal niveau werken. Ook gaat het in deze les over de basisbeginselen van een democratie en leren de leerlingen over fasen in politieke besluitvorming en tegen welke problemen zij eventueel aan kunnen lopen.

Lesdoelstellingen

In deze les staan twee leerdoelen centraal:

1. De leerling kan het proces van besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal en nationaal niveau uitleggen.
2. De leerling kan aan de hand van een relevante casus beoordelen of kenmerken van een representatieve democratie in gevaar zijn.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor 4 vwo maatschappij-leer klassen. De les zou ook gegeven kunnen worden aan havo 4 klassen, als de casussen makkelijker gemaakt worden.

Lesplan

Fase 1: Opening/motiveren (5 minuten)

De docent begint met de leerlingen vragen wat zij nog weten van de vorige lessen over de parlementaire democratie. Het is belangrijk dat ze voor deze les de kenmerken van een democratie op kunnen noemen. Daarna vertelt de docent wat de leerlingen die les gaan doen. Hierbij gebruikt de docent voorbeelden uit het dagelijks leven. De docent test hiermee of de leerlingen al dingen weten over het bestuur in Nederland.

Fase 2: Zelf verzamelen van nieuwe informatie (10 minuten)

Voordat de leerlingen zelf aan de slag gaan laat de docent een filmpje van ProDemos zien¹. Dit filmpje legt heel kort hoe er in Nederland bestuurd wordt. Het filmpje dient slechts als introductie. Na het filmpje legt de docent de opdracht uit die hierbij hoort. Per tweetal (buurman/buurvrouw) krijgen ze een werkblad met een leeg schema die zij in moeten vullen met de woorden die hierbij gegeven worden (zie bijlage 1). Veel van deze begrippen zijn voorbijgekomen in het filmpje, maar nog niet alles, dus de leerlingen moeten aan de slag met voor hen onbekende begrippen. De docent loopt tijdens de opdracht rond om te kijken of de leerlingen goed bezig zijn en beantwoordt eventuele vragen van de leerlingen.

Fase 3: Opdracht bespreken en uitleg geven (10 minuten)

De docent zet een leeg schema op het digibord en geeft willekeurige leerlingen de beurt om één of twee woorden in te vullen op het bord. Als er leerlingen fouten maken, verbetert de docent deze. De docent kan eventueel het vooraf goed ingevulde schema nog projecteren. Daarna focussen we ons op het proces van besluitvorming. Dit zijn de vier fasen van politieke besluitvorming die in principe op zowel nationaal, provinciaal en gemeentelijk niveau gelden. De docent legt uit welke 'poppetjes' in het schema hiermee te maken hebben. Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Het is belangrijk dat leerlingen de kenmerken van een democratie kunnen noemen.

¹ https://www.youtube.com/watch?v=Fbs29h_hZSw

Fase 4: Opdracht (15 minuten)

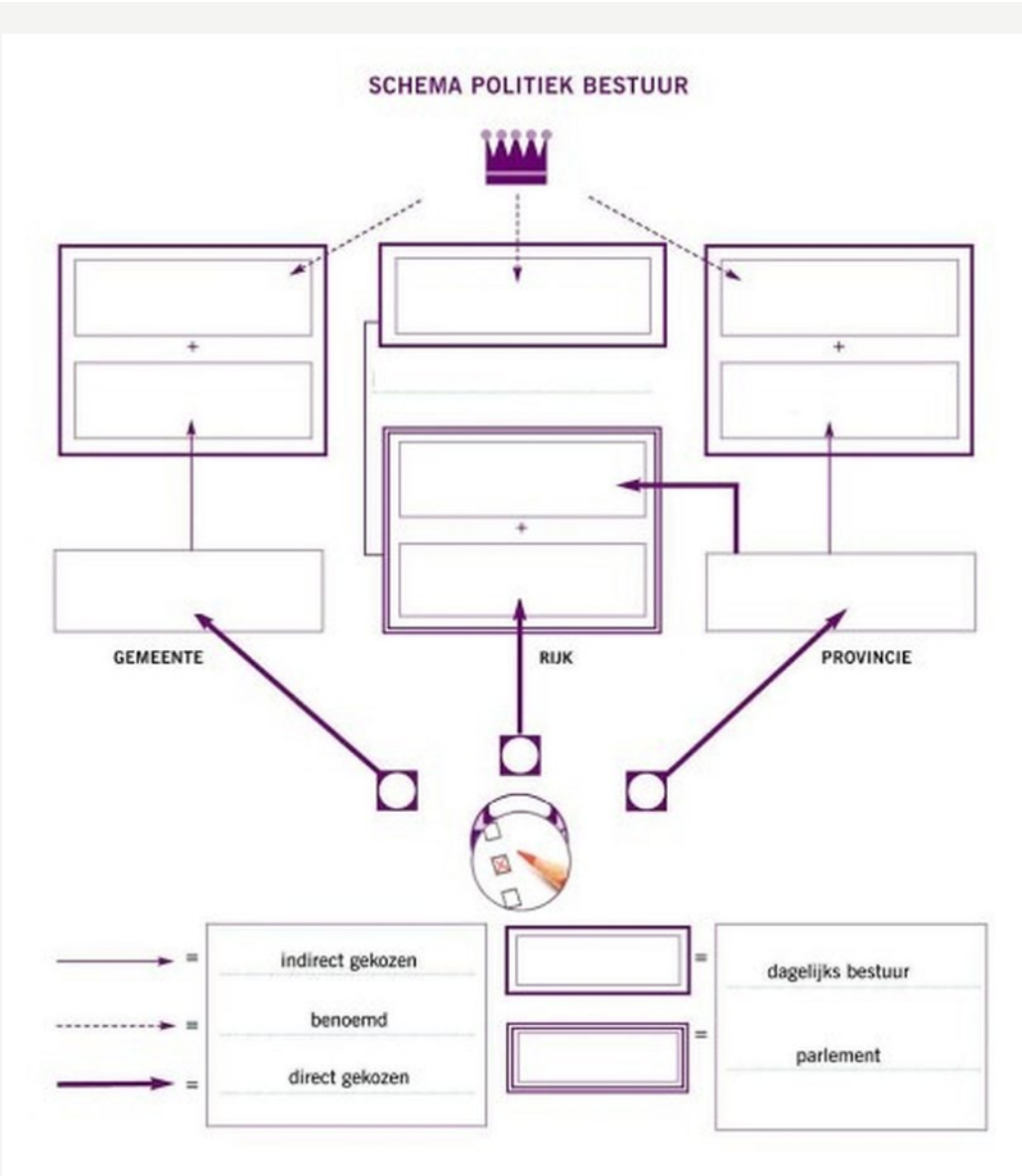
De leerlingen gaan vervolgens in groepjes van drie of vier een aantal casussen behandelen (bijlage 2). De groepjes worden door de docent gemaakt. Bij deze opdracht is het belangrijk dat de leerlingen de kenmerken van een democratie nog goed kennen. Ze krijgen beide casussen uitgedeeld. Deze fase draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

Fase 5: Reflectie (10 minuten)

In deze fase van de les worden de casussen besproken. Een groepje krijgt de beurt en een ander groepje mag inhaken op wat zij verzonnen hadden. Eerst worden de antwoorden van de leerlingen besproken en daarna wordt er een meer open discussie begonnen over wat het probleem precies was bij beide casussen.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening 5 minuten			Vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen, uitleggen wat de leerlingen deze les gaan doen
Verzamelen van nieuwe informatie 10 minuten		Filmpje ProDemos, werkblad (bijlage 1)	Het schema invullen	Filmpje aanzetten, de opdracht uitleggen, de werkbladen uitdelen, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht
Opdracht bespreken en uitleg geven 10 minuten	De leerling kan het proces van besluitvorming op gemeentelijk, provinciaal en nationaal niveau uitleggen	Het bord, het lege schema en ingevulde schema (bijlage 1 en 2)	Het schema op het digibord invullen	De opdracht bespreken, samen met de leerlingen het schema invullen, uitleg geven over besluitvorming
Opdracht 15 minuten	De leerling kan aan de hand van een relevante casus beoordelen of kenmerken van een representatieve democratie in gevaar zijn	De casussen (bijlage 3)	In groepjes de casussen behandelen	Groepjes maken, de opdracht uitleggen, de casussen uitdelen
Reflectie 10 minuten			Om beurten antwoorden geven en meedoen met de bespreking	De casussen bespreken, de discussie leiden

Bijlage 1: Leeg schema



Vul het schema in. Kies uit:
Commissaris van de Koning – Tweede Kamer – Gemeenteraad – Gedeputeerde Staten – Eerste Kamer
– Burgemeester – Provinciale Staten – Ministerraad – Wethouders

(Bron: <https://quizlet.com/nl/272995176/schema-politiek-bestuur-diagram/>)

Bijlage 2: Casussen en vragen

Casus 1

Pieter en Sophie lopen op een zonnige dag door een park in Eindhoven. Zij komen Vera tegen die aan hen vraagt of zij haar willen helpen met een petitie. Vera wil namelijk meer bankjes in het park aanleggen zodat er meer mogelijkheid is voor mensen om in het park te zitten. Pieter en Sophie vinden dit ook wel en zij willen de petitie tekenen. Vera vindt echter wel dat als het bankje er eenmaal staat, er alleen mensen op mogen zitten die hebben gestemd voor de komst van dit bankje. Iedereen moet dus eerlijk zeggen wat zij gestemd hebben, voordat ze plaats mogen nemen op het bankje.

- Welk bestuurlijk niveau herken je?
- In welke fase van het proces van besluitvorming vindt deze casus plaats?
- Zie jij in deze casus iets wat in strijd zou zijn met de kenmerken van een democratie?
 - Zo ja welke, en vind je dit wel of niet een probleem?
 - Waarom?

Casus 2

In het hele land is sinds kort een verbod ingesteld op roken. Roken mag nu niet meer op straat, niet meer in restaurants en cafés en ook niet op andere openbare plekken zoals parken of stranden. Dit verbod is vrij nieuw en wordt streng gehandhaafd door de politie en de handhaving. Tim is het hier niet mee eens en schrijft meerdere berichten op sociale media over waarom hij vindt dat het geen goed idee is om roken te verbieden. Hij merkt dat zijn berichten meteen verwijderd worden. Ook zijn er op het nieuws, dat gesubsidieerd wordt vanuit de overheid, nooit mensen te horen die tegen dit verbod zijn.

- Welk bestuurlijk niveau herken je?
- In welke fase van het proces van besluitvorming vindt deze casus plaats?
- Zie jij in deze casus iets wat in strijd zou zijn met de kenmerken van een democratie?
 - Zo ja, welke, en vind je dit wel of niet een probleem?
 - Waarom?



Waarden van de parlementaire democratie

Auteur: Anne-Lotte van der Veer

Thema

Het thema van deze les is de democratie. Dit thema behoort tot het politiek-juridische domein van Maatschappijleer. De les sluit eveneens aan bij een aantal subdomeinen. Als eerste past het bij subdomein A1 en A2, die horen bij het domein vaardigheden. Het doel van deze les is deels het aanleren van een aantal van deze vaardigheden, namelijk het informatie halen uit een bron en een het beargumenteren van een stelling. Daarnaast past deze les bij subdomein C1 van parlementaire democratie. De les gaat namelijk over de waarden die horen bij een democratie en het beargumenteren waarom deze waarden wel of niet onder druk staan in een bepaalde situatie. Deze les past aan het einde van een lessenreeks over dit onderwerp en zal daarom gericht zijn op het aanleren van vaardigheden met daarbij het toepassen van de vakinhoud over parlementaire democratie.

Lesdoelstellingen

Bij deze les horen de volgende drie lesdoelstellingen:

1. De leerling kan de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de parlementaire democratie.
2. De leerling kan met behulp van een bron het verband uit te leggen tussen een politiek probleem en parlementaire democratie.
3. De leerling kan met behulp van argumenten beoordelen of de waarden van een parlementaire democratie in het gedrang zijn.

Doelgroep

Deze les is geschikt voor een klas van vwo 4 voor maatschappijleer.

Lesplan

Voor deze les is gebruik gemaakt van het vaardighedenmodel van Lindeman en Spijkerboer. De les is te groot om in één lesuur te geven en is daarom meer geschikt om in twee lessen opgedeeld te worden. In de eerste les komen de onderdelen motiveren, terughalen van informatie, instrueren, begeleid inoefenen en oefenen en toepassen aan bod. Voor de transfer van een nieuwe situatie en het evalueren is de tweede les nodig.

Fase 1: Motiveren (5 minuten)

Het eerste onderdeel van de les bestaat uit het motiveren van de leerlingen voor de vaardigheid. De docent vraagt de leerlingen zich een situatie in te beelden waarin zij denken dat ze de vaardigheid van argumenteren nodig zullen hebben en waarom dit dan belangrijk is. Elke leerling schrijft dit voor zichzelf op.

Fase 2: Terughalen van informatie

(10 minuten)

Deze fase gaat over het terughalen van informatie die de leerlingen de vorige les geleerd hebben. In die vorige les hebben de leerlingen geleerd welke waarden er passen bij een parlementaire democratie. Om te kijken of de leerlingen de waarden nog kennen vraagt de docent aan de leerlingen om de zeven waarden van een parlementaire democratie op te schrijven. De leerlingen krijgen hier 5 minuten de tijd voor. De docent wijst vervolgens leerlingen aan die elk één van de waarden noemen, totdat alle zeven waarden genoemd zijn. Als de leerlingen niet tot alle waarden kunnen komen, vult de docent zelf de lijst aan.

De lijst met waarden van een parlementaire democratie ziet er als volgt uit:

- Er is een gekozen volksvertegenwoordiging
- Alle burgers hebben (politieke) grondrechten
- Er zijn vrije en eerlijke verkiezingen
- Er is sprake van machtscheiding
- Burgers hebben individuele vrijheid
- Er is een grondwet
- Er is vrije media

Bron: ProDemos¹

Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

¹ <https://prodemos.nl/kennis-en-debat/publicaties/informatie-over-politiek/wat-is-een-democratie/kenmerken-representatieve-democratie/>

Fase 3: Instrueren (10 minuten)

In dit deel van de les leren de leerlingen argumenteren en de bijbehorende opbouw van een goede argumentatie stap voor stap maken en invullen. Aan de hand van onderstaand schema zal de docent de verschillende stappen van een goede argumentatie laten zien. Een goede argumentatie bestaat uit drie onderdelen: een inleiding, middenstuk en een slot. De inleiding bestaat uit een aandachttrekkende opening en de introductie van het onderwerp en de stelling die de leerling zal verdedigen of weerleggen. Het middenstuk bestaat uit drie voor- of tegenargumenten die elk goed onderbouwd dienen te worden. Het slot bestaat uit een korte opsomming van de genoemde argumenten, een conclusie en een pakkende afsluiting. Een schema dat de docent kan gebruiken bij de uitleg en die de leerlingen later in de les zelf ook gaan gebruiken is te vinden in bijlage 2.

Fase 4: Begeleid inoefenen (10 minuten)

In deze fase van de les gaat de docent samen met de leerlingen een krantenartikel (bijlage 1) analyseren. Voor de opdracht krijgt elke leerling een geprinte versie van het krantenartikel. De leerlingen lezen de tekst eerst voor zichzelf.

Daarna gaan ze in het artikel woorden, zinsdelen of hele zinnen markeren die te maken hebben met de (schending van) waarden van een parlementaire democratie. Als de leerlingen klaar zijn zal de docent deze opdracht klassikaal bespreken.

Fase 5: Oefenen en toepassen*(15 minuten)*

In deze fase, die voortbouwt op de opdracht van het vorige onderdeel, gaan leerlingen zelf oefenen met het invullen van een argumentatieschema met behulp van de informatie uit het krantenartikel. De leerlingen gebruiken informatie uit het artikel om het argumentatieschema dat ze op papier krijgen in te vullen. De leerlingen maken deze opdracht in tweetallen. Elke leerling krijgt wel zijn eigen schema en vult deze in, maar mag ondertussen overleggen met zijn buurman of buurvrouw. Aan het einde van de opdracht zal de docent de argumentatieschema's klassikaal bespreken met de leerlingen. Zo kunnen de leerlingen hun schema's vergelijken met die van hun klasgenoten en kunnen ze de verschillen en overeenkomsten zien van de argumenten. Een voorbeeld van een ingevuld argumentatieschema:

Argumentatieschema		
Inleiding	Opening	Link met actualiteit (krantenartikel)
	Onderwerp	Stelling: In Hongarije staan de waarden van een parlementaire democratie onder druk
Middenstuk	Argument 1	Geen individuele vrijheid
	Argument 2	Parlement verliest macht
	Argument 3	Grondrechten worden geschonden
Slot	Samenvatting	Geen individuele vrijheid + parlement verlies macht + grondrechten worden geschonden
	Conclusie	De waarden van een parlementaire democratie staan in Hongarije onder druk
	Afsluiting	Slotzin

Deze fase van de les sluit aan bij het tweede en derde leerdoel.

Fase 6: Transfer nieuwe situatie (40 minuten)

Deze laatste twee onderdelen zijn voor de tweede les. De leerlingen gaan in deze fase de vaardigheden om informatie te halen uit bronnen en argumentatievaardigheden toepassen in een nieuwe situatie. In de tweede les gaan de leerlingen zelfstandig aan de slag met het schrijven van een betoog. De leerlingen kiezen allemaal een land uit waar zij graag een betoog over willen schrijven. De stelling die de leerlingen vervolgens moeten beargumenteren is: In (land) staan de waarden van een parlementaire democratie onder druk. De leerlingen mogen zelf kiezen of zij het eens of oneens zijn met de stelling, zolang zij een goede argumentatie neerzetten met een juiste onderbouwing. Voor deze les heeft de docent ervoor gezorgd dat er een computerlokaal of laptopkar beschikbaar is. De leerlingen hebben voorgaand aan deze les al een land uitgekozen, informatie over hun gekozen land opgezocht en daarnaast twee krantenartikelen gevonden die te maken hebben met de democratische situatie in dat land. Deze informatie gebruiken de leerlingen tijdens het schrijven van hun betoog. De leerlingen maken de opdracht zelfstandig en daarom mogen ze niet met elkaar overleggen. Wel mogen ze vragen stellen aan de docent, die in het lokaal aanwezig is en rondloopt om vragen van leerlingen te beantwoorden. Deze fase van de les draagt, net als de vorige fase, bij aan het behalen van het tweede en derde leerdoel.

Fase 7: Evaluatie (10 minuten)

Aan het einde van de les is het tijd voor de evaluatie. In deze fase van de les wordt er vastgesteld hoe goed de leerlingen de vaardigheid beheersen. De leerlingen gaan eerst elkaars betoog beoordelen. Als de leerlingen hun betoog hebben ingeleverd zal de docent deze vervolgens willekeurig uitdelen aan de leerlingen, zodat elke leerling het betoog van een andere leerling heeft. Elke leerling leest een betoog en schrijft vervolgens twee dingen op die hij of zij goed vindt en twee verbeterpunten. Hierna krijgt elke leerling zijn eigen betoog terug en kan de feedback van zijn klasgenoot inzien. De leerlingen nemen hun betoog vervolgens mee naar huis en kunnen aan de hand van de feedback hun betoog nog verbeteren. In de daaropvolgende les leveren alle leerlingen hun aangepaste betoog met feedback in bij de docent die ze vervolgens nakijkt en daarbij zowel de betogen nakijkt als de gegeven en verwerkte feedback.



Schematische weergave van de eerste les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motiveren <i>5 minuten</i>			De introductievraag voor zichzelf beantwoorden	De leerlingen de introductievraag stellen
Terughalen van informatie <i>10 minuten</i>	De leerling kan de waarden noemen die ten grondslag liggen aan de parlementaire democratie	Het bord	Voor zichzelf de waarden opschrijven, meedoen met de bespreking	De leerlingen vragen voor zichzelf de waarden op te schrijven, klassikaal bespreken
Instrueren <i>10 minuten</i>		Argumentatie-schema (bijlage 2)	Luisteren naar de uitleg	Uitleg geven over argumentatie-schema's
Begeleid inoefenen <i>10 minuten</i>		Krantenartikel (bijlage 1)	Relevante delen van het artikel arceren	De opdracht uitleggen, het artikel uitdelen, de opdracht bespreken
Oefenen en toepassen <i>15 minuten</i>	Leerdoel 2 en 3	Krantenartikel, argumentatie-schema	Zelfstandig het argumentatie-schema invullen, meedoen met de bespreking	De klas opdelen in tweetallen, de opdracht uitleggen, de opdracht bespreken

Schematische weergave van de tweede les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Transfer nieuwe situatie <i>40 minuten</i>	Leerdoel 2 en 3	Laptops/computer lokaal, zelf opgezochte informatie over de landen	Informatie opzoeken over hun land, het betoog schrijven	De opdracht uitleggen, de leerlingen ondersteunen tijdens het schrijven
Evaluatie <i>10 minuten</i>		De betogen	Elkaars betogen beoordelen	De betogen innemen en willekeurig uitdelen, de opdracht bespreken

Bijlage 1: Krantenartikel

Corona in Hongarije: 16 doden, democratie opgeschort

<https://www.ad.nl/home/corona-in-hongarije-16-doden-democratie-opgeschort-a1066baf/>

COMMENTAAR In Hongarije staat nu 5 jaar cel op het verspreiden van 'onjuiste informatie' over de coronacrisis. Zou dit commentaar van Hans Nijenhuis daar nog kunnen?

Hans Nijenhuis 31-03-20, 16:49 Laatste update: 31-03-20, 16:52

Het haalt door al het coronageweld in eigen land nauwelijks het nieuws. Maar afgelopen maandag heeft het virus zijn eerste democratie omgebracht, zoals de Amerikaanse krant Washington Post met gevoel voor drama kopte. Het Hongaarse parlement heeft premier Viktor Orbán vrijwel onbeperkte volmachten gegeven. En dat is wel een drama.

De wet voor de bescherming tegen het coronavirus staat de premier toe grotendeels per decreet te regeren, buiten het parlement om. Op het verspreiden van 'onjuiste informatie' over de coronacrisis staat voortaan een gevangenisstraf van 5 jaar. Voor de noodtoestand, die eerder deze maand is afgekondigd, bestaat geen einddatum. Tijdens de noodtoestand kunnen er geen verkiezingen worden gehouden.

Orbán zelf onderstreept dat hij opkomt voor de gezondheid van de bevolking: „We moeten allemaal uit onze comfortzone komen, dit is nodig om Hongarije te beschermen.” En trekken niet overal ter wereld leiders macht naar zich toe om het virus te bestrijden? Maar zover als Orbán gaat geen land binnen de Europese Unie. In Hongarije heeft het virus tot nu toe 16 dodelijke slachtoffers geëist, dus je zou zeggen dat de bestrijding al wel op orde was.

Laat-em, zult u misschien zeggen. Maar de Europese Unie is behalve een economische gemeenschap ook een waardengemeenschap. Dat betekent niet dat we allemaal hetzelfde moeten denken. Het betekent wel dat we allemaal hechten aan het recht op een eerlijk proces, aan de vrijheid van meningsuiting, en nog zo wat fundamentele afspraken die bij de meeste lidstaten in de grondwet staan. Al is het maar voor eigen onderdanen die zich in een andere lidstaat bewegen. Verder neemt de EU gezamenlijk besluiten die overal gelden, ook bij ons. Willen we dat een dictator – want dat wordt Orbán zo langzamerhand – daarbij aan tafel zit?

De EU heeft al eerder maatregelen tegen Orbán genomen, tot nu toe zonder veel effect. De eerste reacties op de nieuwe stap van de Hongaarse premier zijn niet al te luid. Dat mag en moet harder. Ook van de Nederlandse regering. Als we ons als Nederland onpopulair durven maken door te hameren op begrotingsregels voor zuidelijke lidstaten, kunnen we niet zwijgen als in een andere lidstaat nog fundamentele regels worden geschonden.

Bijlage 2: Leeg argumentatieschema

Argumentatieschema		
Inleiding	Opening	
	Onderwerp	
Middenstuk	Argument 1	
	Argument 2	
	Argument 3	
Slot	Samenvatting	
	Conclusie	
	Afsluiting	



Het parlement binnen de trias politica

Auteur: Guus van der Ven

Thema

Het onderwerp van deze les is het Nederlandse parlement. De les gaat in op de samenstelling van het parlement, de taken van het parlement en de werking van het parlement. Dit onderwerp raakt het thema van parlementaire democratie, Domein C, en met name subdomein C1 en C2. Verder richt de les zich ook op Domein A van het programma maatschappijleer en dan met name subdomein A1 (informatievaardigheden). In de les zullen de leerlingen een video te zien krijgen van een debat in de Tweede Kamer. Hierbij zullen vragen gesteld worden en in een debatvorm zal de leerling zich moeten verdiepen in standpunten van een partij en deze moeten verdedigen. Dit heeft betrekking tot subdomein A2.

Het is mogelijk om deze les in de context van een lessenreeks te beschouwen. Het zou één derde deel van een lessenreeks kunnen zijn over de trias politica waarbij je de machten apart gaat behandelen. In deze les is dat dus de wetgevende macht, specifiek de wetgevende macht op nationaal niveau.

Lesdoelstellingen

De volgende vier leerdoelen staan deze les centraal:

1. De leerling kan de besluitvorming in het parlement op nationaal niveau uitleggen.
2. De leerling kan de structuur van de representatieve democratie op nationaal niveau beschrijven.
3. De leerling kan informatie uit een video verwerken en vragen hierover beantwoorden.
4. De leerling kan zich verplaatsen in een mening waar hij of zij niet achterstaat.

Doelgroep

Deze les is gericht op een havo 4 klas.

Lesplan

Fase 1: Introductie in het onderwerp (10 minuten)

De docent opent de les en laat het filmpje zien van Minister Grapperhaus die zijn excuses aanbiedt voor het overtreden van de coronamaatregelen¹. Hierbij zijn kijkersvragen opgesteld, die de docent na het filmpje aan de leerlingen stelt zodat ze eerst onder elkaar kunnen overleggen en de vragen daarna klassikaal besproken kunnen worden. Vragen die de docent kan stellen:

- Wat doet minister Grapperhaus hier?
- Weet je welke Kamer dit is?
- Wie herken je nog meer in de video?
- Ken je nog andere mensen uit de Kamer?
- Wat denk je dat de rol is van de Kamer?
- Deze fase van de les draagt bij aan het derde leerdoel.

Fase 2: Uitleg over de kamer(s) en hoe deze verkozen worden (10 minuten)

De docent geeft uitleg over de kamers en hoe deze verkozen worden en de leerlingen krijgen hier de gelegenheid om vragen te stellen. Deze fase is vooral gericht op het overbrengen van nieuwe kennis en het onthouden van de stof. De leerlingen maken eventueel aantekeningen. Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste en tweede leerdoel.

Fase 3: Uitleg over de rol van de kamer(s) en hoe besluitvorming plaatsvindt (10 minuten)

Dit is het tweede deel van de uitleg. Voor deze fase geldt hetzelfde als voor het eerste deel van de uitleg. Dit stuk van de uitleg draagt ook bij aan het eerste en tweede leerdoel.

Fase 4: Debat simulatie (10 minuten + 15 minuten)

Leerlingen gaan in deze fase met elkaar in discussie over studiefinanciering. Hierbij krijgen ze eerst 10 minuten de tijd om zich in groepjes in te lezen over de standpunten van partijen wat betreft de studiefinanciering. Met de kennis die ze tijdens de uitleg hebben opgedaan over de rol van het parlement en de besluitvorming zullen ze een Kamerdebat naspelen. De docent stuurt en begeleidt het debat. In deze fase van de les gaat het om het behalen van het vierde leerdoel.

Fase 5: Evaluatie en afsluiting (5 minuten)

De docent sluit de les af door willekeurige leerlingen vragen te stellen over wat er deze les behandeld is, om te checken of de leerdoelen behaald zijn.

¹ <https://youtu.be/AjV3QTpuRwA>



Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie in het onderwerp <i>10 minuten</i>	De leerling kan informatie uit een video verwerken en vragen hierover beantwoorden	Video van coronadebat & vragenblad (bijlage 1)	Opletten tijdens het filmpje, vragen beantwoorden, vragen met elkaar bespreken	Filmpje aanzetten, vragenblad uitdelen, antwoorden bespreken
Uitleg deel 1 <i>10 minuten</i>	De leerling kan de structuur van de representatieve democratie op nationaal niveau beschrijven	Het bord	Actief luisteren naar de docent, evt. aantekeningen maken, vragen stellen bij onduidelijkheid	Uitleg geven
Uitleg deel 2 <i>10 minuten</i>	De leerling kan de besluitvorming in het parlement op nationaal niveau uitleggen	Het bord	Actief luisteren, evt. aantekeningen maken, vragen stellen	Uitleg geven
Debat simulatie <i>10 minuten inlezen + 15 minuten discussie</i>	De leerling kan zich verplaatsen in een mening waar hij of zij niet achterstaat		Groepjes vormen, zich inlezen, met elkaar in debat gaan	Helpen bij het inlezen, het debat leiden en begeleiden
Reflectie en afsluiting <i>5 minuten</i>			Zelfstandig nadenken over de stof van de les	Vragen stellen



Politieke participatie: demonstreren

Auteur: Ella Veenstra

Thema

Het thema van de les is politieke participatie. Het gaat hier met name om wat politieke participatie is, welke vormen van politieke participatie er bestaan (denk aan stemmen, demonstreren, petities tekenen, lidmaatschap van een politieke partij of beweging, etc.) en hoeveel en op welke manier deze vormen van politieke participatie de politiek beïnvloeden en hoeveel invloed deze hebben. In deze les wordt daarnaast dieper ingegaan op de vorm van demonstreren. Tijdens de les zal verder uitgediept worden wat demonstreren precies inhoudt, hoe daarmee invloed wordt uitgeoefend en zullen de leerlingen in kleine groepjes zelf wat voorbeelden van demonstraties verder onderzoeken. De les sluit aan bij domein C van maatschappijleer, parlementaire democratie en past met name bij subdomein C1 en C2, die ingaan op politieke rechten, de structuur van de democratie en de praktijk van de parlementaire democratie.

Deze les kan gezien worden als eerste les van een reeks lessen over politieke participatie. In volgende lessen kunnen andere vormen van participatie zoals stemmen of actief deelnemen aan de politiek uitgebreider behandeld worden.

Doelgroep

Dit lesontwerp is bedoeld voor een 4 vwo klas.

Leerdoelstellingen

In deze les staan de volgende vier leerdoelen centraal:

1. De leerling kan uitleggen wat politieke participatie is.
2. De leerling kan verschillende vormen van politieke participatie benoemen en het onderscheid tussen deze vormen uitleggen.
3. De leerling kan uitleggen op welke manier demonstreren invloed uitoefent op de politiek.
4. De leerling kan bruikbaar bronmateriaal verwerven en hier gegevens uit selecteren.

Lesplan

Fase 1: Introductie in het onderwerp politieke participatie (10 minuten)

De les begint met een introductie van de leerdoelen voor deze les en een introductie in het onderwerp. De docent haalt een actueel voorbeeld aan van politieke participatie, namelijk de demonstratie tegen de coronamaatregelen buiten het torentje in Den Haag tijdens de toespraak van Mark Rutte. Als blijkt dat er leerlingen zijn die dit voorbeeld niet herkennen, kan er een filmpje laten zien worden, zoals die van de Telegraaf¹. Aan de hand van dit voorbeeld wordt het begrip politieke participatie geïntroduceerd (zie bijlage 1). Als blijkt dat er leerlingen onvoldoende bekend zijn met het begrip 'participatie', wordt er eerst nog aparte aandacht besteed aan participatie in het algemeen, voordat het weer gaat over politieke participatie. Deze fase draagt bij aan het eerste leerdoel.

Fase 2: Uitleg politieke participatie en demonstreren (10 à 15 minuten)

Deze fase heeft betrekking op het tweede en derde leerdoel. De docent geeft uitleg over verschillende vormen van politieke participatie, en ook peilen hoeveel verschillende vormen leerlingen al kennen. De docent zal uitleggen wat

het verschil is tussen de vormen en waarom dit wordt gezien als politieke participatie en waarom dit dus invloed uitoefent op de politiek (zie bijlage 1). Afhankelijk van hoe de informatie aankomt bij de leerlingen en of het lijkt alsof de leerlingen makkelijk door de stof heengaan kan ook het onderscheid tussen electorale en non-electorale participatie hieraan toegevoegd worden. Deze fase draagt bij aan het behalen van het tweede en derde leerdoel.

Fase 3: Werkvorm over demonstreren (20 à 25 minuten)

Tijdens deze werkvorm zullen de leerlingen zelf aan de slag gaan met het onderwerp demonstreren en deze fase van de les heeft daarom betrekking op het derde en vierde leerdoel. Leerlingen zullen tijdens deze werkvorm in groepjes van vier of vijf leerlingen één specifieke demonstratie onderzoeken die ze zelf interessant vinden, zodat ze een onderwerp kiezen waar ze zich betrokken bij voelen. De docent zal ook een aantal demonstraties als voorbeeld op het bord zetten, voor het geval dat leerlingen zelf niet op een voorbeeld komen (denk hierbij aan: corona protest bij het torentje, demonstratie van Virus Waanzin, de demonstraties van de boeren, klimaatdemonstratie, zwarte piet demonstraties). Vervolgens gaan de leerlingen aan de slag met een werkblad met vragen over de demonstratie (zie bijlage 2). Deze informatie zullen ze op laptops in de klas zelf opzoeken. Aan het eind van de opdracht wordt klassikaal afgesloten waarbij de docent aan 2 of 3 groepjes vraagt kort voor de klas samen te vatten wat ze hebben gevonden. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het derde en vierde leerdoel.

Fase 4: Evaluatie en afsluiting (5 à 10 minuten)

Door middel van het stellen van evaluatievragen aan willekeurige leerlingen kan de docent erachter komen of de leerdoelen behaald zijn. Voorbeelden van dit soort vragen zijn: 'Wat is politieke participatie?' en 'Hoe kan demonstreren helpen om een bepaald politiek doel te behalen?'. De docent zal daarna de les afsluiten met een korte samenvatting van wat er deze les gedaan is en wat er geleerd is.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=sluTH5LNoqw>

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie <i>10 minuten</i>	De leerling kan uitleggen wat politieke participatie is	Het bord, YouTube filmpje demonstratie	Luisteren	Filmpje aanzetten, vragen stellen,
Uitleg <i>10 à 15 minuten</i>	De leerling kan verschillende vormen van politieke participatie benoemen en het onderscheid tussen deze vormen uitleggen De leerling kan uitleggen op welke manier demonstreren invloed uitoefent op de politiek	Het bord	Luisteren, vragen stellen, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven
Werkvorm <i>20 à 25 minuten</i>	De leerling kan uitleggen op welke manier demonstreren invloed uitoefent op de politiek De leerling kan bruikbaar bronmateriaal verwerven en hier gegevens uit selecteren	Werkblad (bijlage 2)	In groepjes een demonstratie onderzoeken	Groepjes maken, de opdracht uitleggen, voorbeeld demonstraties op het bord schrijven
Evaluatie en afsluiting <i>5 à 10 minuten</i>			Vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen, de les samenvatten en afsluiten

Leerlingen onderzoeken tijdens deze werkvorm in groepjes van vier of vijf leerlingen één specifieke demonstratie.

Bijlage 1: Uitleg politieke participatie

Uitleg

Politieke participeren betekent dat jij gebruikt maakt van je rechten om het politieke proces te beïnvloeden. Dit kan je op verschillende manieren en momenten doen.

- **Electorale participatie.** Een uitgelezen mogelijkheid om je te mengen in de politiek is natuurlijk tijdens verkiezingstijd! Niet alleen heb je dan de kans om te gaan stemmen (actief kiesrecht), ook kan je campagne voeren voor je favoriete politieke partij of politicus. In deze tijd gaan veel politici namelijk de straat op om met mensen te praten en hen te overtuigen op de partij te stemmen. Alle participatie in deze periode noemen we electorale participatie.
- **Niet-electorale participatie.** Ook buiten verkiezingstijd kan je genoeg dingen doen om de politiek te beïnvloeden. Het hele jaar door zijn groepen mensen bijvoorbeeld aan het demonstreren voor of tegen een bepaald onderwerp. Dit kan door fysiek een demonstratie te organiseren, maar ook door online petities te starten en tekenen. Ook kan je heel simpel participeren door in gesprek te gaan met een politicus, bijvoorbeeld op sociale media.
- Je kan ook actief lid worden van een pressie- of actiegroep. Deze groepen proberen de politiek te beïnvloeden op één specifiek gebied of onderwerp.

Waarom?

Je kan je natuurlijk afvragen waarom je de moeite zou doen om te participeren in de politieke besluitvorming. Toch is dit enorm belangrijk!

Tegenwoordig is er steeds meer kritiek op de politiek in Den Haag dat ze eigenlijk geen rekening houden met de echte gevoelens en gedachten van 'normale' burgers in het land. Dat is natuurlijk makkelijk gezegd. Zolang burgers niet hun mening en gedachten publiek uiten (door bijvoorbeeld lid te worden van een pressiegroep of zelf acties te starten), kan de politiek ook niet weten wat er precies aan de hand is. Politieke participatie is dus essentieel voor goede politieke besluiten.

Bron: <https://www.mrchadd.nl/academy/vakken/maatschappijleer/politieke-participatie-wat-is-dat>

Bijlage 2: Werkblad demonstreren

Wat voor demonstratie was het? Waar was de demonstratie (en waarom juist daar)? Hoeveel mensen deden er mee?

Wat wilden de demonstranten bereiken?

Heeft de politiek iets gedaan naar aanleiding van de demonstratie? Hebben ze er iets over gezegd of is het doel van de demonstratie misschien wel bereikt?



Politieke participatie: electoraal en non-electoraal

Auteurs: Joselien Hagenbeek, Mathijs Roddenhof, Isa Emmen

Thema

Het thema dat centraal staat in deze les is politieke participatie. Aan de hand van het onderscheid tussen electorale en non-electorale participatie zal het voor de leerlingen overzichtelijk blijven welke vormen van participatie er bestaan en waarom deze belangrijk zijn voor het goed functioneren van de democratie. Deze les past bij het maatschappijleer thema van de parlementaire democratie. Zowel de subdomeinen C1 en C2, namelijk politieke rechten; de structuur van de democratie en de praktijk van de parlementaire democratie komen in deze les naar voren.

Lesdoelstellingen

Bij deze les horen drie leerdoelen:

1. De leerling kan electorale en niet-electorale politieke participatie van elkaar onderscheiden.
2. De leerling kan benoemen hoe hij of zij zelf kan participeren in de politiek.
3. De leerling kan uitleggen waarom politieke participatie een belangrijk onderdeel is van onze democratie.

Doelgroep

Dit lesontwerp is gemaakt voor 4 havo of 4 vwo maatschappij klassen.

Lesplan

Fase 1: Introductie en motivatie (3 minuten)

De docent begint de les met het uitleggen van de leerdoelen. Daarna stelt de docent de vraag: 'Stel jullie zijn voor één dag rector van de school, wat zouden jullie willen veranderen?' om de leerlingen te motiveren voor de les. De docent schrijft antwoorden van de leerlingen op het bord. Hierna volgt de vraag: 'Wat kunnen jullie als klas doen om een van deze dingen voor elkaar te krijgen?'. Deze twee vragen functioneren als opstapje naar het eerste deel van de uitleg over politieke participatie en als manier om de eventuele voorkennis van leerlingen te testen.

Fase 2: Uitleg deel 1 (10 minuten)

De docent begint de uitleg over politieke participatie met het onderscheid maken tussen electorale participatie en non-electorale participatie. Vervolgens wordt er in deze fase van de les ingegaan op de electorale participatie en gaat het voornamelijk over actief en passief kiesrecht. Tussendoor stelt de docent zo nu en dan een vraag om te testen of de leerlingen de stof kunnen volgen en begrijpen. Voorbeelden van die vragen zijn: 'Nu duidelijk is dat actief kiesrecht betekent dat we mogen stemmen, wat zou passief kiesrecht dan kunnen zijn?' Gedurende de les maakt de docent gebruik van een PowerPointpresentatie. Deze fase van de les sluit aan bij het eerste leerdoel en draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

Fase 3: Uitleg deel 2 (10 minuten)

Het tweede deel van de uitleg gaat over non-electorale participatie, dus alle andere vormen van politieke participatie naast het actief en passief kiesrecht. De docent geeft voorbeelden van legale protesten, non-coöperatie en burgerlijke ongehoorzaamheid. Bij dit deel van de uitleg hoort een filmpje over het stille protest van Rosa Parks¹. De docent legt verder uit dat lobbyen of een gesprek aangaan met een bestuurder ook een vorm van politieke participatie is. Ook bij dit deel van de uitleg stelt de docent af en toe vragen, om te kijken of de stof aankomt bij de leerlingen. Vervolgens wordt het laatste deel van de stof behandeld, namelijk waarom politiek participeren belangrijk is. Deze fase van de les sluit aan bij alle leerdoelen.

¹ <https://youtu.be/iql2c7c01wE>

Leerlingen onderzoeken welke manier van participeren het beste zou zijn om invloed uit te oefenen op de politiek.

Fase 4: De werkvorm (20 minuten)

In deze fase worden de leerlingen door de docent opgedeeld in groepjes van 4 of 5 en gaan ze per groepje een belangengroep oprichten die hoort bij een bepaald thema. De exacte vorm waarin zij deze belangen gaan behartigen blijft vrij. De opdracht houdt in dat ze voor dat thema met hun groepje gaan onderzoeken welke manier van participeren het beste zou zijn om invloed uit te kunnen oefenen op de politiek, zodat de belangen van hun groep gehoord kunnen worden. Er is een aantal thema's gegeven, maar de leerlingen krijgen de ruimte om eigen thema's voor te stellen. Na de voorbereidingstijd geven per groepje één of twee leerlingen korte presentaties over hoe zij het willen aanpakken en waarom. Om de leerlingen te ondersteunen in deze opdracht zal er een

werkblad worden uitgedeeld waarop thema's en vragen staan die ze helpen met het opstellen van hun plan (bijlage 1). Gedurende de opdracht loopt de docent rond om de leerlingen waar nodig te helpen en om vragen te beantwoorden. Deze fase van de les sluit aan bij het eerste en tweede leerdoel.

Fase 5: Bespreking en afsluiting (5 minuten)

De conclusie van de opdracht zal zijn dat er niet per se één manier het beste is of dat bij een bepaald thema maar één manier werkt, maar dat allerlei participatievormen op een andere manier nuttig kunnen zijn. Dit benadrukt de docent in de bespreking van de opdracht. Hierna sluit de docent de les af door terug te grijpen op de leerdoelen.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie <i>3 minuten</i>		Het bord	Vragen van de docent beantwoorden	De les starten, introductievragen stellen
Uitleg deel 1 <i>10 minuten</i>	De leerling kan electorale en niet-electorale politieke participatie van elkaar onderscheiden	PowerPointpresentatie	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven over electorale politieke participatie, vragen stellen
Uitleg deel 2 <i>10 minuten</i>	De leerling kan uitleggen waarom politieke participatie een belangrijk onderdeel is van onze democratie	PowerPoint presentatie, YouTube filmpje Rosa Parks	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven over niet-electorale politieke participatie en waarom participatie belangrijk is, vragen stellen
Werkvorm <i>20 minuten</i>	De leerling weet aan de hand van kennis over de verschillende vormen van politieke participatie hoe hij of zij zelf kan participeren in de politiek	Het werkblad (bijlage 1)	In groepjes van 4 of 5 een plan bedenken voor een belangengroep, iemand aanwijzen die het plan presenteert	De opdracht uitleggen, groepjes maken
Bespreking en afsluiting <i>5 minuten</i>			Luisteren	De opdracht nabespreken, de les afsluiten

Bijlage 1: Lesblad opdracht politieke participatie

Wat ga je doen?

In groepjes van 4 à 5 personen bedenk je een plan om een verandering binnen jullie onderwerp tot stand te brengen of een bepaald onderwerp onder de aandacht te brengen. Hiervoor gebruik je een of meerdere van de vormen van politieke participatie die je tijdens de les hebt geleerd (denk aan het organiseren van een demonstratie of het oprichten van een politieke partij).

Uit welke thema's kun je kiezen?

- Klimaat
- LGBT+ rechten
- Anti-abortuswetgeving
- Corona maatregelen
- Discriminatie
- Thema naar keuze in overleg met de docenten

Stappenplan

1. Wat is jullie standpunt? Wat willen jullie precies bereiken?
2. Welke vorm(en) van participatie past hier het best bij? Leg ook uit waarom
3. Bepaal binnen jullie groepje wie de vertegenwoordiger gaat zijn
4. Bedenk een plan





De participatieladder

Auteurs: Anne-Lotte van der Veer en Emma van Heeswijk

Thema

Het thema van deze les is politieke participatie. Dit onderwerp past bij het politiek-juridische domein van maatschappijleer. Het thema politieke participatie sluit aan bij het subdomein C2 maatschappijleer en subdomein C4 maatschappijwetenschappen in het vwo (examenblad.nl). Bij dit onderwerp is het doel uiteindelijk dat leerlingen gaan begrijpen wat politieke participatie is, hoe ze dit kunnen herkennen en welke rol politieke participatie speelt in de machtsverhoudingen in de samenleving. Belangrijke begrippen die bij dit onderwerp horen zijn democratische rechtstaat en representatie. Een goed functionerende democratische rechtsstaat is belangrijk voor burgers om te kunnen participeren in de politieke besluitvorming en representatie is van belang voor de politieke participatie van bepaalde groepen.

Lesdoelstellingen

In deze les staan een drietal leerdoelen centraal:

1. De leerling kan verschillende vormen van politieke participatie classificeren door ze op een politieke participatieladder te plaatsen.
2. De leerling kan aan de hand van een casus verschillende vormen van politieke participatie herkennen en beargumenteren welke vorm het meest doeltreffend is.
3. De leerling kan beargumenteerd beoordelen welke manieren van politieke participatie het beste werken in een bepaalde casus.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor een vierde klas maatschappijleer. Deze les zou ook goed gegeven kunnen worden aan klassen voor het vak maatschappijwetenschappen, als de les iets moeilijker gemaakt wordt en er examenvragen in plaats van casussen gebruikt worden.

Lesplan

Voor het ontwerpen van dit lesplan is het vakdidactische model van het betekenisvol leren van Marzano en Miedema gebruikt.

Fase 1: Motivatie (5 minuten)

Het doel van dit onderdeel is om de leerlingen te motiveren voor het onderwerp. De docent legt kort uit waar het deze les over zal gaan. Daarna legt de docent het begrip politieke participatie uit en vertelt hij of zij daarna wat we in de les gaan doen. Daarna begint de les met laten zien van een videofragment, waar de docent de leerlingen een aantal vragen bij stelt. De video gaat over een petitie die is opgezet door jongeren voor een versoepeling van de coronamaatregelen. Dit heeft te maken met politieke participatie, omdat de jongeren met deze petitie de overheid willen laten weten dat ze het niet eens zijn met het beleid en dat ze daar verandering in willen zien¹. Bij de video hoort een aantal vragen die de leerlingen alvast een beetje over het onderwerp politieke participatie na laten denken. Het zijn daarom geen vragen met één

goed of fout antwoord, maar brede vragen. Dat zullen de volgende vragen zijn:

1. Is dit een vorm van politieke participatie denk je? In hoeverre wel/niet?
2. Zal deze petitie succesvol zijn? Waarom wel/niet?

Deze vragen krijgen de leerlingen voordat we het filmpje kijken. Na het filmpje vraagt de docent of de leerlingen antwoorden kunnen geven op de vragen en of zij wel eens te maken hebben gehad met vormen van politieke participatie in hun eigen omgeving.

Fase 2: Nieuwe kennis verwerven

(10 minuten)

In deze fase gaat het om het aanleren van de nieuwe kennis. Het doel van dit lesonderdeel is dat de leerlingen de definitie van politieke participatie zullen kennen en de verschillende vormen van politieke participatie op een participatieladder kunnen plaatsen. Deze fase sluit aan bij het eerste leerdoel van deze les.

De definitie van politieke participatie die we hanteren is: *Alle activiteiten die burgers doen die erop gericht zijn de invloed van burgers in het politieke besluitvormingsproces te vergroten op lokaal, regionaal en nationaal niveau*. Om dit zo goed mogelijk uit te leggen zullen we de definitie in drie delen opdelen en per deel uitleggen wat dit deel betekent.

- Deel 1: Alle activiteiten die burgers doen
- Deel 2: Invloed van burgers in het politieke besluitvormingsproces
- Deel 3: Lokaal, regionaal en nationaal niveau

Het eerste onderdeel van politieke participatie gaat om de activiteiten die burgers doen. Hierbij hebben we een opdracht ontwikkeld waarbij de leerlingen de verschillende vormen van politieke participatie op een participatieladder plaatsen (bijlage 1). Het is in deze opdracht de bedoeling dat de leerlingen in tweetallen de verschillende vormen van participatie van laag naar hoog op de ladder plaatsen. De leerlingen krijgen van de docent het opdrachtenblad (bijlage 1) waarop de opdracht wordt uitgelegd en waar ze de ladder in kunnen vullen. De docent bespreekt de antwoorden niet meteen klassikaal, omdat de antwoorden in het volgende lesonderdeel nader toegelicht zullen worden. Op deze manier

¹ <https://youtu.be/VQC65fmP0Os>

kunnen de leerlingen zelf hun antwoorden corrigeren. Tijdens deze opdracht zal de docent ook rondlopen om te kijken waar leerlingen tegenaan lopen en om ze eventueel te helpen.

Fase 3: Bestaande kennis verbreden (10 minuten)

De derde fase van de les gaat om het verbreden van de kennis van de leerlingen. De leerlingen hebben net zelf geoefend met het classificeren van de vormen van participatie. De docent geeft de antwoorden en vraagt of de leerlingen hetzelfde hebben. Deze fase draagt eveneens bij aan het behalen van het eerste leerdoel. In onze ladder hebben wij de vormen van participatie geclassificeerd als informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren, meebeslissen en zelfbestuur. Elk niveau heeft een grotere mate van invloed. We beginnen onderaan de ladder met uitleggen wat informeren betekent. Vervolgens vraagt de docent aan de leerlingen welke vormen van participatie ze onderaan de ladder hebben gezet. De docent laat steeds zien welke vormen waar op de ladder staan, van laag naar hoog. Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel. De docent wil de leerlingen meegeven dat er wel verschillende vormen van participatie zijn en dat die vormen misschien een ander effect hebben, maar dat er niet per se een goed of een fout is.

Fase 4: Kennis toepassen (15 minuten)

Dit onderdeel van de les staat in het teken van de aangeleerde kennis toepassen. Het doel van dit lesonderdeel is dat de leerlingen de kennis over politieke participatie en vormen van politieke participatie gaan toepassen in een casusopdracht. Voor de opdracht zijn een drietal casussen bedacht: klimaat, gemeente en school (bijlage 2). De docent maakt groepjes van drie. Elk groepje mag vervolgens zelf de casus kiezen waarmee zij graag de opdracht willen maken. Bij elk van de drie casussen staat eerst een inleiding over het onderwerp. Hierin wordt een situatie geschetst waarin leerlingen meerdere vormen van politieke participatie toe moeten passen. Op de achterkant van het opdrachtblad (bijlage 3) staat een schema met daarin de participatieladder en de niveaus (bijlage 4). Dit kunnen zij gebruiken als hulpmiddel tijdens het maken van de opdracht. Met behulp van een argumentatieschema zullen de leerlingen vervolgens de drie

vormen van politieke participatie toepassen in de situatie en voor elke vorm maximaal drie voor- en drie tegenargumenten formuleren. Uiteindelijk zullen de leerlingen op basis van hun argumenten kiezen welke vorm van politieke participatie het beste toe te passen is in de desbetreffende situatie. Tijdens het maken van de opdracht zal de docent toezicht houden door langs de groepjes te gaan en vragen van leerlingen te beantwoorden als zij deze hebben. Deze fase van de les sluit aan bij het tweede en derde leerdoel.

Fase 5: Reflectie (10 minuten)

Na het maken van de opdracht laat de docent elke groep kort hun conclusie delen. Hier kan de docent eventueel nog vervolgvragen op stellen en zijn of haar mening geven over hun aanpak. Ook kunnen andere leerlingen vertellen wat zij van deze aanpak vonden en of zij het anders zouden doen. Nogmaals wil de docent hier de leerlingen meegeven dat er geen goed of fout is, maar dat ze met verschillende vormen van participatie verschillende doelen kunnen bereiken. De docent vraagt de leerlingen aan het eind van de les wat ze tijdens deze les geleerd hebben en of er nog vragen zijn.

Een goed functionerende democratische rechtsstaat is belangrijk voor burgers om te kunnen participeren in de politieke besluitvorming.

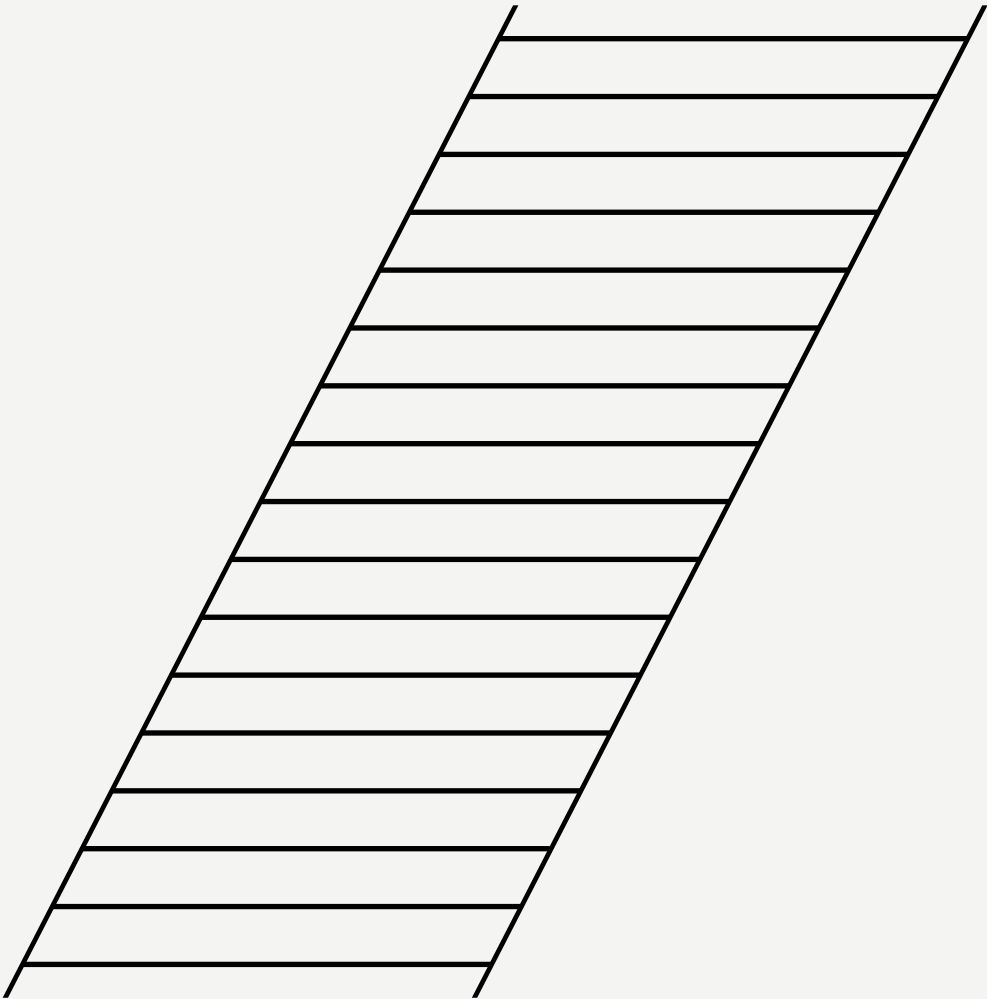
Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Motivatie <i>5 minuten</i>		Het bord, YouTube filmpje	Luisteren, vragen docent beantwoorden	Filmpje laten zien, vragen stellen aan leerlingen
Nieuwe kennis verwerven <i>10 minuten</i>	De leerling kan verschillende vormen van politieke participatie classificeren	Opdrachtblad (bijlage 1)	Luisteren, de opdracht maken	Uitleg geven, de opdracht uitdelen, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht
Bestaande kennis verbreden <i>10 minuten</i>	De leerling kan verschillende vormen van politieke participatie classificeren		Meedoen met de bespreking van de opdracht	De opdracht bespreken
Kennis toepassen <i>15 minuten</i>	De leerling kan de verschillende vormen van politieke participatie herkennen en toepassen De leerling kan beargumenteerd beoordelen welke manieren van politieke participatie het beste werken in een bepaalde casus	De casussen (bijlage 2), het opdrachtblad (bijlage 3) en de niveaus van participatie (bijlage 4)	Een casus kiezen, het argumentatieschema invullen	De opdracht uitleggen, de klas opdelen in groepjes, de opdracht uitdelen en begeleiden
Reflectie <i>10 minuten</i>			Meedoen in de bespreking van de opdracht	De opdracht bespreken, de les afsluiten

Bijlage 1: Opdracht participatieladder

Er zijn heel veel verschillende manieren waarop burgers invloed kunnen uitoefenen op het politieke besluitvormingsproces. Hieronder staan een aantal voorbeelden. Plaats de volgende vormen van politieke participatie op de ladder van laag (kleine invloed) naar hoog (grote invloed). Begin onderaan.

Kies uit:

- Referendum
- Lid zijn van burgerraad
- Politiek nieuws volgen
- Stemmen in verkiezingen
- Demonstreren
- Mediabericht lezen
- Politieke partij oprichten
- Lid zijn van politieke partij of politieke jongerenorganisatie
- Zelfbestuur door burgers
- Petitie beginnen/ondertekenen
- Rechtszaak tegen de overheid aanspannen
- Politieke partij oprichten
- Inspraakavond bezoeken
- Mediabericht plaatsen/delen
- Lid zijn van een actiegroep
- In gesprek met een politicus



Bijlage 2: De casussen

Casus A: Klimaat

Klimaatverandering wordt wereldwijd een steeds groter probleem. De overheid moet met een beleid komen om dit probleem te stoppen. Maar dat gaat volgens jullie veel te langzaam. Daarom hebben jullie zelf een aantal ideeën bedacht om klimaatverandering tegen te gaan die de overheid uit kan voeren. Op welke manier kunnen jullie je ideeën het beste laten horen? Vul het onderstaande argumentatieschema in.

Casus B: Gemeente

In jullie wijk ligt een mooi grasveldje waar jullie en veel andere mensen uit de buurt veel gebruik van maken. Het wordt gebruikt als voetbalveld, maar ook om te picknicken en er worden activiteiten op georganiseerd. De gemeente is van plan om het grasveldje weg te halen en te vervangen voor een nieuwe parkeerplaats. Jullie en de mensen uit de buurt zijn het hier niet mee eens. Wat zouden jullie het beste kunnen doen? Vul het onderstaande argumentatieschema in.

Casus C: School

Stel, jouw school wil alle leerlingen verplichten om om 08:00 aanwezig te zijn op school. Jullie vinden dit veel te vroeg en weten dat jullie vrienden en klasgenoten hier ook niet achter staan. Jullie weten niet wat leerlingen uit andere klassen of de leraren ervan vinden. Wat zouden jullie het beste kunnen doen? Vul het onderstaande argumentatieschema in.

Kies een van de bovenstaande casussen en beantwoord de volgende vragen:

1. Bedenk drie vormen van politieke participatie die je in deze situatie kan gebruiken
2. Bedenk voor elke vorm van politieke participatie maximaal drie argumenten voor
3. Bedenk voor elke vorm van politieke participatie maximaal drie argumenten tegen

Bijlage 3: Opdrachtblad casussen

Onderwerp	Vorm	Argumenten voor	Argumenten tegen
	1	1.	1
		2.	2.
		3.	3.
	2	1.	1.
		2.	2.
		3.	3.
	3	1.	1.
		2.	2.
		3.	3.

Vraag: Welk van de drie hierboven opgeschreven vormen van politieke participatie zouden jullie het beste kunnen toepassen in deze situatie en waarom?

Bijlage 4: Niveaus van participatie (antwoordblad)

Niveau van participatie	Plaats op de ladder
Zelfbestuur = burger maakt zelf deel uit van het bestuur en speelt een actieve rol in het besluitvormingsproces.	Zelfbestuur door burgers
	Politieke partij oprichten
Meebeslissen = burgers en politici komen bij elkaar en beslissen gezamenlijk over besluiten die genomen moeten worden.	Lid van een burgerraad
	Lid van politieke partij of politieke jongerenorganisatie
	Rechtszaak aanspannen
Coproduceren = burgers gaan met de politiek in gesprek over hun ideeën en gezamenlijk wordt er gezocht naar een oplossing. Het besluit zal door het politieke bestuur genomen worden.	Inspraakavond bezoeken
	In gesprek met politicus
Adviseren = burgers mogen aangeven welke problemen en ideeën er spelen en met mogelijke oplossingen komen. De politiek neemt deze ideeën mee in haar besluitvorming.	Lid zijn van een actiegroep
	Referendum
	Stemmen in de verkiezingen
Raadplegen = burgers laten aan de politiek horen welke ideeën en problemen er zijn.	Demonstreren
	Petitie beginnen/ondertekenen
	Mediabbericht plaatsen/delen
Informereren = burgers worden geïnformeerd door de politiek wat er op de agenda van de besluitvorming staat.	Politiek nieuws volgen
	Mediabbericht lezen



Ideologieën en politieke stromingen

Auteur: Isa Emmen

Thema

Het thema dat in deze les centraal staat is politieke stromingen in Nederland. Drie van de gangbare politieke stromingen die in Nederland te vinden zijn - het liberalisme, sociaaldemocratie en christendemocratie - worden besproken. Daarnaast worden de onderliggende ideologieën van deze stromingen, het socialisme, liberalisme en het confessionalisme, besproken. Aansluitend bij de rest van de stof worden de concepten progressief en conservatief gedachtegoed en het verschil tussen links, rechts en centrum als posities op het politieke spectrum behandeld. Twee werkvormen ondersteunen de les. Deze les valt onder het thema parlementaire democratie, omdat het gaat over politieke partijen in ons politieke systeem, hun gedachtegoed en hoe dit zich uit in de praktijk (bijvoorbeeld in verkiezingsprogramma's). Specifieker valt het samen met de subdomeinen C1 en C2, politieke rechten; de structuur van de democratie, en; de praktijk van de parlementaire democratie.

Lesdoelstellingen

In deze les staat een drietal leerdoelen centraal:

1. De leerling kan de politieke stromingen sociaaldemocratie, liberalisme en christendemocratie van elkaar onderscheiden en kan met deze kennis standpunten van politieke partijen categoriseren als behorende bij een van de drie stromingen.
2. De leerling kan de onderliggende ideologieën van de politieke stromingen, namelijk het socialisme, liberalisme en het confessionalisme, koppelen aan deze stromingen en kan denkbeelden van politieke partijen categoriseren als behorende bij een van deze drie ideologieën.
3. De leerling kan de verschillen tussen progressief en conservatief gedachtegoed en de verschillen tussen politiek links, rechts of centrum benoemen en het gedachtegoed van politieke partijen in Nederland categoriseren als politiek links, rechts of centrum en als progressief of conservatief.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor een vierde klas havo of vwo maatschappijleer.

Lesplan

Fase 1: Introductie en voorkennis ophalen (5 minuten)

De docent begint met vertellen wat de leerlingen deze les gaan leren (bespreken van de leerdoelen) en hoe de les eruit gaat zien. Hierna stelt de docent de vraag: 'wie van jullie weet wat een ideologie is?' waarna ze hun handen op moeten steken als ze het weten. Deze vraag is naast het testen van de voorkennis van de leerlingen ook een manier om af te tasten of er verschillen zijn in die voorkennis. Na de vraag wordt een kort filmpje laten zien waarin de vraag 'Wat is een ideologie?' centraal staat¹. Hierin wordt de definitie kort gegeven en de drie ideologieën die het grootst zijn in Nederland (socialisme, confessionalisme, liberalisme) komen voorbij. Dit filmpje dient als een eerste kennismaking met de stof die in deze les behandeld wordt.

Fase 2: Uitleg deel 1 – ideologieën en politieke stromingen (10 minuten)

Eerst wordt het concept 'ideologie' herhaald en verder uitgebreid. Na de algemene uitleg over het concept 'ideologie' worden de drie ideologieën socialisme, liberalisme en confessionalisme behandeld en worden deze gekoppeld aan de stromingen sociaaldemocratie, liberalisme en confessionalisme. Voorbeelden van politieke partijen die bij elke stroming horen worden bewaard voor de eerste werkvorm. Tijdens de uitleg maakt de docent gebruik van een Power-Pointpresentatie, als (visuele) ondersteuning. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het eerste en tweede leerdoel.

Fase 3: Werkvorm 1 (5 minuten)

Deze fase van de les draagt bij aan het verwerken van de nieuwe kennis, opgedaan in de vorige fase. De docent projecteert een aantal standpunten op het bord die horen bij verschillende Nederlandse politieke partijen. Alle drie de stromingen worden hierbij betrokken: er worden twee standpunten laten zien van de VVD (liberalisme), twee van het CDA (christendemocratie) en twee van de PvdA (sociaaldemocratie). Aan de leerlingen is het de taak om in groepjes de standpunten te koppelen aan de goede stroming. Als de leerlingen klaar zijn worden de antwoorden van de groepjes klassikaal behandeld en de goede antwoorden worden daarna besproken.

¹ <https://youtu.be/6j9gutp8hvc>

Fase 4: Uitleg deel 2 – links/rechts en progressief/conservatief (10 minuten)

Het tweede deel van de uitleg begint met een kort filmpje waarin de concepten links en rechts geïntroduceerd worden² maar waarin nog geen definitie wordt gegeven. Na het filmpje vraagt de docent de leerlingen of zij weten wat links en rechts als politieke termen inhouden. In de uitleg wordt vervolgens ingegaan op de oorsprong van de termen en op de kenmerken van links en rechts gedachtegoed. De kenmerken worden schematisch weergegeven op de PowerPoint, zodat ze voor de leerlingen overzichtelijk blijven. De docent benadrukt dat niet alle politieke partijen 'zuiver' links of rechts zijn, maar dat partijen op verschillende thema's aan verschillende kanten van het politieke spectrum kunnen staan. Hierbij past het begrip centrumpartij. Dan zijn we al aangekomen bij het laatste stuk van de stof: progressief vs. conservatief. Als ondersteuning wordt hier het politiek spectrum zoals in kaart gebracht door André Krouwel gebruikt, om de links/rechts en progressief/conservatief verdeling van de partijen op een andere manier te visualiseren. Tijdens dit stuk uitleg wordt regelmatig teruggekoppeld naar het eerste deel van de uitleg. Deze uitleg draagt bij aan het behalen van het derde leerdoel.

Fase 5: Werkvorm 2 (15 minuten)

In deze fase worden de tafels aan de kant

geschoven zodat er een open ruimte ontstaat in het midden van het lokaal. Op het bord wordt 'WAAR / NIET WAAR' geschreven, waarmee het lokaal in tweeën wordt gedeeld. Vervolgens wordt er één voor één een aantal stellingen laten zien op het bord, die kunnen passen bij een bepaalde partij, een bepaalde stroming of plek op het politieke spectrum. Daarvoor lopen ze naar een van de twee kanten in het lokaal. De taak aan de leerlingen is bepalen of deze stellingen, waarvan sommige expres fout zijn, waar of niet waar zijn. De docent bereidt genoeg stellingen voor maar biedt ook ruimte voor de leerlingen om de discussie aan te gaan met elkaar en met de docent. Er wordt niet alleen gevraagd naar stellingen over onderwerpen die al behandeld zijn, maar ook naar nieuwe onderwerpen. Bij deze stellingen kan het zijn dat de docent een klein beetje context moet geven als de docent merkt dat de leerlingen de stelling niet begrijpen. Deze fase draagt bij aan het behalen van alle leerdoelen.

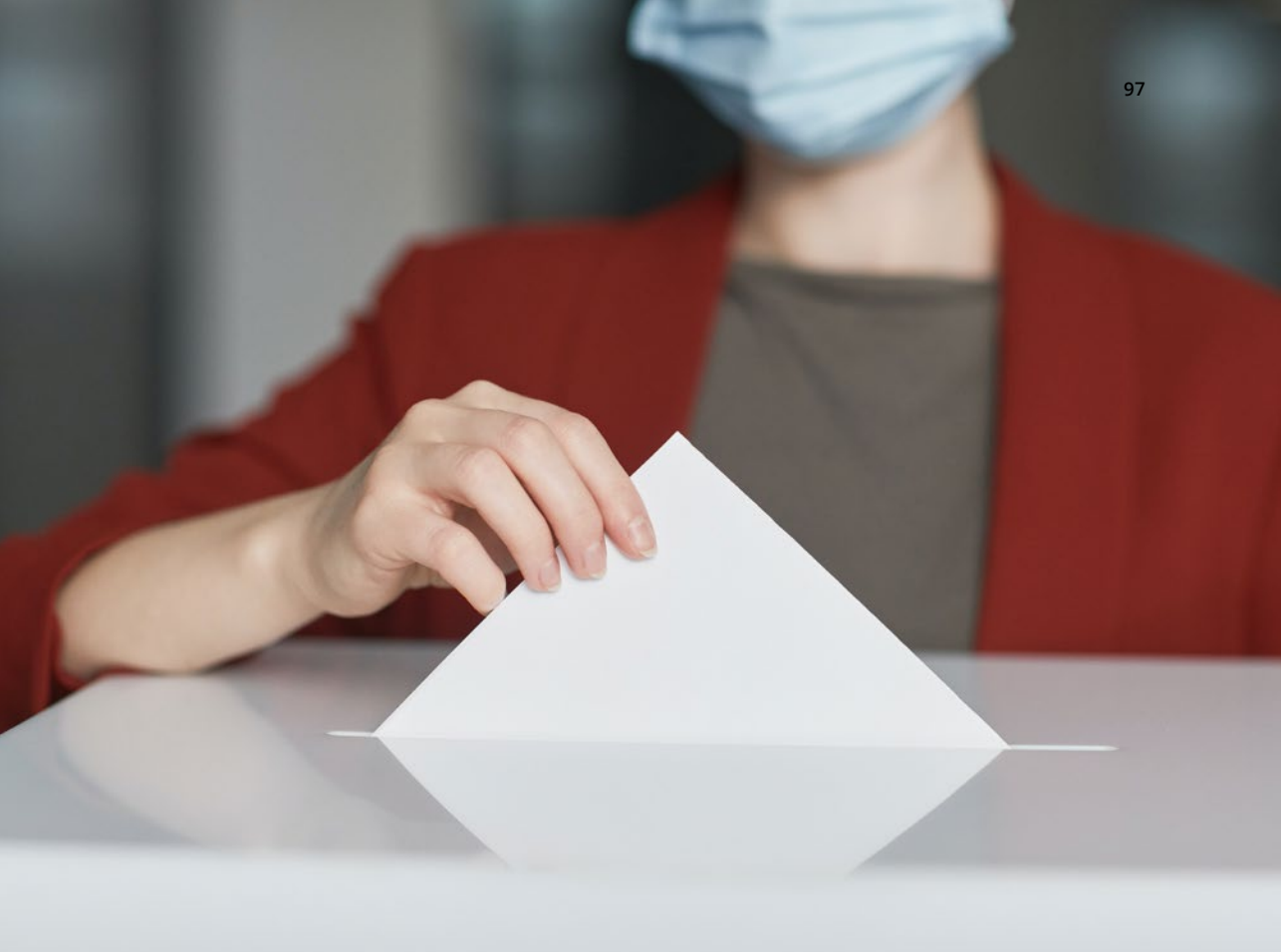
Fase 6: Afsluiting (5 minuten)

De docent bespreekt kort wat de leerlingen deze les geleerd hebben. De docent benoemt de leerdoelen expliciet en hoopt dat er een dialoog kan ontstaan tussen de klas en de docent over de mate waarin zij denken dat de les nuttig is geweest voor het behalen van die leerdoelen.

² <https://youtu.be/4ie7wo9gcuc>



Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie en kennis ophalen <i>5 minuten</i>		YouTube filmpje ideologieën, het bord		De leerlingen vertellen wat ze deze les gaan doen, het filmpje aanzetten
Uitleg deel 1 <i>10 minuten</i>	Leerdoel 1 en 2	PowerPointpresentatie	Luisteren, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven over ideologieën en politieke stromingen
Werkvorm 1 <i>5 minuten</i>		Het bord, standpunten van politieke partijen	In groepjes de standpunten koppelen aan de goede stroming	Standpunten projecteren en daarna de opdracht bespreken
Uitleg deel 2 <i>10 minuten</i>	Leerdoel 3	YouTube filmpje links/rechts, PowerPointpresentatie, het politieke spectrum van André Krouwel	Vragen beantwoorden, luisteren, evt. aantekeningen maken	Vragen stellen, uitleg geven over links/rechts en progressief/conservatief
Werkvorm 2 <i>15 minuten</i>	Alle leerdoelen	Leeg lokaal, het bord	Lokaal klaarmaken, per stelling naar de goede kant van het lokaal lopen	Lokaal klaarmaken, opdracht uitleggen en begeleiden
Afsluiting <i>5 minuten</i>				De les samenvatten



Het Nederlandse politieke landschap

Auteur: Maud Rots

Thema

Het thema van deze les is het Nederlandse politieke landschap. In de les gaan de leerlingen de Nederlandse politieke partijen indelen in een spectrum. Dit spectrum bevat de concepten links, rechts, centrum, conservatief en progressief. Dit thema sluit voornamelijk aan bij Domein C: parlementaire democratie van het examenprogramma maatschappijleer havo. Binnen dit domein past de les het best bij subdomein C2: de praktijk van de parlementaire democratie. Deze les kan ook gebruikt worden voor havo klassen maatschappijwetenschappen. De les past dan binnen Domein B: Vorming en specifiek het subdomein B2: politieke socialisatie.

Deze les is de tweede les in een reeks lessen. In de eerste les kregen de leerlingen een introductie over de parlementaire democratie met daarbij de verschillende partijstelsels en kiesstelsels. Daarnaast hebben ze in die les ook al kort kennis gemaakt met links, rechts, centrum, progressief en conservatief. Dit werd o.a. gedaan met behulp van een filmpje van NOS op 3¹. De leerlingen hebben die les de opdracht gekregen om in groepjes van 5 een presentatie te maken over één van deze bovengenoemde concepten. Deze presentaties zouden gehouden worden in de volgende les: de les die dit lesontwerp centraal staat.

¹ <https://www.youtube.com/watch?v=svXLUxcN7Pc&t=121s>

Lesdoelstellingen

Voor de les is een tweetal leerdoelen opgesteld:

1. De leerling kan de concepten links, rechts, centrum, progressief en conservatief uitleggen.
2. De leerling kan de Nederlandse politieke partijen plaatsen binnen het politieke spectrum bestaande uit twee dimensies (links - centrum - rechts & progressief - conservatief)

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor havo 4 klassen maatschappijleer of maatschappijwetenschappen.

Lesplan

Fase 1: Opening en presentaties (25 minuten)

Allereerst opent de docent de les. Hij herinnert de leerlingen eraan dat zij de presentaties gaan geven die zij de vorige les voorbereid hebben aan de hand van een A3 poster. Elk groepje komt aan de beurt. Per groepje wijst de docent één iemand aan die gaat presenteren. Deze leerling gaat als 'expert' het concept dat zij voorbereid hebben uitleggen aan zijn of haar medeleerlingen. Dit presenteren (+ feedback) zal ongeveer 4 minuten per groepje kosten. Na de presentaties volgt er een korte evaluatie. Deze fase draagt bij aan het halen van beide leerdoelen.

Fase 2: Werkvorm + bespreking

(35 minuten)

In dit deel van de les gaan de leerlingen in groepjes van vijf een tiental politieke partijen indelen op het politieke spectrum (zie bijlage 2). Het indelen doen ze aan de hand van standpunten van de partijen die zij zelf op internet opzoeken. Voordat de leerlingen beginnen legt de docent uit wat het politieke spectrum precies is. Elk groepje krijgt een blaadje met het politieke spectrum erop (zie bijlage 1) en een setje van fiches met daarop de partijen die ze in moeten delen op dat spectrum (bijlage 2). De docent zet het politieke spectrum ook op het bord, als extra hulpmiddel. De docent deelt de groepjes zo in dat er in elk groepje één expert zit over een van de vijf concepten die behandeld zijn bij de presentaties in het eerste deel van de les. Tijdens de opdracht loopt de docent rond om te kijken of de leerlingen goed bezig zijn. Bij de bespreking van de opdracht vraagt de docent aan elk groepje of zij twee fiches willen tekenen op het digibord, waarop het politieke spectrum staat. Voor de opdracht is 25 minuten uitgetrokken, de resterende 10 minuten zijn voor de uitleg van tevoren, de bespreking achteraf en de evaluatie.

Aan het eind van de les wordt er geëvalueerd aan de hand van een paar vragen. Voorbeelden van deze vragen zijn:

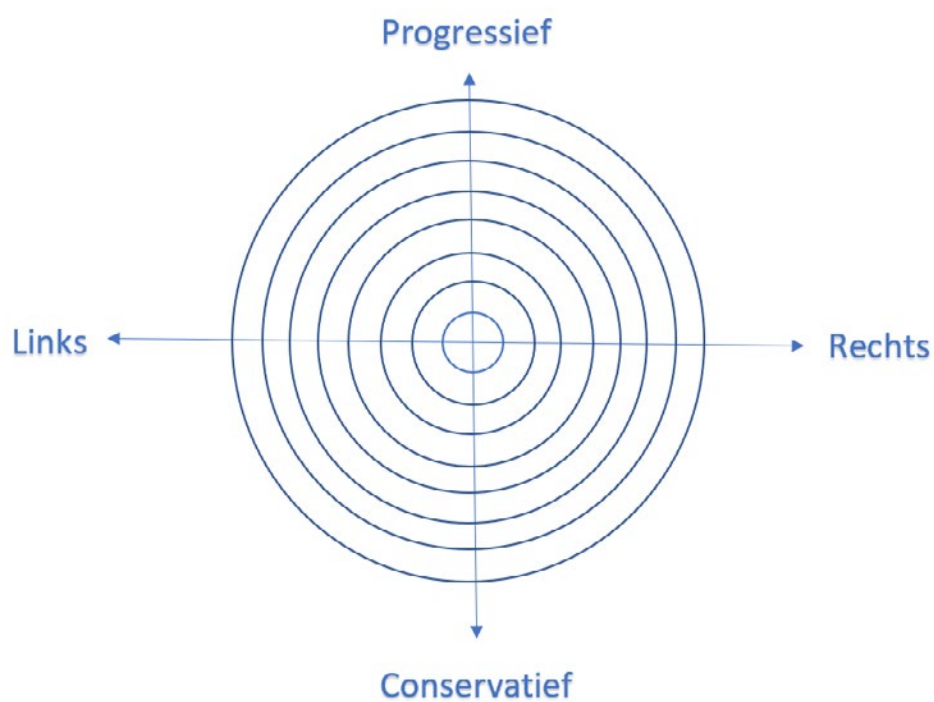
- Wat betekent het als een partij links/rechts/centrum/conservatief/progressief is?
- Waar zou je de VVD zetten in het politieke spectrum?
- Waar zou je de ChristenUnie zetten in het politieke spectrum en waarom?

Met deze vragen kan de docent checken of de nieuwe kennis goed is blijven hangen bij de leerlingen. Na de evaluatie sluit de docent de les af. Deze fase van de les draagt eveneens bij aan het behalen van beide leerdoelen.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening en presentaties 25 minuten		A3 posters, het bord	Presenteren, naar de presentaties luisteren	De les openen, per groepje één leerling kiezen die gaat presenteren, feedback geven
Werkvorm en bespreking 35 minuten	De leerling kan de concepten links, rechts, centrum, progressief en conservatief uitleggen en toepassen op de Nederlandse politieke partijen De leerling kan het politieke spectrum bestaande uit twee dimensies (links - centrum - rechts & progressief - conservatief) uitleggen en kan de Nederlandse politieke partijen hierbinnen plaatsen	Het bord, het politieke spectrum (bijlage 1) en de fiches van de politieke partijen (bijlage 2)	In groepjes van vijf de politieke partijen indelen op het politieke spectrum, meedoen met de bespreking (het klassikale indelen van de fiches op het bord)	De opdracht uitleggen, de klas indelen (1 ‘expert’ van elk concept per groepje), het politieke spectrum projecteren op het bord, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht, de opdracht bespreken, evaluatievragen stellen



Bijlage 1: Het politieke spectrum



Bijlage 2: Fiches politieke partijen





Hoe pas je legitimiteit toe op de wereld om je heen?

Auteurs: Rik van Doremalen, Bas Morshuis en Jelle Sietsma

Thema

Het onderwerp van deze les is legitimiteit. De leerlingen maken kennis met het concept legitimiteit en leren met dit concept denken. Specifiek wordt gekeken naar legitimiteit toegespitst op representatie en besluitvormingsprocessen en het wordt toegepast op verschillende casussen binnen de internationale sfeer. Legitimiteit is een concept dat leerlingen voor hun eindexamen in het vak maatschappijwetenschappen moeten kunnen toepassen. Politieke besluitvorming en representatie, waar het hier over gaat, zijn ook eindexamenonderwerpen voor 6 vwo maatschappijwetenschappen klassen. Deze les sluit aan bij een lessenreeks over politieke representatie en representativiteit. Door met het concept legitimiteit te leren denken, kunnen leerlingen kritisch zijn tegenover de representatie en representativiteit van politieke instituties.

Lesdoelstellingen

Voor deze les zijn drie leerdoelen opgesteld:

1. De leerling kan het concept legitimiteit uitleggen.
2. De leerling kan bepalen of er in een bepaalde casus al dan niet sprake is van legitimiteit.
3. De leerling kan beargumenteren waarom er in een bepaalde casus al dan niet sprake is van legitimiteit.

Doelgroep

De les is ontworpen voor 6 vwo klassen maatschappijleer of maatschappijwetenschappen.

Lesplan

Fase 1: Opening (10 minuten)

Om de les van start te gaan, wordt de kennis van de leerlingen getoetst aan de hand van een vraag, zoals: 'Waar denken jullie aan bij het woord legitimiteit?'. De docent kan ervoor kiezen de antwoorden op te schrijven op het bord. Om de leerlingen al aan het begin van de les zelf te laten nadenken kan de docent er ook voor kiezen om met de leerlingen in discussie te gaan over hun antwoorden. Als de leerlingen niet direct een antwoord klaar hebben, kan de docent hen met voorbeelden de goede richting op sturen met ondersteunende vragen zoals: 'Is het terecht dat je ouders je telefoon mogen afpakken, terwijl je die zelf hebt betaald?' Door vragen te stellen zoals deze, is het voor leerlingen makkelijker om het concept in kaart te brengen.

Aan het einde van de opening toont de docent de leerdoelen aan de leerlingen, zodat de leerlingen weten wat ze aan de les hebben en wat er van hen verwacht wordt.

Fase 2: Theorie behandelen (15 minuten)

In dit deel van de les wordt ingegaan op de verschillende definities van legitimiteit. De redactie van Ensie (2016) maakt onderscheid tussen de juridische, politieke, sociologische en filosofische definitie van legitimiteit. De verschillende definities zijn te vinden in bijlage 1. In deze les wordt de juridische definitie niet behandeld omdat het hier gaat om een positiefrechtelijke

onderbouwing. Na het behandelen van de drie definities is het belangrijk dat de docent benadrukt dat er verscheidenheid bestaat binnen de definitie. Bovendien moet het voor de leerlingen duidelijk worden dat daarom meerdere conclusies juist zijn op voorwaarde van een duidelijke argumentatie die de conclusie ondersteunt.

Hieronder volgen twee voorbeelden waarvan de docent gebruik kan maken tijdens de uitleg. Maak op basis van het begin van de les een inschatting welk van de twee voorbeelden het beste past bij het niveau van de leerlingen.

1. Als we binnen ons eigen land kijken, voor de Tweede Kamerverkiezingen kunnen wij zelf op directe wijze de kamer verkiezen. Voor de Eerste Kamer werkt dit echter iets anders, daar is sprake van getrapte verkiezingen. Wij kunnen in Nederland direct de leden van de Provinciale Staten kiezen. De leden van de Provinciale Staten hebben vervolgens een bijzondere bevoegdheid, zij mogen de leden van de Eerste Kamer kiezen. Wij hebben de Eerste Kamer op die manier dus niet direct maar indirect mogen verkiezen. Is dat nog legitiem?
2. Binnen de institutionele structuur van de EU is er maar één instelling die democratisch verkozen wordt, namelijk het Europese Parlement. Datzelfde Europese Parlement, dat dus als enige instelling direct verkozen is, heeft geen initiatiefrecht. Dit betekent dat Europese Wetgeving nooit opgesteld kan worden door het Europees Parlement. Het Europees Parlement heeft enkel de macht om wetten goed- of af te keuren en op sommige onderwerpen amendementen door te voeren. Is dat legitiem?

Deze fase draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Fase 3: Praktische toepassing van de stof
(10 minuten)

Om de leerdoelen te bereiken wordt de expert-methode gehanteerd. De klas wordt hiervoor ingedeeld in groepjes van vier leerlingen (resultierend in ongeveer acht groepjes). Vervolgens worden de casussen verdeeld onder de groepjes. In bijlage 2 staan vier casussen die uitgedeeld kunnen worden in de les. Elke casus wordt dus aan twee verschillende groepen gegeven. Hierna krijgen de groepjes de taak om bij hun casus te beargumenteren of er wel of niet sprake is van legitimiteit. Elk groepje wordt zo ‘expert’ op het gebied van de casus die zij kregen. Vervolgens moeten zij het concept legitimiteit op de casus gaan toepassen om uiteindelijk tot een eindoordeel te komen. Hierbij is belangrijk waarom er volgens de leerlingen wel of geen sprake is van legitimiteit. Ze bedenken één of meerdere argumenten waarom er in de casus wel of geen sprake is van legitimiteit. Op basis van deze argumenten geeft elk groepje een eindoordeel over de legitimiteit van de casus en

aansluitend kiezen zij in het groepje een ‘expert’ die uiteindelijk de casus, de argumentatie en het antwoord kort voorlegt aan de klas. De bespreking is onderdeel van de afsluiting van de les. Deze fase draagt bij aan het behalen van alle leerdoelen.

Fase 4: Afsluiting (15 minuten)

Omdat elke casus door twee groepjes wordt behandeld bestaat de mogelijkheid dat de groepjes met dezelfde of verschillende antwoorden komen. Dit is wenselijk, omdat het voor de leerlingen duidelijk moet worden dat argumentatie belangrijker is dan de conclusie zelf. In dit deel van de les moet daarom voldoende tijd besteed worden aan het uitwisselen van ideeën over de casussen met betrekking tot legitimiteit. Als hulpmiddel kan de docent de casus op het bord plaatsen. De leerlingen kunnen vervolgens een plus- of minteken plaatsen, die respectievelijk staan voor wel legitiem of niet legitiem. Deze fase draagt eveneens bij aan het behalen van alle leerdoelen.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening 10 minuten		Het bord	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden	De les starten, de leerdoelen uitleggen, vragen stellen
Theorie 15 minuten	De leerling kan het concept legitimiteit uitleggen	De verschillende definities (bijlage 1)	Luisteren, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven,
Toepassing 10 minuten	Alle leerdoelen	De casussen (bijlage 2)	In groepjes de casussen behandelen, argumenten voor en tegen opstellen	De opdracht uitleggen, groepjes maken, de casussen verdelen,
Afsluiting	Alle leerdoelen	Het bord	Eigen antwoorden delen in de bespreking	De opdracht bespreken en de les afsluiten

Bijlage 1: Definities legitimiteit

De definitie van legitimiteit in de context van vier verschillende disciplines.

- Op juridisch gebied heeft legitimiteit een positiefrechtelijke betekenis, wat betekent dat de legitimiteit afhangt van of iets legaal is. Hier kan niet erg veel over worden gediscussieerd, daarom wordt deze definitie deze les achterwege gelaten.
- In de politiek wordt legitimiteit vaak gedefinieerd als het recht van een persoon, partij of instantie om macht uit te oefenen over burgers. Zo wordt een democratisch gekozen regering over het algemeen als meer legitiem gezien dan een koning. Het gaat hier dan om de manier waarop de macht is verkregen. In het geval van de democratische regering is de macht verkregen door steun van een groot deel van de bevolking. Bij een koning wordt de macht verkregen doordat zijn vader koning was. Dit wordt tegenwoordig vaak niet meer gezien als een legitieme machtsbasis.
- In de sociologie is gezag legitiem als het kan rekenen op vrijwillige en vanzelfsprekende volgzzaamheid. Dit is ook in de politieke context interessant. Neem bijvoorbeeld revoluties. Een heerser wordt lange tijd gezien als legitiem, maar na verloop van tijd accepteren steeds minder mensen het gezag en ontstaat er revolutie. Volgens deze definitie is het gezag van de heerser niet meer legitiem, omdat het niet meer kan rekenen op vrijwillige en vanzelfsprekende volgzzaamheid.
- Op filosofisch vlak gaat legitimiteit om ethische en morele afwegingen, dus wat is goed en wat is fout. Deze definitie is het breedst te interpreteren, omdat goed en fout voor elke persoon anders is. Je moet echter wel kunnen beargumenteren waarom iets goed of fout is. Zo kun je bijvoorbeeld beargumenteren dat de macht van een koning niet legitiem is, omdat erfopvolging niet te maken heeft met steun van de bevolking of individuele kwaliteiten.

Bron: <https://www.ensie.nl/redactie-ensie/legitimiteit>

Bijlage 2: De casussen

Vier casussen om aan groepen leerlingen te geven:

1. Als we kijken naar bijvoorbeeld Tweede Kamerverkiezingen in Nederland zien we altijd een opkomst van rond de 80%. Bij de verkiezingen voor het Europees Parlement ligt die opkomst echter veel lager, tussen de 40% en 50%. Kun je dan wel voldoende van een democratisch verkozen instelling spreken en is deze instelling dan nog wel legitiem?
2. Als we bijvoorbeeld naar een politiek systeem kijken als in de Verenigde Staten (VS), daar is een kiesmannen systeem en dat werkt zo, elke staat heeft een bepaald aantal kiesmannen, de kandidaat die binnen die staat het meeste aantal stemmen heeft gehaald krijgt vervolgens al deze kiesmannen toegewezen. Er is dus geen sprake van evenredige verdeling, dus alle mensen die op de verliezende kandidaat hebben gestemd binnen die staat zien daar niets van terug. Dit maakt het hier ook mogelijk dat één presidentskandidaat meer stemmen krijgt dan de andere (popular vote), en toch de verkiezingen verliest, omdat de andere kandidaat meer kiesmannen heeft gewonnen. Is dit legitiem?
3. Een kiesdrempel betekent dat je om in de kamer te komen een bepaald percentage van de stemmen binnen moet halen. In Nederland kennen we maar een hele lage kiesdrempel, je moet namelijk gewoon 1 zetel halen, dit komt neer op 0,67% van de stemmen. In een land als Turkije geldt echter een kiesdrempel van 10%, een politieke partij die dus 9% van de stemmen ontvangt en daarmee een deel van de bevolking vertegenwoordigt, kan daar niet in de kamer komen. Is dit legitiem?
4. De veiligheidsraad van de Verenigde Naties bestaat uit vijftien lidstaten van de Verenigde Naties. Daaronder bevinden zich vijf permanente leden; China, Frankrijk, Rusland, de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. De andere tien landen worden steeds voor 2 jaar verkozen door Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Deze verkiezingen vinden elk jaar plaats voor 5 plekken in de veiligheidsraad. Verder zijn er nog wel een paar vereisten over uit welke delen van de wereld de 10 roulerende leden moeten komen. Als de veiligheidsraad een besluit wil aannemen moeten er minimaal 9 landen voor dat besluit stemmen, en de 5 permanente leden moeten altijd voor stemmen. Deze landen hebben dus een vetorecht. De vijf permanente leden hebben in de veiligheidsraad dus enorm veel macht, ze kunnen eigenhandig besluiten blokkeren omdat ze over een vetorecht beschikken. Daarnaast zijn ze ook de enige vaste leden in de veiligheidsraad, maar er worden wel beslissingen gemaakt die de hele Verenigde Naties aangaan. Is dit legitiem?

Thema 3:

Internationale politiek en
maatschappij



Visies op globalisering

Auteur: Bas Morshuis

Thema

Dit lesontwerp behandelt het thema globalisering. De leerlingen raken beter bekend met het concept globalisering en kunnen de verschillende dimensies onderscheiden. Daarbij kunnen ze verschillende visies op globalisering onderscheiden en indelen bij de drie grote politieke stromingen. Zo raken ze niet alleen beter bekend met de implicaties van globalisering, maar snappen ze ook hoe er verschillend tegenaan gekeken wordt. Zo zijn de leerlingen beter in staat het maatschappelijk en politiek debat rond globalisering te volgen en hierin te participeren. Het thema van deze les sluit aan bij subdomein E2: 'veranderingsprocessen staatsvorming, centralisatie en globalisering' en bij subdomein E4: 'standpunten van aanhangers van politieke stromingen over vraagstukken die samenhangen met veranderingsprocessen' van maatschappijleer.

Lesdoelstellingen

1. De leerling kan de verschillende dimensies – de politieke, economische, juridische, sociaal-culturele en ecologische dimensie – van globalisering van elkaar onderscheiden.
2. De leerling kan verschillende visies – de confessionele, sociaaldemocratische en liberale visie – op globalisering van elkaar onderscheiden en vergelijken.
3. De leerling kan opvattingen over globalisering attribueren aan politieke stromingen.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor leerlingen uit 5 vwo.

Lesplan

Fase 1: Opening (10 minuten)

De les begint met een korte introductie van het concept globalisering. Aan de leerlingen wordt gevraagd waar zij aan denken bij globalisering en hoe ze het zouden definiëren. De antwoorden van de leerlingen worden besproken en er kort over worden gediscussieerd. Om het begrip verder te verhelderen kan de docent nog enkele voorbeelden geven. Het doel van de opening is om de interesse van de leerlingen te wekken en ze te introduceren in het thema van de les. Ook is het voor de gehanteerde werkvormen van belang dat leerlingen dezelfde definitie in hun hoofd hebben.

Fase 2: Theorie 1 – dimensies van globalisering (10 minuten)

In de tweede fase van deze les worden vijf verschillende dimensies van globalisering uitgelegd, zoals vermeld in de syllabus. Dit zijn de politieke, economische, juridische, sociaal-culturele en ecologische dimensie. De definities worden uitgelegd en de docent noemt per dimensie een kort voorbeeld ter verduidelijking. De docent kan ook aan leerlingen vragen om voorbeelden te geven en deze te behandelen. Hieronder het stukje uitleg dat hoort bij deze fase van de les:

Definitie globalisering: toenemend proces van economische, politieke en culturele integratie op mondiaal niveau (Ensie). Die integratie ziet er zo uit:

- Economisch: denk aan internationale handel.
- Politiek: denk aan internationale organisaties als de EU of de VN.
- Sociaal-cultureel: denk aan Amerikanisering van culturen.
- Ecologisch: denk aan opwarming van de aarde, dit heeft gevolgen voor de hele wereld.
- Juridisch: denk aan het Internationaal Strafhof.

Hierna laat de docent een aantal nieuwsartikelen die te maken hebben met globalisering zien. Per voorbeeld wordt aan leerlingen uit de klas gevraagd bij welke dimensie van globalisering zij het zouden indelen. De antwoorden worden kort behandeld. Het doel van dit onderdeel van de les is om de leerlingen bekend te maken met de vijf verschillende dimensies en ze hier zelf mee te laten nadenken. Dit is ook voor de praktische toepassing later in de les belangrijk. Deze uitleg draagt bij aan het behalen van het eerste leerdoel.

Fase 3: Theorie 2 – visies op globalisering (10 minuten)

In dit lesonderdeel gaat de docent met de leerlingen in op verschillende opvattingen over globalisering. Hierbij wordt gefocust op de drie grote politieke stromingen in Nederland zoals vernoemd in de syllabus: confessionalisme, sociaaldemocratie en liberalisme. De docent legt de drie stromingen nog kort uit en zet daarbij per stroming een aantal kernpunten op het bord. Er worden hier algemene punten van de stromingen gegeven en punten die betrekking hebben op globalisering, zoals aangegeven in de syllabus. Deze zijn als volgt:

Liberalisme

- Vrijhandel tussen staten/vertrouwen in marktmechanisme
- Eigendom en ondernemerschap bevorderen
- Internationale effectief middel om vrijheid, veiligheid en welvaart te bevorderen
- Minder behoefte aan internationale regelgeving om negatieve gevolgen globalisering te bestrijden

Sociaaldemocratie

- Sterke economie en markt begrensd door kaders als sociale rechtvaardigheid en ecologische duurzaamheid.
- Negatieve gevolgen globaliseren wel bestrijden met internationale regelgeving
- Internationaal inzetten tegen armoede, discriminatie en schending van mensenrechten.
- Mondiale economie moet onrecht en ongelijkheid verkleinen in plaats van vergroten

Confessionalisme/christendemocratie

- Belang lokale gemeenschap
- Lokale gemeenschap niet prijsgeven als gevolg van globalisering
- Zorg voor aarde
- Behoud eigen cultuur

Om de verschillende stromingen helderder en bekender te maken, geeft de docent voorbeelden van Nederlandse politieke partijen per stroming. Zo kunnen bijvoorbeeld de PvdA, het CDA en de VVD als voorbeeld worden genomen. Leerlingen hebben hierbij een beter beeld dan bij de losse begrippen.

Het doel van dit lesonderdeel is het uitleggen van de onderscheiding van de drie stromingen en hierbij de link leggen naar globalisering. De leerlingen moeten na de uitleg in staat zijn om de visies op globalisering te begrijpen aan de hand van de verschillende stromingen. Zo zijn ze in staat om de stof in een praktische werkvorm toe te passen. Deze fase van de les draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

Fase 4: Praktische toepassing (10 minuten)

Aan de hand van casussen zullen de leerlingen in groepjes hun kennis van zowel de verschillende dimensies van globalisering als de verschillende visies op globalisering toepassen. De klas wordt in 5 groepjes opgedeeld. Elk van deze groepjes krijgt een casus en krijgt 5 minuten om tot een antwoord te komen.

De casussen zijn uitspraken van politici of standpunten uit partijprogramma's, die betrekking hebben op globalisering. De leerlingen moeten twee vragen beantwoorden:

1. Bij welke van de vijf dimensies van globalisering vind je deze casus het best passen?
2. Bij welke politieke stroming denk je dat deze uitspraak hoort?

De dimensies zijn breed te interpreteren, dus als het antwoord daarop beargumenteerd kan worden is het goed. De docent vraagt verder de leerlingen om het verband te leggen tussen de kernpunten van de politieke stromingen en het standpunt dat ze hebben gekregen. Deze zijn te vinden in bijlage 1. Elk groepje vormt een antwoord en dit wordt klassikaal besproken. Dit is onderdeel van de afsluiting. Het doel van de praktische toepassing is om leerlingen te leren denken met de uitgelegde theorie. Ook komen hiermee de twee verschillende onderdelen van de theorie bij elkaar, waardoor de les goed kan worden afgesloten. Deze fase draagt bij aan het behalen van alle drie de leerdoelen.

Fase 5: Afsluiting (10 minuten)

In de afsluiting worden de resultaten van de praktische toepassing behandeld. Elk groepje geeft aan bij welke dimensie ze hun casus vinden passen en bij welke stroming het standpunt hoort. De nadruk ligt hier op de politieke stroming die ze hebben gekozen. De leerlingen moeten kunnen beargumenteren waarom ze voor die hebben gekozen door de link te leggen aan de kernpunten die op het bord zijn gezet. De docent vraagt bij antwoorden of er leerlingen zijn die iets anders denken en kan aan de hand daarvan eventueel een discussie vormen. Daarna geeft de docent aan waar de bronnen vandaan komen. Als de antwoorden van de leerlingen niet bij de juiste stroming horen, kan nog worden uitgelegd waarom het bij een andere stroming hoort of kan daar een discussie over worden gevoerd.

Het doel van de afsluiting is om alle opgedane kennis van de les samen te laten komen. Door de afsluiting van de praktische toepassing wordt meteen een samenvatting gegeven van de theorie die in de les behandeld is. De docent kan aan de hand van de afsluiting inschatten in hoeverre de leerdoelen zijn behaald.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen/ bronnen	Leerling- activiteiten	Docent- activiteiten
Opening <i>10 minuten</i>			Vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen en de antwoorden bespreken
Theorie 1 <i>10 minuten</i>	De leerling kan na het volgen van de les de verschillende dimensies van globalisering onderscheiden	Het bord, nieuwsartikelen	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, eventueel aantekeningen maken	Uitleg geven, voorbeelden geven die de uitleg ondersteunen, nieuwsartikelen laten zien, vragen stellen
Theorie 2 <i>10 minuten</i>	De leerling kan na het volgen van de les verschillende visies op globalisering onderscheiden en vergelijken	De syllabus, het bord	Luisteren, eventueel aantekeningen maken	Uitleg geven, voorbeelden geven die de uitleg ondersteunen
Toepassing <i>10 minuten</i>	Alle drie de leerdoelen	De casussen, het bord	De vragen die bij de casus horen beantwoorden, hun antwoorden klassikaal bespreken	De opdracht uitleggen, groepjes maken, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht, de antwoorden klassikaal bespreken
Afsluiting <i>10 minuten</i>		Het bord	Actieve houding tijdens de bespreking en discussie	De bespreking en discussie leiden

Bijlage 1: De casussen

1. De coronacrisis maakt pijnlijk duidelijk dat armoede een immens probleem blijft. Vooral de allerarmste landen en groepen zijn slachtoffer van een gebrek aan beschikbaarheid en kwaliteit van publieke voorzieningen die beschermen tegen het virus en de gevolgen ervan. Landen helpen deze trend te keren, is een belangrijke opdracht van een modern ontwikkelingsbeleid. Daarbij hoort ook een grotere erkenning van de onderlinge afhankelijkheid van Zuid en Noord en prioriteit voor de allerarmsten in de meest fragiele staten. De zogenaamd ontwikkelde landen worden evenzeer getroffen door klimaatverandering, Covid-19 of door de consequenties van nieuwe mondiale waarde-ketens. Handelspolitiek – tegenwoordig direct gekoppeld aan ontwikkeling – mag niet alleen geënt zijn op eigen voordeel maar draagt bij aan de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDGs). (PvdA, sociaaldemocratie)
2. Vrijhandelsverdragen zorgen voor welvaart, vrede en vrijheid. Nederlandse ondernemers hebben er baat bij dat zij ook in het buitenland zonder hindernissen zaken kunnen doen. Daarom sluit Nederland al sinds jaar en dag vrijhandelsverdragen. Wij hebben dat soort verdragen momenteel met bijna 100 landen. Het is een goede zaak dat ook de Europese Unie zich inzet voor vrije handel. Wij zijn daarom blij met de vele vrijhandelsverdragen die de EU sluit, van Canada tot Japan. Een soortgelijk verdrag met de Verenigde Staten juichen wij ook toe. (VVD, liberalisme)
3. Veiligheid van burgers, mensenrechten en armoedebestrijding moeten centraal staan in het buitenlandbeleid. Economische belangen mogen nooit voorrang krijgen op overwegingen van vrede, veiligheid en rechtvaardigheid. (GroenLinks, sociaaldemocratie)
4. De zorgen van mensen in het land gaan volgens ons over verruwing in de samenleving, over immigratie en integratie, over onze identiteit in een veranderende wereld, denk bijvoorbeeld ook aan de invloed van Ankara op onze democratie. Maar ze gaan ook over werkzekerheid, veiligheid, menswaardige zorg, over bescherming in tijden van globalisering. (Sybrand Buma, CDA, confessionalisme/christendemocratie)
5. Wij zijn ervan overtuigd dat Nederland met een open blik naar de wereld moet kijken. As relatief klein land met een open economie en een open samenleving, zijn we in hoge mate afhankelijk van ontwikkelingen in de wereld. Wij staan voor de rijke traditie van internationale samenwerking en de wereldse blik die zo goed bij ons handelsland past. (D66, liberalisme)



Migratie: een beladen onderwerp in Nederland

Auteurs: Maud Rots, Ella Veenstra, Guus van der Ven

Thema

Het onderwerp van deze les is het migratievraagstuk en hoe dit vraagstuk de Nederlandse politiek verdeelt. Het onderwerp richt zich dus op de wijze waarop een internationaal vraagstuk (migratie) zich manifesteert in de Nederlandse samenleving (en vooral de politiek). Dit onderwerp raakt het thema van pluriforme samenleving (Domein E). Met name subdomein E3 waarbij de leerling “de standpunten van politieke partijen met betrekking tot vluchtelingen en migranten vergelijken en becommentariëren”. Het thema heeft ook betrekking op Domein A van het programma maatschappijleer en met name subdomein A1 (informatievaardigheden) en Domein A of subdomein A1 van maatschappijwetenschappen. De leerlingen maken kennis met de migrantenproblematiek in het algemeen en de standpunten van politieke partijen in Nederland.

Lesdoelstellingen

In deze les staan vier leerdoelen centraal:

1. De leerling kan informatie uit een filmpje verwerken en vragen hierover beantwoorden.
2. De leerling kan het verschil tussen migranten, asielzoekers en vluchtelingen benoemen.
3. De leerling kan standpunten van politieke partijen met betrekking tot vluchtelingen vergelijken en bediscussiëren.
4. De leerling kan zich verplaatsen in een mening waar hij of zij zelf niet achter staat.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor havo 4 klassen maatschappijleer.

Lesplan

Fase 1: Introductie in het onderwerp vluchtelingencrisis (10 minuten)

De docent opent de les en laat een YouTube filmpje zien van NOS op 3 over de migratiecrisis¹ (tot 02:24 en vanaf 8:10 tot 10:00). Bij dit filmpje horen vragen die de leerlingen motiveren en laten nadenken over het onderwerp van de les. De docent deelt het antwoordblad uit dat hoort bij de vragen (zie bijlage 1) en de leerlingen gaan eerst zelf aan de slag. Daarna bespreken ze hun antwoorden met elkaar en uiteindelijk wordt alles klassikaal besproken. Deze fase van de les draagt bij aan het eerste leerdoel.

Fase 2: Uitleg definitie en verschil vluchtelingen, migranten en asielzoekers (5 minuten)

In bijlage 2 staan de definities van de concepten vluchteling, migrant en asielzoeker. De docent legt de drie definities uit en vraagt vervolgens of de leerlingen verschillen tussen deze drie kunnen benoemen. De leerlingen denken hier zelfstandig over na, overleggen vervolgens met de buurman en daarna wordt het klassikaal besproken. De docent wijst één of twee leerlingen aan die hun gevonden verschillen met de klas delen. Deze fase draagt bij aan het behalen van het tweede leerdoel.

Fase 3: Werkvorm vluchtelingen: discussie politieke partijen (30 minuten)

In deze fase gaan de leerlingen discussiëren aan de hand van standpunten van politieke partijen wat betreft migratie. De klas wordt in twee kampen verdeeld, waarbij de één GroenLinks voorstelt en de ander de PVV. De leerlingen krijgen vervolgens 10 minuten om zich in te lezen in de politieke partijen, met behulp van bijvoorbeeld partijprogramma's van de partijen die de leerlingen zelf opzoeken. Leerlingen worden zo 'expert' op het gebied van de migratiestandpunten van de partijen.

Na de voorbereiding beschrijft de docent de casus:

Op Lesbos is een groot vluchtelingenkamp afgebrand, Moria, waardoor duizenden vluchtelingen (opnieuw) hun onderdak zijn kwijtgeraakt, waaronder veel kwetsbare groepen zoals kinderen. Hiernaast grijpt het coronavirus onder de bewoners van Moria ook nog om zich heen.

Vervolgens presenteert de docent de stelling waarover de leerlingen moet discussiëren vanuit het perspectief van de partij waarin ze zich hebben verdiept:

'Nederland moet vluchtelingen uit Moria opnemen.'

De docent leidt de discussie, die ongeveer 15 minuten in beslag zal nemen. Zodra de discussie stilvalt of vastloopt kan de docent nieuwe verwante stellingen presenteren of vragen stellen aan de groep, zoals of het uitmaakt waar de vluchtelingen vandaan komen. Na de discussie volgt een reflectie van ongeveer 5 minuten. Deze fase draagt bij aan het derde en vierde leerdoel.

Fase 4: Evaluatie en afsluiting (5 minuten)

In deze afsluitende fase wijst de docent leerlingen aan en stelt hij of zij vragen om te kijken of de leerdoelen behaald zijn. Vragen die de docent kan stellen zijn bijvoorbeeld: 'Wat is het verschil tussen migranten en vluchtelingen?' of de docent vraagt aan de ene groep wat de standpunten van de andere groep precies waren.

¹ <https://youtu.be/B0rDhw847Bg>

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie 10 minuten	De leerling kan informatie uit een filmpje verwerken en vragen hierover beantwoorden	Het bord, YouTube filmpje, antwoordblad (bijlage 1)	De vragen beantwoorden, meedoen met de bespreking	Filmpje opzetten, antwoordblad uitdelen, de goede antwoorden bespreken
Uitleg 5 minuten	De leerling kan het verschil tussen migranten, asielzoekers en vluchtelingen benoemen	De definities (bijlage 2), het bord	Nadenken over de verschillen	Uitleg geven, leerlingen aanwijzen tijdens de bespreking
Discussie 30 minuten	De leerling kan standpunten van politieke partijen met betrekking tot vluchtelingen vergelijken en bediscussiëren De leerling kan zich verplaatsen in een mening waar hij of zij niet zelf achterstaat	Informatie over de standpunten van de partij (partijprogramma's, websites van de partijen)	Zelf informatie opzoeken over hun partij, meedoen in de discussie	De klas opdelen in tweeën, de casus uitleggen, de discussie leiden
Evaluatie en afsluiting 5 minuten			Vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen aan willekeurige leerlingen

De leerling kan zich verplaatsen in een mening waar hij of zij niet zelf achter staat.

Bijlage 1: Antwoordblad kijkvragen

Vraag 1: Op welke plaatsen in Europa komen migranten aan?

Vraag 2: Waarom komen migranten naar Europa?

Vraag 3: Wat is het verschil tussen nu en de migratiecrisis van 2015?

Vraag 4: Waar komen de migranten vandaan?

Vraag 5: Waarom is de oversteek naar Europa tegenwoordig dodelijker?

Vraag 6: Willen migranten graag naar bepaalde landen in Europa of maakt het hen niks uit?

Bijlage 2: Verschil tussen migrant, asielzoeker en vluchteling

Wanneer ben je een vluchteling?

Een vluchteling is een persoon die gedwongen zijn of haar land is ontvlucht vanwege oorlog, geweld of vervolging, in veel gevallen plotseling en zonder voorafgaande waarschuwing. Zij kunnen niet naar huis terugkeren totdat de omstandigheden in het land van herkomst veilig zijn. Redenen voor vervolging kunnen godsdienst, politieke overtuiging, seksuele voorkeur of het behoren tot een bepaald etnische groep zijn. Een officiële instantie zoals de overheid of de vluchtelingenorganisatie van de Verenigde Naties bepaalt of een persoon die internationale bescherming zoekt een vluchteling is volgens de definitie van het Vluchtelingenverdrag. Zij die de vluchtelingenstatus krijgen worden beschermd door internationale verdragen en overeenkomsten. Vluchtelingen in Nederland krijgen de kans om wetmatig permanente inwoners en uiteindelijk burgers te worden.

Wanneer ben je aan asielzoeker?

Een asielzoeker is iemand op de vlucht die internationale bescherming zoekt, maar wiens beroep op vluchtelingenstatus nog niet bepaald is. Een asielzoeker kan alleen bescherming aanvragen in het land van aankomst, wat betekent dat zij een grens moeten oversteken om asiel aan te kunnen vragen. Vervolgens moet men in staat zijn om te bewijzen dat ze voldoen aan de criteria om beschermd te worden als vluchteling. Soms worden mensen die arriveren aan een grens afgeschilderd als 'illegale' vluchtelingen of migranten, maar in werkelijkheid is het oversteken van een internationale grens om asiel aan te vragen niet illegaal, en zou volgens internationale afspraken iedere asielaanvraag op zijn minst gehoord moeten worden middels een asielprocedure. In Nederland beslist de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) of een asielzoeker wordt erkend als vluchteling. Asielzoekers die als vluchteling worden erkend krijgen de 'vluchtelingenstatus'; zij worden in Nederland ook wel statushouders of vergunninghouders genoemd.

Wanneer ben je migrant?

Migratie is een brede term voor verhuizen van plek naar plek binnen of buiten landsgrenzen, bijvoorbeeld vanwege (seizoensgebonden) werk, opleiding of trouwen met een (buitenlandse) partner. De meeste migranten worden niet gedwongen hun thuisland te verlaten, maar vertrekken uit hoop en op zoek naar betere kansen. Zij zijn vrij om terug te keren naar huis wanneer ze willen. Veruit de meeste migratie verloopt via reguliere routes met geldige reisdocumenten en studenten- en werkvisa. Soms worden mensen die een grens oversteken onterecht als migrant bestempeld terwijl ze in feite asielzoekers zijn: zij leven met gegronde angst voor vervolging als ze naar huis terug zouden keren.

Bron: Stichting Vluchteling

<https://www.vluchteling.nl/nieuws/2018/7/vluchtelingen%2C-asielzoekers%2C-migranten%3A-wat-is-het-verschil>



EU-instellingen en besluitvorming

Auteur: Jelle Sietsma

Thema

De syllabus voor maatschappijwetenschappen verwacht dat leerlingen kennis hebben van de vier belangrijkste EU-instellingen. In deze les worden de vier belangrijkste EU-instellingen besproken: de Europese Raad, de Raad van de Europese Unie, de Europese Commissie en het Europees Parlement. We kijken binnen deze les naar de rol van de verschillende instellingen in het besluitvormingsproces van de Europese Unie (EU). Deze les is een geschikte les om te geven voorafgaand aan de les '*Hoe pas je legitimiteit toe op de wereld om je heen?*' die ook aanwezig is in deze bundel. De les zou eveneens goed kunnen passen aan het begin van een lessenreeks over internationale samenwerking. In de les krijgen de leerlingen in acht groepen één van de vier EU-instellingen toegewezen om informatie over te verzamelen – elke instelling wordt dus door twee groepen onderzocht.

Lesdoelstellingen

Het doel van deze les is dat leerlingen een beter inzicht krijgen in de werking van de EU. Daarvoor hebben de leerlingen kennis nodig over de belangrijkste EU-instellingen. Ze moeten weten wat de samenstelling van deze instellingen zijn, de taken van de instelling en waar de instelling zit in de besluitvormingsprocedure van de EU. De leerling zal ook getoetst worden op de vaardigheid om voor de klas een samenvatting te kunnen geven over de instelling waar de leerling expertise over heeft opgedaan.

Deze elementen zijn opgenomen in de volgende drie leerdoelen:

1. De leerling kan de samenstelling, taken en macht van de vier belangrijkste EU-instellingen uitleggen.
2. De leerling kan de samenstelling, taken en macht van de aan hem/haar toebedeelde EU-instelling samenvatten en overdragen aan de medeleerlingen.
3. De leerling kan de besluitvormingsprocedure van de EU beschrijven.

Doelgroep

De les is ontwikkeld voor een vwo 6 maatschappijwetenschappen klas.

Lesplan

Fase 1: Opening (5 minuten)

De docent begint de les door te vertellen dat de les zal gaan over de vier belangrijkste EU-instellingen: de Europese Raad, de Raad van de Europese Unie, de Europese Commissie en het Europees Parlement. Vervolgens licht de docent toe dat na het bespreken van de verschillende EU-instellingen los van elkaar, er gekeken wordt naar het complete plaatje van de besluitvorming binnen de EU en de rol van deze instellingen.

De docent vertelt dan aan de klas dat de leerlingen in groepjes gaan werken en dat elk groepje informatie moet gaan verzamelen over één specifieke EU-instelling. De docent geeft expliciet aan welke informatie verzameld moet worden en wat er met deze informatie moet gebeuren. Van elk groepje wordt verwacht dat ze

van één instelling uitzoeken wat de samenstelling is van de instelling, hoe deze wordt verkozen, wat de belangrijkste taken van de instelling zijn en wat de macht van deze instelling is binnen het besluitvormingsproces (m.a.w.: waar deze instelling zich bevindt binnen het besluitvormingsproces). Vervolgens vatten de leerlingen deze informatie samen en moet per groepje één van de leerlingen de gevonden informatie presenteren aan de rest van de klas in ongeveer vijf minuten. De leerlingen krijgen hier vijftien minuten voor. Nadat de opdracht is uitgelegd kan de klas verdeeld worden in acht groepjes.

Fase 2: Verzamelen van informatie (15 minuten)

In dit deel van de les doen de leerlingen in groepjes onderzoek naar de toegewezen EU-instellingen, volgens de expertmethode. De leerlingen worden expert op een bepaald gebied van de lesstof en moeten dit vervolgens samenvatten en overbrengen aan medeleerlingen. De docent loopt door de klas en gaat bij alle groepjes langs om te kijken of de leerlingen goed bezig zijn of om ze eventueel de goede richting op te sturen. Als de leerlingen klaar zijn wordt de aandacht weer klassikaal gevestigd. Deze fase draagt bij aan het behalen van alle leerdoelen.

Fase 3: Presenteren van de gevonden informatie (20 minuten)

Voordat de leerlingen gaan presenteren geeft de docent alvast een huiswerkopdracht voor de komende week op: aan de leerlingen wordt gevraagd om een samenvatting van de vier instellingen en het besluitvormingsproces in te leveren in de eerstvolgende les. De docent benadrukt daarom ook dat het belangrijk is om tijdens de presentaties goed op te letten en aantekeningen te maken. De docent vraagt nu over één van de instellingen aan één van de twee groepjes om iemand naar voren te sturen en een samenvatting te geven van de gevonden informatie. Vervolgens vraagt de docent aan de andere groep die dezelfde instelling had of deze groep nog aanvullingen of opmerkingen heeft. Andere leerlingen krijgen hier de gelegenheid om vragen te stellen. Als de interactie tussen de twee expertgroepjes niet echt van de grond komt, kan de docent zelf bijspringen om aan te vullen of vragen te beantwoorden. Dit proces

wordt vervolgens herhaald tot alle vier de EU-instellingen aan bod zijn gekomen.

Dit onderdeel van de les draagt evenals het vorige onderdeel bij aan het behalen van alle drie de leerdoelen.

Fase 4: Afsluiting (10 minuten)

De docent gaat in deze fase met de klas het globale besluitvormingsproces van de EU in kaart brengen. De Europese Raad, de Europese Commissie, de Raad van de Europese Unie en het

Europees Parlement komen langs. Dit proces wordt doorlopen samen met de leerlingen: de inbreng van de leerlingen kan bijvoorbeeld op het bord geschreven worden. Uiteindelijk zal met wat sturing van de docent een duidelijk overzicht van het besluitvormingsproces ontstaan. De docent kan door vragen stellen peilen of de informatie is blijven hangen bij de leerlingen. De docent herinnert de leerlingen aan het einde van de les nogmaals aan de huiswerkopdracht.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening en uitleg 5 minuten			Luisteren	De opdracht uitleggen
Verzamelen van informatie 15 minuten	Alle leerdoelen	Lesboek, eventueel computers of boeken uit de mediatheek	Informatie opzoeken	De klas opdelen in groepen, leerlingen ondersteunen tijdens de opdracht
Presenteren van informatie 20 minuten	Alle leerdoelen		De gevonden informatie presenteren aan de klas, luisteren naar andere groepjes	Interactie tussen de expertgroepjes bevorderen, het huiswerk opgeven
Afsluiting 10 minuten		Het bord	Actief meedoen, vragen beantwoorden	De inbreng van leerlingen op het bord schrijven, uitleg geven, vragen stellen



De Europese Raad

Auteur: Joselien Hagenbeek

Thema

In deze les zal de besluitvorming in de Europese Unie centraal staan, specifiek die van de Europese Raad. Het belangrijkste doel van deze les is niet puur kennisoverdracht, maar voornamelijk om inzicht te geven in de zaken waar zoal over besloten wordt en hoe dit eraan toe gaat. Daarnaast komt aan bod welke actoren er een rol spelen. Het overgrote deel van deze les zal besteed worden aan een simulatie van de Europese Raad. Voor deze simulatie is inspiratie opgedaan uit lesmateriaal opgesteld door de Europese Unie zelf voor een rollenspel (https://ec.europa.eu/netherlands/services/chocolate-workshop_nl). Deze les past binnen het politiek-juridische domein, specifiek binnen het thema van de parlementaire democratie. Ingaande op de kernconcepten van maatschappijwetenschappen komen de politicologische naar voren, namelijk: Macht/gezag en Conflict/samenwerking die allebei vallen onder het hoofdconcept Verhouding. Daarnaast komt ook het hoofdconcept Binding aan de orde en het kernconcept Politieke Instituties dat hierbij hoort. Deze les zou kunnen passen binnen een lessenreeks over de Europese Unie en al haar organen.

Lesdoelstellingen

De concepten die in die in deze les centraal staan zijn; Europese Unie, Europese Raad, lidstaten, vertegenwoordiging, besluitvorming en vergadering.

Hierbij past een tweetal leerdoelen:

1. De leerling kan benoemen hoe de besluitvorming in de Europese Raad tot stand komt.
2. De leerling kan belangen van verschillende lidstaten herkennen in een specifieke casus en aan de hand hiervan een mogelijke oplossing ontwerpen voor een probleem dat zich afspeelt binnen de Europese Raad.

Doelgroep

Deze les is ontworpen voor 6 vwo klassen maatschappijwetenschappen.

Lesplan

Fase 1: Introductie en uitleg over de Europese Unie/Europese Raad (7 minuten)

De docent opent de les met wat de leerdoelen zijn en hoe de les eruit gaat zien. Daarna zal de docent kort uitleg geven over wat de Europese Unie inhoudt. Er wordt vanuit gegaan dat de leerlingen al enige voorkennis hebben, dus deze uitleg kan beperkt blijven en dient meer als een opfrisser. Daarna zal er kort ingegaan worden op wat de Europese Raad is en wat deze doet. Er zal verteld worden wie erin zitten, voorbeelden van waarover besloten wordt en dat er met consensus beslist wordt. In deze fase is enkel de docent aan het woord, de leerlingen luisteren. Deze fase sluit aan bij het eerste leerdoel.

Fase 2: Uitleg over de simulatie (3 minuten)

In deze korte fase legt de docent de casus uit, welke rollen er zijn en hoe de simulatie wordt vormgegeven. Mochten leerlingen het opdrachtblad zijn vergeten, zijn er nog een paar extra beschikbaar.

Fase 3: Uitvoeren van de simulatie (30 minuten)

De casus die is gekozen gaat over een Europees minimumloon. De klas wordt verdeeld in groepjes van 3. Binnen deze groepjes vertegen-

woordigt één van de drie haar groepje tijdens de vergadering. Het groepje van de Europese Commissie krijgt 4 leden, omdat die rol iets ingewikkelder is. De rollen die er zijn bestaan uit de Europese Commissie, Nederland, Italië, Zweden, Tsjechië en Kroatië. Bijlage 1 en 2 betreft de werkbladen met verdere uitleg over de casus en actoren. De rol van voorzitter zal bekleed worden door de docent. Zo is er zekerheid dat de vergadering goed verloopt.

De simulatie is onderverdeeld in verschillende fases:

1. Toelichting Europese Commissie en voorlopige stemming (+/- 8 minuten)

De vergadering wordt geopend door de voorzitter en vervolgens krijgt elke partij het woord. Als eerste zal de Europese Commissie kort uitleggen waarover gestemd zal worden en waarom zij vinden dat het wetsvoorstel aangenomen moet worden. Daarna zullen de lidstaten bekend maken of zij voor of tegen stemmen en dit met 2 of 3 zinnen toelichten. Ondertussen wordt de stand van de stemmingen door een van de leerlingen die niet aan het woord is in de vergadering bijgehouden op het bord.

2. Schorsing (+/- 15 minuten)

De voorzitter schorst de vergadering. De leerlingen mogen nu vrij rondlopen om in debat te gaan met andere lidstaten of de Europese Commissie om elkaar zo te overtuigen van elkaars standpunten. De Europese Commissie kan eventueel het wetsvoorstel wijzigen. Ondertussen loopt de docent rond om waar nodig vragen te beantwoorden, te ondersteunen of te aan te sporen mee te doen. Twee minuten voordat de vergadering opnieuw hervat wordt herinnert de docent de leerlingen eraan dat de tijd bijna om is en dat zij weer als groepje bij elkaar moeten gaan zitten om te beslissen wat ze gaan stemmen/wijzigen.

Binnen de Europese Unie zijn grote verschillen in de lonen die mensen verdienen.

3. Hervatting en definitieve stemming
(+/- 8 minuten)

De voorzitter heropent de vergadering. De Europese Commissie legt eventuele wijzigingen kort uit. De lidstaten maken hun stem bekend en lichten kort toe waarom zij deze keuze hebben gemaakt. Ondertussen houdt dezelfde leerling de stemmen weer bij op het bord. De voorzitter concludeert of het wetsvoorstel het heeft gehaald of niet. De voorzitter sluit de vergadering

Deze fase van de les draagt bij aan beide leerdoelen.

Fase 4: Evaluatie (10 minuten)

In deze fase stelt de docent vragen zoals hoe de leerlingen het vonden gaan, waarom ze denken dat het wetsvoorstel juist wel of niet is aangenomen en wat voor een rol nationale belangen spelen binnen de Europese Unie. Daarnaast kunnen de leerlingen eventueel zelf nog wat inbrengen. In deze fase kan de docent concluderen of de beoogde lesdoelen zijn behaald, door het zelf in te schatten of te vragen aan de leerlingen mocht daar nog tijd voor over zijn.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Introductie en uitleg 7 minuten			Luisteren, evt. aantekeningen maken	De leerdoelen bespreken, uitleg geven over de Europese Unie en Europese Raad
Uitleg over de simulatie 3 minuten		Uitleg van de casus en de simulatie (bijlage 1)	Luisteren, eventueel vragen stellen	Uitleg geven over de simulatie
Uitvoering simulatie 30 minuten	De leerling kan benoemen hoe de besluitvorming in de Europese Raad tot stand komt De leerling kan belangen van verschillende lidstaten herkennen in een specifieke casus en aan de hand hiervan een mogelijke oplossing ontwerpen voor een probleem dat zich afspeelt binnen de Europese Raad	Uitleg casus (bijlage 1) en informatie over de landen (bijlage 2)	In groepjes van 3 of 4 hun land vertegenwoordigen in de simulatie, met elkaar overleggen	Voorzitter zijn van de simulatie
Evaluatie 10 minuten			Luisteren, vragen van de docent beantwoorden	De simulatie bespreken, de les afsluiten

Bijlage 1: Beschrijving van de casus

Beschrijving casus

Binnen de Europese Unie bestaan er grote verschillen in de lonen die mensen verdienen. Dit zorgt ook voor grote verschillen in welvaart tussen de lidstaten. Daarnaast begint arbeidsmigratie een steeds groter probleem te worden. Veelal mensen uit Oost-Europa trekken naar West-Europese landen om hier voor een hoger uurloon te werken. Dit brengt helaas wel veel slechte arbeidsomstandigheden met zich mee. Hierom wil de Europese Commissie wetgeving maken waarin wordt vastgesteld dat er in de hele Europese Unie hetzelfde minimumloon geldt, namelijk 14 euro.

De simulatie

Tijdens de les zullen jullie een simulatie gaan doen van een vergadering van de Europese Raad. Hierin zitten de vertegenwoordigers van lidstaten. Tijdens deze raad zal de Europese Commissie een wetsvoorstel indienen over een Europees minimumloon. Jullie worden ingedeeld in groepjes, er zijn 6 groepjes een lidstaat en 1 de Europese Commissie.

De simulatie ziet er als volgt uit:

1. De Europese Commissie zal kort uitleggen wat de nieuwe wet inhoudt. Vervolgens lichten de lidstaten kort toe waarom zijn voor of tegen zijn.
 2. De vergadering zal tijdelijk geschorst worden. Hier is het tijd om te onderhandelen. Welke aanpassingen aan de wet moeten er bijvoorbeeld gedaan worden om deze acceptabel te maken voor jouw lidstaat? De Europese Commissie mag de wet immers wijzigen
 1. De vergadering wordt weer geopend en de Commissie zal toelichten welke eventuele wijzigingen er aan de wet zijn gemaakt. Vervolgens lichten de lidstaten weer toe of zij voor of tegen stemmen
- Uiteindelijk zal het wetsvoorstel dus wel of niet worden aangenomen. Tijdens de vergadering is één persoon uit jouw groepje de vertegenwoordiger, die spreekt dus tijdens de vergadering.

Bijlage 2: Informatie over de verschillende actoren

1. De Europese Commissie

Deze wetgeving komt van de Europese Commissie dus jullie zijn **voor**. Jullie vinden dat iedere burger van de Europese Unie moet werken voor een fatsoenlijke beloning.

Tips voor aanpassingen aan de wet voor tijdens de schorsing: Natuurlijk gaat niet iedereen direct akkoord met deze wet, daarom moeten jullie waarschijnlijk aanpassingen gaan. Luister aandachtig naar de standpunten van de lidstaten en maak hieruit op wat zij graag willen zien. Bedenk ook dat natuurlijk niet elk land hetzelfde geld ter beschikking heeft om een hoog minimumloon in te voeren.

2. Nederland

Nederland is **voor** het wetsvoorstel. Wel staan jullie open voor wijzigingen maar die moeten zeer minimaal zijn. Jullie zijn er sterk van overtuigd dat elk land niet altijd alles kan krijgen wat zij wil.

3. Italië

Italië is **voor** de wetswijziging. Jullie zijn ervan overtuigd dat werk een eerlijke beloning moet verdienen. Wel staan jullie ervoor open om het minimumloon te koppelen aan het BNP (bruto nationaal product) van een land.

4. Zweden

Zweden is **voor** het wetsvoorstel. Eigenlijk willen jullie ook helemaal geen wijzigingen. De overtuiging dat arbeid een eerlijk loon verdiend is leidend in jullie standpunt.

5. Tsjechië

Tsjechië is **tegen** het wetsvoorstel. Jullie weerstand is groot, de Europese Unie heeft helemaal niks te zeggen over de lonen die in jouw land betaald worden, dat is jullie eigen zaak. De Commissie moet wel met een heel goed voorstel komen, willen jullie akkoord gaan.

6. Kroatië

Kroatië is **tegen** het wetsvoorstel. In principe hebben jullie niks tegen een minimumloon, het is alleen de vraag of jullie het kunnen betalen. Met een goede wijziging zijn jullie bereid akkoord te gaan.



De verschillende ismes binnen de internationale betrekkingen

Auteur: Rik van Doremalen

Thema

Dit lesontwerp pakt als uitgangspunt de internationale verhoudingen tussen nationale staten. De leerlingen zullen kennismaken met de verschillende theorieën die de verhoudingen verklaren tussen verschillende nationale staten. In de maatschappijwetenschappen syllabus worden vijf theorieën uiteengezet die de internationale verhoudingen tussen nationale staten verklaren. In dit lesontwerp zullen alle theorieën aan bod komen: het realisme, marxisme, liberalisme, sociaal-constructivisme en politiek psychologisme. Dit lesontwerp is ontworpen met het idee alle theorieën in één les te behandelen, maar de docent zou de theorieën ook kunnen verdelen over twee lessen. Dit biedt ruimte voor bijvoorbeeld een grotere opdracht. Gedurende de les maken de leerlingen kennis met de theorieën die zij vervolgens in een opdracht zullen toepassen. Aan het begin van de les brengt de docent de theorieën aan bod door te vragen op welke manieren landen contact met elkaar hebben. Hierin heeft de docent de mogelijkheid om licht te sturen door te vragen naar voordelige (handel) en nadelige (oorlog) interactie tussen staten. Op deze wijze kan de docent ook de voorkennis van de leerlingen toetsen. Vervolgens zal de docent aan de slag gaan met het uitleggen van de theorieën en gaandeweg kan er getoetst worden of de nieuwe kennis is blijven hangen.

Lesdoelstellingen

Voor deze les zijn drie leerdoelen opgesteld:

1. De leerling kan de verschillende aangeboden theorieën die verklaren hoe staten met elkaar omgaan, uitleggen en van elkaar onderscheiden.
2. De leerling kan de onderlinge verhoudingen van staten op internationaal gebied analyseren met oog op de verschillende aangeboden theorieën.
3. De leerling kan de onderlinge verhoudingen van staten op internationaal gebied verklaren aan de hand van de verschillende aangeboden theorieën.

Doelgroep

De les is ontworpen voor een 6 vwo klas, maar zou ook aan een 5 vwo klas gegeven kunnen worden als de stof verdeeld wordt over twee lessen.

Lesplan

Fase 1: Opening (5 minuten)

Aan het begin van de les zal de docent de voorkennis van de leerlingen toetsen aan de hand van een korte vraag. Een goede introductievraag kan bijvoorbeeld zijn: 'Op welke manieren hebben staten contact met elkaar?'. De docent probeert verschillende leerlingen aan het woord te laten. Als de leerlingen niet direct een antwoord weten, kan de docent voorbeelden geven (zoals 'handel') om de leerlingen te helpen. De docent probeert hier de voordelige en nadelige contacten tussen staten al in kaart te brengen, aan de hand van specifieke voorbeelden die passen bij de inbreng van de leerlingen. Aan het eind van de opening laat de docent de leerdoelen zien, zodat de leerlingen weten wat er van ze verwacht wordt.

Fase 2: Theorie behandelen (25 minuten)

In dit deel van de les worden vijf theorieën behandeld die internationale verhoudingen kunnen verklaren. In bijlage 1 staat een samenvatting van de theorieën. In de syllabus worden de theorieën eveneens uitgebreid behandeld – zie bijlage 2. Bijlage 2 dient als leidraad gezien te worden, omdat dit examenstof is. Bijlage 1 is

slechts ondersteunend bedoeld, maar zou eventueel als duidelijk overzicht van de theorieën uitgedeeld kunnen worden aan de leerlingen na de les. Dit kan verder aangevuld worden door voorbeelden uit het eerste deel van de les of vanuit de gekozen casus. Na het aankaarten van de vijf theorieën in het algemeen behandelt de docent de theorieën stuk voor stuk. De docent kan tijdens de uitleg checken of de belangrijkste kenmerken van de theorieën blijven hangen bij de leerlingen door een klassikale vraag te stellen. Aan het eind van de uitleg vat de docent alle stof nog een keer kort samen.

Fase 3: Toepassing van de theorie (10 minuten)

De docent kiest voorafgaand aan de les samen met de klas een casus, om de leerlingen zo te enthousiasmeren voor deze casus en een actievare houding bij de leerlingen aan te wakkeren. Tijdens de les zal de klas ingedeeld worden in tien groepjes (ongeveer 3 leerlingen per groepje), waarvan telkens twee groepjes zich bezig zullen houden met een van de theorieën. De docent legt de casus uit en verdeelt de theorieën over de groepjes. Vervolgens krijgen de groepjes de opdracht om op basis van de theorie te verklaren waarom staten zich op een bepaalde wijze tegenover elkaar verhouden. Als hulpmiddel kan de samenvatting van bijlage 1 getoond worden op het bord. Tijdens de opdracht kan de docent langslopen bij de groepjes om te kijken of ze goed bezig zijn.

Fase 4: Afsluiting (10 minuten)

Wanneer blijkt dat de leerlingen een helder antwoord kunnen formuleren op de casus, dan wordt voldaan aan het tweede en derde leerdoel. Klassikale terugkoppeling en bespreking van de opdracht stimuleert de leerlingen om over elkaars antwoorden na te denken.

Fase 2, 3 en 4 dragen bij aan het behalen van alle drie de leerdoelen.

Schematische weergave van de les				
Fase	Leerdoel	Leermiddelen	Leerling-activiteiten	Docent-activiteiten
Opening 5 minuten		Het bord	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden	Vragen stellen, de leerdoelen laten zien
Theorie behandelen 25 minuten	Alle leerdoelen	Overzicht van de theorieën (bijlage 1 en 2)	Luisteren, vragen van de docent beantwoorden, evt. aantekeningen maken	Uitleg geven, vragen stellen
Toepassing van de stof 10 minuten	Alle leerdoelen	De casus, evt. het overzicht van de theorieën (bijlage 1)	De casus bespreken /behandelen in groepjes	Groepjes maken, de casus uitleggen, leerlingen ondersteunen
Afsluiting 10 minuten	Alle leerdoelen		Meedoen met de bespreking	De casus bespreken

Bijlage 1: Samenvatting theorieën gedrag van staten

Theorie	Analyse: de wereld is...	Focus ligt op...	Advies	Voorbeeld
Realisme	Een anarchie van onafhankelijke staten. Er is geen wereldregering of wet waar staten zich aan houden.	Conflict en macht. Vrede kan alleen door een machtsevenwicht of door een hele sterke staat (hegemon) die vrede tussen kleine staten afdwingt. Kijkt vooral naar militaire macht.	Vergroting van macht, buitenlandse politiek moet uit eigenbelang bestaan en niet uit waarden.	Spanningen Rusland-VS-China, wisselende bondgenootschappen in het conflict in Syrië. De vijand van mijn vijand is mijn tijdelijke vriend.
Liberalisme	Staten zijn met elkaar verweven o.a. door de globalisering van de economie (interdependentie).	Samenwerking, binding en instituties. Kijkt naar meer dan alleen militaire macht. Ook politiek gezag, internationale organisaties en economische banden zijn belangrijk	Meer internationaal recht waar meer landen zich aan houden. Versterking gezag van instituties en instellingen.	De samenwerking tussen Europese landen heeft voor vrede en welvaart gezorgd. Er zijn minder interstatelijke conflicten in de wereld dankzij VN.
Marxisme	Een systeem waar rijken de armen uitbuiten: bedrijven en elite buiten armen in binnen- en buitenland uit.	Machtsverhouding en verschil arm-rijk (Noord-Zuid). Sociale ongelijkheid binnen en tussen landen.	Verkleinen sociale ongelijkheid binnen en tussen staten.	De rijke en machtige landen onderdrukken van oudsher de arme zwakke landen. Uitbuiting is van alle tijden. Centrum-periferie...
Constructivisme	Een fysieke wereld en een beeld van de fysieke wereld (= sociale werkelijkheid)	Cultuur, socialisatie en beelden, zoals vijandbeelden	Vijandbeelden verminderen en bewust zijn van de invloed van framing.	Tijdens de Koude Oorlog was het Westen altijd goed in onze eigen ogen. Oorlog voeren tegen schenders van mensenrechten is wenselijk.
Politieke psychologie	Een verzameling van staten die in hun gedrag gestuurd worden door (groepen) leiders.	Groepsgedrag en psychologie van leiders.	De rede laten overheersen door mechanismen die group think en tunnelvisie en andere irrationele processen verminderen.	Sommige oorlogen zijn 'per ongeluk' begonnen omdat leiders een mind set hadden die niet strookte met de realiteit (Varkensbaai, Suez).

Bijlage 2: Vijf theorieën die het gedrag van staten verklaren

Realistische theorieën

De realistische theorieën beschrijven internationale verhoudingen als een machtsstrijd van allen tegen allen. Iedere staat zal zijn eigen belangen behartigen en dat kan het beste als hij machtiger wordt dan andere staten. Een staat moet voor zijn zelfbescherming nooit vertrouwen op internationale organisaties en internationaal recht internationale systeem van soevereine staten is dat het geen supranationale organisatie kent die van bovenaf normen oplegt en de naleving ervan controleert. De enige optie om oorlog (tijdelijk) te voorkomen is de hegemonie van één staat of een machts-evenwicht, een situatie waarin geen enkele staat dominant is. Daartoe versterken staten hun eigen macht, voeren diplomatieke onderhandelingen en vormen allianties. Onderlinge samenwerking van staten wordt alleen maar gezocht en versterkt indien het nationale belang dat vraagt. Conflict dreiging is de standaard situatie van internationale betrekkingen en het belangrijkste machtsmiddel van een staat is de inzetbare militaire macht. Met oorlog kan meer macht en een grotere eigen veiligheid in de internationale anarchie verworven worden maar het kan ook gebruikt worden om economische belangen veilig te stellen (bijvoorbeeld het voorzien in energie- en grondstoffenbehoefte, de toegang tot afzetmarkten).

Marxistische theorieën

Volgens de marxistische theorieën kunnen internationale verhoudingen alleen maar goed begrepen worden als een diepere, onderliggende structuur in de analyse betrokken wordt. Die onderliggende structuur wordt gevormd door de kapitalistische productiewijze die gekenmerkt wordt door machtsongelijkheid tussen bezitters van productiemiddelen en niet-bezitters. Kapitaal moet groeien en laat zich niet weerhouden door staatsgrenzen. Staten hebben vanwege werkgelegenheid, belastingopbrengsten, kennisgroei en andere welvaart verhogende effecten, belang bij de aanwezigheid van bedrijven binnen hun landsgrenzen. Een goed draaiende economie is bovendien een belangrijke factor in de internationale machtsverhoudingen. Kapitaalbezitters zetten hun kapitaal in op die plek waar de kapitaalaccumulatie het beste verloopt en terwijl zij hun keus bepalen proberen staten zich aantrekkelijk te maken. Op deze wijze worden staten tegen elkaar uitgespeeld; zo kan de verhouding van de rijke landen tot de ontwikkelingslanden begrepen worden.

Liberaal theorieën

De liberale theorieën verwerpen de notie van de realistische theorieën dat oorlog tussen staten een natuurlijk gegeven is. Zoiets als een 'nationaal belang' bestaat niet. Wat als zodanig gepresenteerd wordt is het resultaat van interne besluitvormingsprocessen binnen een staat waarin één van de actoren weet te domineren. Internationale samenwerking is wenselijk als het bijdraagt aan vooruitgang, vrede en welvaart. Het is een uitdaging om situaties te creëren waarin die samenwerking tot stand komt door te kijken naar gemeenschappelijke belangen. Militaire macht is niet het enige

waardoor internationale verhoudingen bepaald worden, daarnaast zijn economische, technologische en milieuaspecten ook van belang. De soevereiniteit van staten is volgens de liberale theorieën in de praktijk minder belangrijk dan de realistische theorieën doen voorkomen. De staat is een belangrijke maar zeker niet de enige actor in de internationale verhoudingen. De relaties tussen allerlei andere soorten actoren (non-gouvernementele organisaties, bedrijven, supra- en internationale organisaties) zorgen voor bindingen die de handelingsruimte van staten inperken. Interstatelijke verhoudingen worden dan ook gekenmerkt door wederzijdse afhankelijkheid. Samenwerking, en niet conflict, is vaak de uitkomst van de relaties tussen staten.

Sociaal constructivistische theorieën

De sociaal constructivistische theorie gaat ervan uit dat de sociale wereld wezenlijk verschilt van de fysieke wereld. De fysieke wereld bestaat 'buiten' de mensen, is materieel en kan op een objectieve manier onderzocht worden. De sociale wereld is anders en bestaat niet onafhankelijk van de mensen die er aan deelnemen. De sociale wereld bestaat in de ideeën, de gedachten, de betekenissen van mensen die er deel van uitmaken. Hij is gemaakt en wordt in stand gehouden of veranderd door het denken van mensen. De verhoudingen tussen staten maken deel uit van de sociale wereld. Elk begrip, ook macht, is sociaal geconstrueerd wat wil zeggen dat het gemaakt is door mensen die in hun omgang met elkaar bepalen wat de betekenis ervan is. Dit impliceert dat machtsverhoudingen veranderen als de betekenis ervan in de hoofden van de mensen verandert. Om dat proces te begrijpen moet worden onderzocht hoe opvattingen over machtsverhoudingen tot stand komen, welke informatie daarbij een rol speelt. Zo onderzochten constructivisten hoe verschillende staten hun binnenlandse en buitenlandse economie steeds meer volgens dezelfde ideeën op eenzelfde wijze inrichtten; hoe bepaalde normen geïnternationaliseerd en geïnstitutionaliseerd werden en hoe die normen de opvattingen van de actoren beïnvloedden over wat legitiem handelen is en wat niet.

Politiek psychologische theorieën

Contacten tussen staten verlopen via mensen die individueel of in groepen vormgeven aan de verhoudingen tussen staten. Volgens politiek psychologische theorieën hangen die verhoudingen zeer nauw samen met de psyche van betrokkenen: staatshoofden, regeringsleiders, ministers van buitenlandse zaken, ministers van defensie, diplomaten, militaire kopstukken en andere mensen die in naam van een staat optreden in internationale aangelegenheden. Hun karakter, hun capaciteiten, hun attitudes, hun kennis, hun misvattingen, et cetera zijn in grote mate bepalend voor de internationale machtsverhoudingen.

Faculteit der Managementwetenschappen

Comeniusproject 2021

In deze bundel vindt u drieëntwintig lesontwerpen voor lessen maatschappijleer voor HAVO en VWO. Studenten Politicologie van de Radboud Universiteit ontwikkelden deze lessen tijdens de cursus Politicologie en Onderwijs als Beroep. In het kader van beroepsoriëntatie werkten ze hierbij samen met docenten Maatschappijleer. Onder de hoofdthema's klimaat, binnenlandse politiek en internationale politiek passeert een scala aan onderwerpen de revue: Wat betekent klimaatrechtvaardigheid in de praktijk?; Doe jij aan politieke participatie?, en; Hoe werken die EU instellingen nu precies? En in het kader van 'leren door ervaren' bevat de bundel simulaties voor onderhandelingen over een klimaatakkoord en over het minimumloon. We hopen dat de lesontwerpen u zullen inspireren en dat u ze zult benutten in de onderwijspraktijk.